

ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ БОЙЫНША БІЛІМ
АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ
ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ
НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША
АНАЛИТИКАЛЫҚ ЕСЕП

Астана, 2024

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2024 жылғы 10 маусымды №5 хаттама).

Рекомендовано к изданию Научно-методическим советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол №5 от 10 июня 2024 года).

Оқу сауаттылығы бойынша білім алушылардың оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларды зерттеу аналитикалық есеп – Астана қаласы: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – 130 б.

Аналитический отчет по результатам исследования факторов, влияющих на учебные достижения обучающихся по читательской грамотности – город Астана: Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, 2024. – 130 стр.

Бұл аналитикалық есепте оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларға кешенді зерттеу нәтижелері қамтылған. Атап айтқанда, оқушыларда осы дағдының дамуына әсер ететін негізгі кедергілер мен ынталандыруларды анықтау мақсатында ел мектептерінің білім алушылары мен педагогтары арасынан 12 мыңнан астам респонденттерге сауалнама жүргізілді.

Сонымен қатар, есепте білім алушылардың оқу дағдыларын дамыту және жетілдіру бойынша өзекті зерттеулерге, отандық және халықаралық тәжірибеге шолу ұсынылған. Аналитикалық есеп орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға арналған жалпы ұсыныстарды қамтиды. Сонымен қатар, ұсыныстардың жеке блогы «Тіл және әдебиет» білім саласының пәндерін оқытатын мұғалімдерге оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту бойынша оқыту стратегияларына арналған.

Есеп орта білім беру ұйымдарының басшыларына мен педагогтарына, білім басқармалары мен бөлімдерінің, оқу-әдістемелік орталықтардың әдіскерлеріне ұсынылады.

Настоящий аналитический отчет содержит результаты комплексного исследования факторов, влияющих на учебные достижения обучающихся по читательской грамотности. В частности, проведен опрос свыше 12 тысяч респондентов из числа обучающихся и педагогов школ страны с целью выявления основных барьеров и стимулов, оказывающих влияние на развитие данного навыка у школьников.

Наряду с этим, в отчете представлен обзор актуальных исследований, отечественного и международного опыта по развитию и совершенствованию читательских навыков обучающихся. Аналитический отчет включает общие рекомендации для центральных государственных и местных исполнительных органов. Кроме того, отдельный блок рекомендаций посвящен стратегиям преподавания по развитию читательской грамотности школьников для педагогов, преподающих предметы образовательной области «Язык и литература».

Отчет рекомендован педагогам и руководителям организаций среднего образования, методистам управлений и отделов образования, учебно-методических центров.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2024
©Национальная академия образования
имени И. Алтынсарина, 2024

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ	5
ҚЫСҚАША ТҮЙІНДЕМЕ	7
ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	16
ЗЕРТТЕУ МАҚСАТЫ	16
ЗЕРТТЕУ МІНДЕТТЕРІ	17
ЗЕРТТЕУ ҚҰРАЛДАРЫ.....	17
ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ	21
ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ	42
ҚОРЫТЫНДЫЛАР	82
ҰСЫНЫСТАР	86
ҚОСЫМША.....	103
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	126

ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ

ӘӘМ	Әлеуметтік-экономикалық мәртебесі
ББ	Білім басқармасы
ББЖМ	Білім алушылардың білім жетістіктерінің мониторингі
БЖБ	Бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалау
ЕББҚ	Ерекше білім беру қажеттіліктері
ЖАО	Жергілікті атқарушы органдары
ЖИ	Жасанды интеллект
ЖМБ	Жаратылыстану-математика бағыты
ҚГБ	Қоғамдық-гуманитарлық бағыт
ҚР ОАМ	Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
МДТО	Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту
МЖМБС	Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты
НҚА	Нормативтік құқықтық акт
ТЖБ	Тоқсан бойынша жиынтық бағалау
ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ҰБА	Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
ҰБДҚ	Ұлттық білім беру деректер қоры
ҰБТ	Ұлттық бірыңғай тестілеу
ҮОБ	Үлгілік оқу бағдарламасы
ХСЗ	Халықаралық салыстырмалы зерттеулер
ШЖМ	Шағын жинақталған мектеп
ЭЫДҰ	Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы
PIRLS	Мәтінді оқу және түсіну сапасын бағалайтын халықаралық зерттеу
PISA	Халықаралық оқушы қабілетін бағалау бағдарламасы

“ —

Жоғары оқу мәдениетіне баулу,
оқу сауаттылығын дамыту
қазақстандық мектептердегі
білім беру үдерісінің басым
бағыттарының бірі болуы тиіс.
Оқуға деген қызығушылық, кітап
арқылы қоршаған әлемді тану
балаларда мектеп
қабырғасынан қалыптасуы
керек, ал кітапхана осы
қызығушылықтың орталығы,
кітаптардың қызықты әлеміне
жетелейтін орын болуы керек

”

Қасым-Жомарт Тоқаев
Қазақстан Республикасының Президенті

КІРІСПЕ

ЭЫДҰ анықтамасына сәйкес, оқу сауаттылығы – бұл мәтіндерден алынған ақпаратты түсіну, пайдалану, талдау, бағалау қабілеті¹. Бұл тілдер мен әдебиеттерді де, басқа пәндік салаларды да зерттеуге әсер ететін негізгі дағды. Балалар алдымен «оқуды үйренуі» керек, содан кейін олар «үйрену үшін оқу» қажет. Балалар оқу сабақтарынан өткен сайын академиялық мазмұн оларға мәтін арқылы көбірек беріледі және олардың жаңа дағдыларды игеру қабілеті көбінесе мәтіннен мағынаны оқу және алу, мәтіннен алған білімдерін әртүрлі контексттерде қолдану, ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау және т. б. қабілеттеріне байланысты.

Соңғы онжылдықтардағы негізгі трендтердің бірі-оқу сауаттылығының табиғатының өзгеруі, атап айтқанда, ақпараттық технологияларды өмірдің барлық салаларына интеграциялаудың жеделдетілген қарқыны аясында цифрлық мәтіндердің көбеюіне байланысты. Білім берудің мақсаты ақпаратты жинау мен есте сақтаудан білімнің кеңірек тұжырымдамасына, яғни жаңа технологиялар мен өзгертін әлеуметтік контексттердің әсерінен күрделі мәселелерді шешу үшін ақпаратты пайдалануға баса назар аударуды жалғастыруда². Осылайша, қазіргі уақытта білім алушылар үшін баспа мәтіндерін түсіну және талдау ғана емес, сонымен қатар онлайн-ресурстардан ақпаратты тиімді іздеу, түсіндіре және пайдалана білу маңызды: фактілерді пікірлерден ажырату, дереккөздердің сенімділігін бағалау және т. б.

Оқу сауаттылығы қоғамға ұзақ мерзімді экономикалық және әлеуметтік әсер етеді. Оқу дағдыларының жеткіліксіз деңгейі адамның әртүрлі мансаптық және өмірлік мүмкіндіктерге қол жеткізуін айтарлықтай шектейді. Осыған байланысты бүкіл әлемде білім алушылардың оқу құзыреттілігінің деңгейін бақылауға және оларды жақсарту стратегияларын әзірлеуге көп көңіл бөлінеді³.

Қазақстан мектептерінің білім алушылары ұзақ уақыт бойы халықаралық салыстырмалы зерттеулерде оқу сауаттылығы бойынша елеулі прогресстің жоқтығын көрсетіп келеді. Атап айтқанда, оқушыларға оқығандарын талдау және бағалау, дерексіз немесе қарама-қайшы тұжырымдамалармен жұмыс істеу және фактілер мен пікірлер арасындағы айырмашылықтарды анықтау қиынға соғады. Осыған байланысты Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларға кешенді зерттеу жүргізді. Мәселен, елдегі оқу сауаттылығы бойынша ағымдағы жағдай талданып, ел мектептерінің білім алушылары мен педагогтары арасынан 12 мыңнан астам респонденттер арасында сауалнама жүргізілді. Сонымен қатар, осы тақырыптағы өзекті ғылыми зерттеулер, сондай-ақ оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру стратегияларын енгізу бойынша отандық және шетелдік тәжірибелер зерттелді.

¹ Reading for Change PERFORMANCE AND ENGAGEMENT ACROSS COUNTRIES:

<https://www.oecd.org/education/school/programme-for-international-student-assessment-pisa/33690986.pdf>

² OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5c07e4f1-en/index.html?itemId=/content/component/5c07e4f1-en>

³ The UK government's Department for Education is responsible for education in England. The reading framework: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/664628a04f29e1d07fadc9b6/The_reading_framework.pdf

ҚЫСҚАША ТҮЙІНДЕМЕ

Қазақстан соңғы 15 жыл ішінде оқушылардың оқу сауаттылығы саласындағы халықаралық салыстырмалы зерттеулерге қатысады. Алайда осы уақыт ішінде айтарлықтай прогресс байқалмайды: атап айтқанда, қазақстандық білім алушыларда функционалдық сауаттылықтың қалыптасуының жоғары деңгейін талап ететін күрделі тапсырмалар қиындық тудырады. Оқушылардың оқу құзыреттіліктерін отандық мониторингтік зерттеулерде олардың күрделілігі артқан сайын тапсырмаларды орындау көрсеткіштерінің төмендеуі байқалады.

Атап айтқанда, ұлттық және халықаралық мониторингтік зерттеулердің нәтижелерін талдау мыналарды көрсетті.

• **Қазақстандық оқушылардың нәтижелері бойынша отандық және халықаралық салыстырмалы зерттеулерде оқу сауаттылығының көрсеткіштерін жақсарту үрдісінің жоқтығы байқалады.**

PISA-2018 нәтижелері бойынша оқу сауаттылығының нәтижелері Қазақстанның зерттеуге қатысуының барлық кезеңінде ең төмен болды. Орташа балл 387 балды құрады, бұл ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштен 100 балға төмен. PISA-2022-де оқу сауаттылығы бойынша елдің орташа балы 2018 жылғы деңгейде сақталды (386 балл), бұл ретте осы кезеңде ең жоғары баллдары бар білім алушылар мен үлгерімі төмен білім алушылар арасындағы алшақтық ұлғайды (ең жоғары баллдары бар 10% және ең төмен баллдары бар 10%)⁴.

PIRLS-2021 нәтижелері бойынша компьютерлік зерттеу бойынша қазақстандық оқушылардың орташа нәтижесі 504 балды құрады, бұл зерттеуге қатысушы елдер тізіміндегі шартты 38-ші орынға сәйкес келеді. Бұл ретте қазақстандық оқушылар 2016 жылмен салыстырғанда 32 баллға төмен нәтиже көрсетті. Бұл алшақтық 95% сенімділікпен статистикалық маңызды және шамамен бір жылдық мектеп оқуының жоғалуына тең. PIRLS нәтижелеріндегі олардың нашарлауына қатысты мұндай айырмашылық барлық қатысушы елдер арасында ең елеулі болып табылады.

Қазақстандық оқушылардың негізгі үлесі (39%) оқуды түсінудің орташа деңгейін көрсетеді. Жоғары деңгейден өткен оқушылардың үлесі 2016 жылмен салыстырғанда төмендеді. Процентильдік талдау балалардың жартысы (50-ші процентиль) халықаралық орташа көрсеткіштен жоғары (509 балл) нәтиже көрсететінін анықтады. Жалпы, Қазақстандағы ең күшті 5% және әлсіз 5% оқушылар арасындағы айырмашылықтар 249 баллды құрайды. Олардың нәтижелері арасындағы айырмашылық 2016 жылмен салыстырғанда 43 баллға ұлғайды, бұл 95-ші процентильдің көрсеткіштің (16 баллға) және төменгі процентильдік көрсеткіштің (58 баллға) төмендеуі есебінен орын алды⁵.

ББЖМ-2023 нәтижелері бойынша төртінші сынып оқушылары ең жоғары 10 балдың 6,03 балын жинады, бұл тест тапсырмаларын орындаудың 60,3% тиімділігін көрсетеді. 20 өңірдің ішінен 13 өңірдің көрсеткіштері ҚР бойынша

⁴ «PISA-2022 зерттеуіндегі Қазақстан нәтижелері» ұлттық есебі – Астана: Қазақстан «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы «Талдау» ұлттық зерттеулер және білімді бағалау орталығы» АҚ, 2024 ж., 164 бет. <https://taldau.edu.kz/storage/app/media/PISA/%20ecen%20PISA-2022.pdf>

⁵ «PIRLS-2021: Қазақстан нәтижелері» Ұлттық есебі. – Астана қ.: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, «А.Байтұрсынұлы атындағы «Талдау» ұлттық зерттеулер және білімді бағалау орталығы» АҚ, 2023. – 121 бет. https://taldau.edu.kz/storage/app/media/PIRLS/%20Отчет%20PIRLS%202021_KAZ%206ез%20яз.pdf

орташа балдан асады. Тоғызыншы сынып оқушылары арасында тест тапсырмаларын орындаудың табыстылық пайызы 55,8% (максималды 30 баллдан – 16,75) құрады. Ең жоғары және ең төменгі көрсеткіштері бар өңірлердің тоғызыншы сынып оқушыларының нәтижелері арасындағы алшақтық 4,8 баллды құрады (тапсырмаларды орындаудың 16%)⁶.

• **Оқушыларға базалық оқу дағдыларына арналған тапсырмалар оңай беріледі (мәтінде берілген ақпаратты нақты түрде табу, қарапайым қорытындыларды тұжырымдау), ал күрделі дағдыларды қажет ететін тапсырмалар қиындықтар тудырады (мәтіннің құрылымдық бөліктерін анықтау, негізгі ойды анықтау, мәтіннен өз қорытындыларын тұжырымдау үшін ақпарат алу, мәтінде қайшылықтарды табу, ақпараттың сапасы мен сенімділігін бағалау, мәтіннің әртүрлі бөліктерінде жасырылған бөлшектерді табу).**

2022 және 2023 жылдарда ББЖМ нәтижелері бойынша оқу сауаттылығы бойынша тапсырмалардың қиындық деңгейі артқан сайын төртінші мен тоғызыншы сынып оқушылары арасында олардың орындалу үлесінің төмендеуі байқалады. Атап айтқанда, ББЖМ-2023-те бастауыш және негізгі орта білім беру деңгейлеріндегі білім алушылар қиындықтың орта деңгейіндегі тапсырмалардың 55%-ын және қиындықтың жоғары деңгейіндегі тапсырмалардың жартысына жуығын орындай алмады. Бұл оқушылардың мәтінде айқын берілген ақпаратты табу тапсырмаларын сәтті орындайтынын, бірақ мәтіннің мазмұны мен оның жеке үзінділерін терең түсіну, талдау және интерпретациялауды талап ететін күрделі тапсырмаларды орындауда қиындықтарға тап болатынын білдіреді⁷.

PIRLS-2021 нәтижелері бойынша қазақстандық балаларда интегративті оқу дағдыларына қарағанда қарапайым оқу дағдылары көбірек дамығаны анықталды. Мәселен, ақпаратты табу және қорытындыларды тұжырымдау бойынша Қазақстан оқушыларының орташа балы 505, ал мәтінді түсіндіру, интеграциялау және бағалау бойынша – 502 балл құрады. Соңғысы дағдылардың жетілдірілген санатына жатады. Оқушылардың тек 4%-ы ғана мәтіннен ақпаратты табу дағдыларын ғана емес, сонымен қатар осы ақпаратты байыпты ойша өңдеуді (мәтіндегі ақпаратты түсіндіру, интеграциялау және сыни бағалау дағдылары) талап ететін жоғары деңгейлі шекті балл жинады. Төртінші сынып оқушыларының негізгі үлесі тек ақпаратты табу және қарапайым қорытындыларды тұжырымдау дағдыларын қажет ететін орташа (39%) және төмен (24%) деңгейлерге жетті.

PISA-2022 қорытындысы бойынша Қазақстанда білім алушылардың шамамен 36%-ы оқу сауаттылығы бойынша 2-ші немесе одан жоғары деңгейге жетті (ЭЫДҰ бойынша орташа көрсеткіш – 74%). Яғни, қазақстандық білім алушылардың жартысынан көбі (64%) оқу сауаттылығы бойынша 2-деңгейге жете алмайды. 2-деңгейде білім алушылар орташа ұзындықтағы мәтін фрагментіндегі негізгі идеяны анықтай алады, кейде күрделі критерийлерге

⁶ «Орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың білім жетістіктеріне мониторинг нәтижелерін кешенді талдау (ББЖМ-2023) аналитикалық есебі / Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана: 2023. – 180 бет. <https://uba.edu.kz/storage/app/media/2022%20Оқу-әдістемелік%20ұсынымдар/%20есеп%20ББЖМ-2023.pdf>

⁷ Сол жерде.

негізделген ақпаратты таба алады және оларға нақты сілтеме берілген кезде мәтіндердің жалпы мақсатын немесе формасын көрсете алады. 2012 жылмен салыстырғанда оқу сауаттылығы бойынша шекті деңгейден (2-деңгей) төмен балл жинаған білім алушылардың үлесі 6%-ға өсті, ал математикалық және жаратылыстану сауаттылығы бойынша – айтарлықтай өзгерген жоқ.

Оқушылардың тек 1%-ы оқу сауаттылығы бойынша 5-ші және одан жоғары деңгейге жетті. Бұл деңгейде білім алушылар ұзақ мәтіндерді түсінуге, дерексіз немесе қарама-қайшы тұжырымдамалармен жұмыс істеуге және ақпарат мазмұнына немесе көзіне қатысты жасырын анықтамаларға негізделген фактілер мен пікірлер арасындағы айырмашылықтарды белгілеуге қабілетті. ЭЫДҰ бойынша бұл көрсеткіш орта есеппен 7%-құрағанын атап өткен жөн.

• Білім алушылардың ақпараттық / функционалдық оқудан гөрі әдеби оқу дағдылары жақсы дамыған.

PIRLS-2021 нәтижелері бойынша қазақстандық оқушылардың әдеби оқу көрсеткіштері (508) ақпараттық оқу көрсеткіштерінен (501) асып түсті. Бұл ретте, әсіресе ақпараттық оқу бойынша үлгерімнің статистикалық маңызды төмендеуі байқалады. Мәселен, соңғы бес жылда әдеби оқу көрсеткіштері 19 балға, ақпараттық оқу көрсеткіштері 43 балға төмендеді. Ақпараттық оқу көрсеткіштерінің алшақтығы PIRLS-2021 қатысушы елдерінің ішіндегі ең үлкені болып табылады. Бұл отандық оқушылардың журналдар мен газеттерден үзінділер, өмірбаяндық мақалалар, ақпараттық парақшалар, нұсқаулықтар, дәстүрлі және электрондық хаттар, заманауи ғылыми және әлеуметтік тақырыптарға арналған электрондық мәтіндер және т. б. сияқты мәтін түрлерімен жұмыс істеу кезінде қиындықтарға тап болғанын көрсетеді.

PIRLS-2021 шеңберіндегі сауалнамалардың деректері бойынша отандық мұғалімдер оқушылардан көбінесе оқылғанның негізгі идеясын анықтауды және мәтіннен ақпарат табуды, ең сирек кездесетіні – сайттың пайдалылығы мен сенімділігін бағалау. Сондай-ақ, мұғалімдер көбінесе оқушыларға қысқа әдеби мәтіндер мен ақпарат бөліктерінен тұратын мәтіндер береді.

• Оқушылар ағылшын және қазақ тілдеріндегі мәтіндермен жұмыс жасауда ең үлкен қиындықтарға тап болады.

ББЖМ нәтижелері бойынша екінші жыл қатарынан тоғызыншы сынып оқушыларының ең аз табысты нәтижелері ағылшын тіліндегі мәтіндерге тапсырмаларды орындау бойынша атап өтілді. Ағылшын тіліндегі мәтіндермен жұмыс істеудегі қиындықтар оқушылар арасындағы лексика мен әртүрлі грамматикалық құрылымдарды білудің жеткіліксіз деңгейімен байланысты, бұл олардың мәтіндердің мазмұнын қабылдауы мен түсінуіне тікелей әсер етеді. Бұл мәтіннен қажетті ақпаратты алуға, сондай-ақ оның жеке элементтерін талдауға, салыстыруға және түсіндіруге байланысты тапсырмаларды орындау кезінде одан әрі қиындықтар туғызады. Осылайша, оқылымды түсінудегі қиындықтар мәтіндегі негізгі ойды бөлектеу, мәтінде ұсынылған оқиғалар мен фактілердің себеп-салдарлық байланыстарын орнату, оқылғанның негізінде өз тұжырымдарын тұжырымдау және т. б. қиындықтарға әкеледі.

Сонымен қатар, орыс тілінде оқитын тоғызыншы сынып оқушыларының арасында қазақ тіліндегі мәтіндер де қиындық тудырды. Мысалы, орындалған тапсырмалардың үлесі олардың қиындық деңгейіне байланысты 46%-49% аралығында өзгереді. Салыстыру үшін, қазақ тілінде оқитын тоғызыншы сынып оқушылары арасында орыс тіліндегі мәтіндермен жұмыс істеу кезінде негізгі, орта және жоғары деңгейдегі орындалған тапсырмалар үлесінің көрсеткіштері тиісінше 70,1%, 62,7% және 53,2% құрады. Бұл орыс тілінде білім алатын оқушылардың қазақ тіліндегі мәтіндермен жұмыс істеу кезінде оқу дағдыларын меңгеру деңгейі, қазақ тілінде білім алатын құрдастарының орыс тіліндегі мәтіндермен жұмыс істеу кезіндегі деңгейіне қарағанда төмен екенін көрсетеді.

• Оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша нәтижелеріне әртүрлі контекстік факторлар, соның ішінде әлеуметтік-экономикалық мәртебе, үйде және мектепте оқуға арналған ресурстар, мектепке дейінгі білімнің болуы және т. б. әсер етеді.

PISA-2018-де *әлеуметтік-экономикалық мәртебесі* (ӨЭМ) төмен және жоғары қазақстандық білім алушылардың нәтижелеріндегі айырмашылық оқу сауаттылығы бойынша 40 балды құрайды. PIRLS-2021-де ӨЭМ деңгейі жоғары қазақстандық оқушылардың (532) нәтижелері олардың деңгейі төмен отбасылардағы құрдастарының (482) көрсеткіштерінен статистикалық маңызды жоғары екендігі анықталды.

Үйде оқытуға қол жетімді ресурстар оқу сауаттылығының оқу жетістіктеріне де айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, PISA-2018 мәліметтері бойынша, жұмыс үстелі бар деп жауап берген білім алушылар нәтижені жұмыс үстелі жоқ құрдастарына қарағанда 46 баллға жоғары көрсетті. Компьютерге қол жеткізе алатын білім алушылар нәтижені 36 баллға, Интернетке қосылуды 37 баллға жоғары көрсетеді.

Оқушылардың ата-аналарының балалардың оқу дағдыларын дамытуға қатысуы маңызды рөл атқарады. PIRLS-2021 нәтижелері бойынша балалардың оқу дағдыларын ерте дамытуға белсенді қатысатын ата-аналардың балаларының көрсеткіштері ата-аналары осы процеске аз қатысатын оқушыларға қарағанда 14 баллға жоғары (510 және 496 баллға сәйкес). Сонымен қатар, ата-аналары оқуды «қатты ұнататынын» атап өткен балалар оқуды «ұнатпайтын» ата-аналардың балаларына қарағанда (527) салыстырмалы түрде жоғары балл жинады (493). Алайда, Қазақстанда оқуды «өте ұнататын» ата-аналардың үлесі (17%) халықаралық көрсеткіштен (31%) екі есе аз және төмендеу үрдісіне ие (9%-ға).

Оқу сауаттылығы бойынша білім алушылардың нәтижелеріне оң әсер ететін тағы бір фактор – *балабақшаға бару*. PISA-2018 нәтижелері бойынша балабақшаға бармаған білім алушылар мен балабақшаға 3 жылдан астам уақыт бойы барғандар арасындағы айырмашылық 20 баллды құрады. 3 жылдан астам уақыт бойы балабақшаға барған білім алушылар орташа республикалық деңгейден жоғары нәтиже көрсетеді. Атап айтқанда, оқу сауаттылығы бойынша олардың нәтижесі ел бойынша орташа көрсеткіштен 12 баллға жоғары. PIRLS-2021 деректері бойынша Қазақстанда 3 жыл бойы балабақшаға барған оқушылар оқу бойынша ең жақсы көрсеткіштерге ие (513). Жалпы, 3 жастан асқан

балаларға арналған мектепке дейінгі ұйымдарға бару оқушылардың нәтижелеріне оң әсер етті (+13 балл).

Білім беру ұйымдарының ресурстарына келетін болсақ, PISA-2018-де директорлардың сауалнамалық деректеріне сәйкес, оқу материалының жетіспеушілігі оқу процесіне айтарлықтай кедергі келтіреді, білім беру ұйымдарында оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша нәтижелері мұндай қиындықтарға тап болмайтын білім беру ұйымдарындағы оқушыларға қарағанда 11 балл төмен болғаны анықталды.

Сабақтарды жиі өткізіп жіберу және кешігу оқу үлгеріміне теріс әсер етеді. Қазақстанда сабақты жиі өткізіп жіберетін білім алушылар PISA-2018-де оқу сауаттылығы бойынша 14 баллға аз, жиі кешігіп келгендер – олардың ӘЭМ-ін есепке алғаннан кейін 12 баллға аз жинады. Мектепке тиесілілік сезімі күштірек болған 15 жастағы оқушылар, олардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесін және мектептің әлеуметтік-экономикалық мәртебесін ескергеннен кейін де, оқу сауаттылығы бойынша жоғары нәтижелер көрсетті. Қазақстанда мектепте тиесілілік сезімі индексінің әрбір бір бірлікке ұлғаюы (ЭЫДҰ елдері бойынша бір стандартты ауытқуға баламалы) нәтиженің 11 баллға (ЭЫДҰ – 4 баллға) ұлғаюына әкеледі. PIRLS-2021 қорытындысы бойынша сабақтан қалмау оқушылардың оқу сауаттылығын төмендету факторларының бірі болып табылатыны анықталды. Аптасына кемінде бір рет мектепте болмаған және ешқашан сабақтан қалмаған оқушылардың баллдары арасындағы алшақтық 22 баллды құрады.

Мектептегі тәртіп пен оқушылардың оқудағы жетістіктері арасында байланыс бар. Мысалы, PIRLS-2021 мәліметтері бойынша, Қазақстанда бастауыш сынып оқушылары арасында тәртіп пен қауіпсіздіктің ең көп тараған проблемалары балағат сөздерді қолдану, сабақта болмау, сыныптағы тәртіпті бұзу және көшіріп жазып алу болып табылады (әрқайсысы 16%). Бұзушылықтардың соңғы екі түрі оқушылардың оқу жетістіктерімен айтарлықтай байланысты. *Буллинг* сонымен қатар оқу үлгеріміне қатысты маңызды факторлардың бірі болды.

Прогрессивті ойлау қабілеті бар білім алушылар жоғары нәтиже көрсетеді. Мұндай оқушылар PISA-2018-де оқушының және мектептің ӘЭМ-ін есепке алғаннан кейін оқу сауаттылығы бойынша уақыт өте келе интеллект дами алады деп сенбейтіндерге қарағанда 29 баллға артық нәтиже көрсетті⁸.

Оқушылардың *цифрлық дағдылары* олардың оқу сауаттылығының нәтижелеріне әсер етеді. PIRLS-2021 мәліметтері бойынша, цифрлық сауаттылық деңгейі жоғары оқушылар (яғни олар сөйлемдерді басып шығара алады, презентациялар, мәтіндік құжаттар мен бейнефайлдар жасай алады, Интернеттен ақпарат таба алады және т.б.) цифрлық өзіндік тиімділік деңгейі төмен (477) құрдастарына қарағанда жоғары нәтижелерге (514) қол жеткізді. Компьютерді, планшетті немесе смартфонды қолдана алатын, Интернеттен ақпаратты теріп, таба алатын (506, 513 және 513 баллға сәйкес) және бұл дағдылары жоқ (445, 445

⁸ ИАЦ. (2020). Достижения по чтению, математике и естествознанию: результаты исследования PISA-2018 в Казахстане, Национальный отчет. Нур-Султан: Информационно-аналитический центр

және 450 баллға сәйкес) оқушылар арасында статистикалық маңызды балл айырмашылығы бар. Сонымен қатар, цифрлық құрылғыларды (517) қолдана отырып, эсселер мен презентацияларды дайындауға 30 минуттан астам уақыт бөлетін оқушылар 30 минуттан аз уақыт бөлетін немесе мүлдем уақыт бөлмейтін сыныптастарымен салыстырғанда оқуда айтарлықтай жетістікке жетеді (508 және 492 баллға сәйкес).

Оқуға деген сенімділік білім алушылардың жетістіктеріне де айтарлықтай әсер етеді. PIRLS-2021 нәтижелері бойынша өте сенімді оқушылар (526) оқу дағдыларына сенімді емес құрдастарынан (465) 61 баллға озып кетті. Бұл оқушылардың оқуға деген позитивті көзқарасына да оң әсер етеді.

Кадрлық ресурстарға келетін болсақ, оқу сауаттылығы деңгейінің мұғалімдер сабақта қолданатын оқыту әдістемесі, олардың тәжірибесі мен жасы сияқты факторлармен байланысы бар. *Оқыту әдістемесі* оқу дағдыларының деңгейімен тікелей байланысты. Сауалнама нәтижелері бойынша PIRLS-2021 шеңберінде қазақстандық мұғалімдер оқушылардан мәтіннен ақпарат табуды (94%) және оқылғанның басты идеясын (93%) анықтауды үнемі сұрайтыны анықталды. Ең аз мұғалімдер онлайн ақпаратты оқуға байланысты тапсырмаларды қояды (30%-дан астам). Қорытындыларды жалпылау және тұжырымдау, автордың көзқарасын анықтау, оқылған мәнерді немесе құрылымды бағалау, сайттағы ақпараттың сенімділігін бағалау сияқты әдістерді жиі қолдану оқу сауаттылығының орташа баллына айтарлықтай үлес қосады.

PIRLS-2021 мәліметтері бойынша, мұғалім ретіндегі *жұмыс өтілі* бір бірлікке артқан сайын оқушылардың үлгерімі 1 баллға жақсарады. Жалпы, Қазақстанның бастауыш сыныптарында педагогикалық өтілі 5 жылдан жоғары (93%) мұғалімдер басым. Мұғалімдердің жасы оқу сауаттылығының деңгейімен статистикалық маңызды байланысты. 60 жастан асқан мұғалімдер жұмыс істейтін мектеп оқушыларының нәтижелері (546) жас мұғалімдер оқытатын оқушылардың нәтижелерінен асып түседі (498)⁹.

• Оқу сауаттылығы бойынша оқушылардың нәтижелері оқыту тілі мен оқушылардың жынысы, мектептердің орналасуы сияқты параметрлерге байланысты өзгереді.

PIRLS, PISA нәтижелері қала мен ауыл арасындағы алшақтықты қалалық білім алушылардың пайдасына анықтады. Сонымен қатар, Қазақстандық оқушылар арасында оқыту тілі бойынша ХСЗ деректерінде айырмашылықтар сақталады. Дегенмен, ББЖМ-2023 нәтижелері бойынша төртінші сынып оқушыларының оқу сауаттылығы көрсеткіштері оқыту тілі бойынша айырмашылықтар іс жүзінде жоқ. Тоғызыншы сынып оқушыларында да көрсеткіштер бойынша статистикалық маңызды айырмашылық байқалмайды. Сонымен қатар, өңірлер бойынша оқыту тіліне де, мектептердің орналасқан жеріне де байланысты көрсеткіштер айырмашылығы айтарлықтай жоғары.

Гендерлік тұрғыдан алғанда, оқушылардың оқу сауаттылығы дағдылары бастауыш және негізгі орта білім беру деңгейлерінде қыздар арасында ұлдарға

⁹ «PIRLS-2021: Қазақстан нәтижелері» Ұлттық есебі. – Астана қ.: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, «А.Байтұрсынұлы атындағы «Талдау» ұлттық зерттеулер және білімді бағалау орталығы» АҚ, 2023. – 121 бет.

қарағанда жақсырақ дамыған. Оқу сауаттылығы – PIRLS және PISA бойынша оқушылардың жынысына қарай ең үлкен айырмашылықтар байқалатын бағыт. PIRLS-2021 зерттеуі аясындағы сауалнамалар талдауы қыздардың оқуға деген көзқарасы неғұрлым жағымды екенін көрсетті: оқу кітаптарын «өте жақсы көретін» қыздардың үлесі ұлдарға қарағанда 8%-ға жоғары. Сонымен қатар, бесінші сынып оқушыларының арасында оқудағы өз білімдері мен қабілеттеріне «өте сенімді» екендіктерінің үлесі қыздар арасында ұлдарға қарағанда жоғары (48% және 37%-ға сәйкес).

Жоғарыда аталған проблемалық мәселелерді шешу үшін ұлттық және жергілікті деңгейлерде білім алушылардың оқу сауаттылығының деңгейін арттыру бойынша түрлі шаралар қабылдануда, оның ішінде педагогтердің кәсіби дамуы жөніндегі іс-шаралар, үлгерімі төмен оқушыларға атаулы қолдау көрсету, мектеп кітапханаларын жаңғырту, кітап оқуды кеңінен насихаттау жөніндегі бастамалар және т. б.

Мысалы, Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА оқушылардың оқу құзыреттілігін дамыту бойынша педагогтарға әдістемелік ұсынымдар әзірлейді. Мысалы, 2023 жылы «5-9 сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту бойынша әдістемелік ұсынымдар» және «PIRLS оқу сауаттылығын бағалау критерийлерін пайдалана отырып, тіл пәндері бойынша білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар» сияқты әзірлемелер шығарылды¹⁰¹¹. Педагогтардың біліктілігін арттыру курстарының көлемді жеткізушілері («Педагогикалық шеберлік орталығы» ЖМ, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ) «Оқу сауаттылығы: оқу, таным және шығармашылық», «Әдебиеттік оқу сабақтарында оқу сауаттылығын қалыптастыру», «Орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқу сауаттылығын қалыптастыру» және т.б. сияқты курстарды қарастырған.

Ұлттық деңгейде оқуды насихаттау мақсатында «Bookcrossing» (2005 жылдан бастап) және «Оқуға құштар мектеп» (2021–2023 жылдар) сияқты жобалар іске қосылды. «Оқуға құштар мектеп» жобасының мақсаты – Қазақстанда балалардың шығармашылық дамуы мен оқуға деген қызығушылығын арттыру үшін белсенді орта құру. Осы жоба аясында келесі шаралар жүзеге асырылуда:

- мектеп кітапханаларының әдеби қоры, кадрлық әлеуеті және материалдық-техникалық базасын дамыту, соның ішінде мектеп кітапханаларында IT-жабдықтары бар coworking-орталықтар ашу;
- оқушылардың ата-аналарын мектептің оқырмандық жобаларына тарту іс-шаралары;
- мектептердің мәдениет мекемелерімен әлеуметтік серіктестігін ұйымдастыру;
- тыныш оқу сағаттарын, мағыналы оқу, мәтінмен жұмыс істеу сабақтарын, сондай-ақ мектепішілік конкурстарды («Мектеп кітапханасының

¹⁰ <https://uba.edu.kz/storage/app/media/1.108%20RUS%2027.12.2023.pdf>

¹¹ <https://uba.edu.kz/storage/app/media/1.110%20RUS%2027.12.2023.pdf>

үздік жобасы», «Ең көп оқитын отбасы», «Мектеп буккроссингі» және т.б.) өткізу.

Жобаны іске асырудың табыстылығы 2021–2022 оқу жылында мектеп кітапханаларының оқырмандарының саны 2,9 миллион оқушыдан 2022–2023 оқу жылында 3,1 миллионға дейін өсуімен көрінді. Осы кезеңде жобаға қатысушы оқушылар саны 1 миллионнан 1,2 миллион адамға дейін өсті¹².

2023 жылдан бастап Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша «Балалар кітапханасы» республикалық жобасы жүзеге асырылуда. Жобаның мақсаты – ақпараттық мәдениетті қалыптастыру, оқушылардың оқу қабілеттерін дамыту және қолдау, балалардың сауатты оқу мәдениетін арттыру, Қазақстанның тарихи-мәдени және рухани мұрасына құрметпен қарауды тәрбиелеу. Жоба аясында республикалық деңгейде мектеп кітапханаларына сатып алу ұсынылған отандық және шетелдік әдебиеттер тізімі бекітілді. Білім беру ұйымдарының кітапханалары жобаны іске асыруға белсене қатысып, ұсынылған тізімге енген басылымдармен кітап қорын толықтырып отырады.

Сонымен қатар, қазақ тіліндегі әдебиетті насихаттауға арналған ірі бастамалар да бар, мысалы, «Бір ел – бір кітап» (2007 ж. бастап), «Кітап – АМАНАТ» (2023 ж. бастап) және т. б. Сонымен қатар, мектеп деңгейінде оқу сауаттылығын ілгерілету бойынша жобалар іске асырылуда, мысалы, оқу конкурстары, кітап фестивальдері, кітапханаларға бару және т.б. (Қосымша-1).

Оған қоса, оқушылардың оқу сауаттылығы деңгейін арттыру білім беру саласындағы стратегиялық құжаттарға енгізілген. Мәселен, ҚР мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында халықаралық зерттеулердегі қазақстандық оқушылардың нәтижелерінің алшақтығын қысқарту және PISA нәтижелері бойынша функционалдық сауаттылықтың шекті деңгейін меңгерген білім алушылардың үлесін арттыру сияқты индикаторлар енгізілген. Атап айтқанда, оқу сауаттылығы бойынша өңірлер арасындағы алшақтықты – PISA-2022-дегі 68 балдан PISA-2029-дағы 64 балға дейін; қала мен ауыл арасында – 22-ден 18-ге дейін қысқарту мақсаты айқындалды. Оқу бойынша функционалдық сауаттылықтың шекті деңгейін меңгерген білім алушылардың үлесін PISA-2029-да 40%-ға дейін арттыру жоспарлануда¹³.

Жоғарыда көрсетілген нысаналы индикаторларға қол жеткізу үшін ағымдағы жағдайды және елдегі оқу сауаттылығының дамуына әсер ететін факторларды егжей-тегжейлі зерделеу маңызды болып табылады. Осыған байланысты Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА педагогтар мен білім алушылар арасында зерттеу жүргізілді, оның нәтижелері білім алушылардың оқуға деген қабылдауы мен уәждемесінің деңгейін, оқу сауаттылығы бойынша жеткіліксіз жоғары оқу жетістіктерінің себептерін, сондай-ақ жетілдіруді талап ететін оқу-тәрбие процесінің негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

¹² ҚР ОАМ республикалық ғылыми-педагогикалық кітапханасының деректері

¹³ Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249>

Зерттеу нәтижелері қолданыстағы білім беру саясатын әзірлеу мен жетілдіруге, сондай-ақ елдегі оқу сауаттылығын дамыту саласында негізделген стратегиялық шешімдер қабылдауға негіз бола алады.

ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Оқу сауаттылығы бойынша қазақстандық білім алушылардың оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларды зерттеудің өзектілігі бірқатар маңызды жағдайларға байланысты.

Біріншіден, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласына ену жағдайында цифрлық ортадағы оқу сауаттылығы дағдылары қазіргі қоғамда табысты жұмыс істеу үшін ерекше маңызға ие болады. Сыни тұрғыдан ойлау, мәтіндерді түсіндіру және фактілерді пікірлерден ажырату қабілеті қазіргі оқушы үшін қажеттілікке айналды. Оқу сауаттылығы оқушылардың жеке дамуы үшін де, болашақта қоғамға сәтті бейімделуі үшін де маңызды ақпаратты тиімді сұрыптауға, тексеруге және талдауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, Қазақстан соңғы жылдары халықаралық және отандық салыстырмалы зерттеулерде (PISA, PIRLS, ББЖМ және т.б.) оқу сауаттылығы бойынша төмен нәтижелер көрсетеді, бұл өскелең ұрпақтың оқу сауаттылығы дағдыларына әсер ететін факторларды тереңірек зерттеу қажеттілігін туғызады. Оқу сауаттылығы функционалдық сауаттылықтың негізгі құрамдас бөлігі болып табылатынын ескере отырып, оның қалыптасуы әрбір оқу жылында теңгерімді болуы тиіс.

Осылайша, оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларды зерттеу ЖИ және цифрлық технологияларды дамыту жағдайында оқу сауаттылығын қалыптастыру, сондай-ақ қазақстандық оқушылардың оқу сауаттылығы деңгейінің халықаралық деңгейге сәйкестігін қамтамасыз ету сияқты қазіргі заманғы білім беру міндеттері мен мақсаттары контекстінде жоғары өзектілікке ие.

Зерттеу нәтижелері жергілікті және орталық деңгейде оқу сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін әзірлеуге көмектесуі мүмкін, бұл өз кезегінде тек тілдік пәндер мен әдебиеттер бойынша ғана емес, сонымен қатар жанама түрде – ЖМБ пәндері бойынша да оқыту сапасының жақсаруына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, оқу сауаттылығының дамуына әсер ететін факторларды анықтау оқу материалын тереңірек және мағыналы түсінуді қамтамасыз ете отырып, цифрлық құралдар мен ресурстарды оқу процесіне жақсырақ біріктіруге ықпал етеді. Оқу мен оқытуды әр оқушының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік беретін оқу сауаттылығын игеру процесіне әсер ететін әлеуметтік-мәдени және психологиялық аспектілерді ескеру қажет. Бұл тәсіл пәндер бойынша жалпы үлгерімді арттырып қана қоймайды, сонымен қатар тез өзгеретін әлемде сәтті бейімделу үшін қажетті сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

ЗЕРТТЕУ МАҚСАТЫ

Білім беру саясаты мен мектептердегі практикасын жақсарту бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеу мақсатында оқушылардың оқу сауаттылығы саласындағы оқу жетістіктеріне әсер ететін өзара іс-қимыл факторларының кешенін зерделеу және талдау. Бұл мақсат зерттеудің әртүрлі аспектілерін

біріктіреді және білім алушылар арасында оқу сауаттылығын арттыруға ықпал ететін ұлттық, өңірлік және мектеп деңгейлерінде негізделген шешімдер қабылдауға көмектесетін зерттеу қорытындылары бойынша қорытындылар базасын құруға бағытталған.

ЗЕРТТЕУ МІНДЕТТЕРІ

1. Оқу сауаттылығы бойынша білім алушылардың оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларды анықтау үшін мектептердің 4 және 8-сыныптарының білім алушылары мен педагогтарының пікірлерін талдау;

2. Оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша төмен оқу жетістіктеріне байланысты проблемалық мәселелерді талдау;

3. Оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту бойынша отандық және шетелдік тәжірибелерді зерделеу;

4. Оқу сауаттылығы бойынша білім алушылардың оқу жетістіктерін жетілдіру бойынша практикалық ұсынымдар дайындау.

ЗЕРТТЕУ НЫСАНЫ

Мектептердің білім алушылары мен педагогтары.

ЗЕРТТЕУ ПӘНІ

Оқу сауаттылығы бойынша білім алушылардың оқу жетістіктеріне әсер ететін факторлар.

ЗЕРТТЕУДІҢ ПРАКТИКАЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Зерттеу оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктерін жетілдіру үшін маңызды. Бұл зерттеу оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктеріне әсер ететін негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері бойынша қолдаушы оқу ортасын құру, білім алушылардың оқуға деген ынтасын арттыру және білім алушылардың ата-аналарының оқу құзыреттерін дамыту процесіне тартылуы бойынша ұсынымдар әзірленді. Зерттеу сонымен қатар мектептерге оқу сауаттылығы дағдыларын қалыптастыру практикалары мен әдістерін жетілдіруге және оқу материалдарын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Алынған эмпирикалық деректер оқу сауаттылығы саласындағы білім беру саясатында стратегиялық шешімдер қабылдауға негіз болады.

ЗЕРТТЕУ ҚҰРАЛДАРЫ

Зерттеу жұмыстың екі кезеңін қамтиды: кабинеттік және далалық.

Зерттеудің кабинеттік кезеңі

Зерттеудің кабинеттік кезеңі шеңберінде оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларды зерделеу жөніндегі ғылыми жұмыстарға әдеби шолу жүзеге асырылды. Сондай-ақ, білім алушылар арасында оқу сауаттылығы деңгейін арттырудың тәжірибелері мен стратегиялары бойынша отандық және халықаралық тәжірибеге талдау жүргізілді.

Далалық зерттеу кезеңі

Далалық кезең деректерді жинаудың сандық әдісін – сауалнаманы қамтиды. Бастапқы деректерді жинау үшін оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларға қатысты мектеп педагогтары мен білім алушыларының пікірлерін анықтау мақсатында онлайн-сауалнама жүргізілді. Сауалнама аясында зерттеуге қатысқан мектеп оқушыларының ата-аналарына / қамқоршыларына ақпараттандырылған келісім нысандары жіберілді. Зерттеу барлық этикалық қағидаттар мен нормаларды сақтай отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасы шеңберінде жүргізілді. Этика пәнін зерттеу әдістемесі Академияның ғылыми-әдістемелік кеңесінің отырысында қаралды.

Зерттеудің барлық әдістері жеке деректерді қорғау, сақтау және пайдалану саласындағы НҚА сәйкес қатысушылардың анонимділігі мен құпиялылығын қамтамасыз етті. Барлық деректер тек зерттеу тобына қол жетімді қауіпсіз жерде сақталады. Сонымен қатар, білім алушылар арасында оқу сауаттылығын арттыру бойынша отандық кейстерді жинау ұйымдастырылды. Бұл кейстер осы талдамалық есептің Қосымша-1 ұсынылған.

Сауалнама

Сауалнама онлайн-форма арқылы жүзеге асырылды, онда респондент зерттеудің мақсаттары мен міндеттерін, сондай-ақ келісімнің ақпараттық парағын зерделегеннен кейін сұрақтармен дербес танысады және өз тәжірибесі негізінде сауалнаманы толтырады. Бұл әдіс сұхбат берушімен тікелей байланысты болдырмайды, өйткені респондент зерттеудің нұсқауларын, мақсаттары мен міндеттерін өз бетінше зерттей алады.

Онлайн-сауалнаманың келесі артықшылықтары бар:

1. нақты уақыттағы жауаптарды жылдам тарату және алу;
2. нәтижелердің түсуіне қарай өңдеуі;
3. респондент үшін ыңғайлы навигация және мультимедиялық элементтер;
4. адам факторын алып тастау арқылы деректерді бастапқы өңдеудегі қателерді жою. Бұл әдіс бастауыш және орта мектеп оқушылары мен мектеп мұғалімдеріне сауалнама жүргізуде сәтті қолданылды.

Білім алушыларға арналған сауалнамалар 23 сұрақтан және 5 блоктан тұрады: 1-блок «жалпы ақпарат»; 2-блок «оқу сауаттылығын қабылдау»; 3-блок «мектеп бағдарламасындағы оқу»; 4-блок «мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы»; 5-блок «ата-аналардың қатысуы» (Қосымша-2).

Педагогтерге арналған сауалнамалар 21 сұрақтан және 4 блоктан тұрады: 1-блок «жалпы ақпарат»; 2-блок «оқу сауаттылығын қабылдау»; 3-блок «педагогикалық қызмет»; 4-блок «мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы» (Қосымша-3).

Сандық зерттеудің далалық бақылауы мыналарды қамтиды:

- ✓ Сауалнама фактісін 100% бақылау;
- ✓ Сауалнама жүргізу туралы таңдалған білім беру ұйымы тарапынан растау;
- ✓ Сауалнаманың 100% анонимділігі;

- ✓ Сауалнамаларды толтырудың дұрыстығы мен қисындылығына 100% тексеру;
  - ✓ Далалық кезеңінің құжаттарын құрылымдау және жүйелеу;
  - ✓ Құжаттарды өңдегеннен кейін Google Forms-те толтырылған сауалнамаларды өңдеу негізінде Microsoft Word және Microsoft Excel бағдарламаларында бір өлшемді және екі өлшемді кестелер жасалады;
  - ✓ Мақсатты топтар бойынша зерттеуге қатысушылардың саны туралы мәліметтер қалыптастырылады.
- Деректерді енгізу және өңдеу:*
- ✓ Microsoft Excel бағдарламасында деректерді өңдеуге арналған макет әзірленді;
  - ✓ Microsoft Excel көмегімен деректерді өңдеу және талдау.

ЗЕРТТЕУ ҮЛГІСІ

Сауалнамамен республиканың 20 өңірінен барлығы 12 535 респондент қамтылды, оның ішінде: 1 696 мұғалім және 4-ші және 8-ші сыныптардың 10 839 білім алушысы.

ЗЕРТТЕУ ГЕОГРАФИЯСЫ

Қазақстан Республикасының барлық өңірлері – 17 облыс және 3 республикалық маңызы бар қала (Астана, Алматы және Шымкент).

Сауалнама өңірлерін таңдау

1. Зерттеуге қатысу үшін нәтижелердің репрезентативтілігі және елдің барлық мектептерінің зерттеу үлгісіне түсу мүмкіндігі үшін елдің барлық өңірлері таңдалды;

2. Зерттеу қала тұрғындарын бейнелейтін қалаларда, сондай-ақ ауылдық елді мекендерде жүргізілді;

3. Барлық мектептердің іріктемеге түсу мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін Ұлттық білім беру деректер қорындағы (ҰБДҚ) қолданыстағы мектептер тізімінен кездейсоқ іріктеу қағидаты қолданылды. Әрі қарай, кездейсоқ сандар генераторының көмегімен білім беру ұйымдарының әр санатының тізімі бойынша зерттеуге қатысу үшін мектептер таңдалды. Барлығы 20 өңірде 200 мектеп іріктелді: әр өңірде 10 мектептен (5 – қалалық жерлерде және 5 – ауылдық жерлерде), Алматы, Шымкент және Астана қалаларында – 10 мектептен іріктелді.

Білім алушылар арасынан респонденттерді іріктеу

Зерттеу тобы сауалнамаға қатысу үшін мектептің бастауыш және орта буын оқушыларын (4-ші және 8-ші сыныптар) таңдау туралы шешім қабылдады. Таңдалған мектептерде тиісті деңгейдегі сыныптардың толық тізімі жасалған.

Педагогтар арасынан респонденттерді іріктеу

Әрбір таңдалған мектепте бастауыш және негізгі орта мектепте «Тіл және әдебиет» білім беру саласының пәндерін оқытатын педагогтарға сауалнама жүргізілді. Мұғалімдерді оқыту сабақтары да ескерілді: іріктемеге бастауыш,

негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейінде сабақ беретін респонденттер кірді.

ЗЕРТТЕУДІҢ ДАЛАЛЫҚ КЕЗЕҢІН ЖҮРГІЗУ АЛГОРИТМІ

1. Зерттеу құралдарын (сауалнамалар) әзірлеу;
2. Сауалнамаға қатысу үшін білім беру ұйымдарының іріктемесін жасау, байланыс тұлғаларымен байланысты қолдау және сауалнаманы өткізу күні мен уақытын келісу;
3. Зерттеудің далалық кезеңін жүргізу бойынша жұмыс тобын құру. Жұмыс тобы ел өңірлерінің әдістемелік кабинеттерінің / орталықтарының өкілдерінен тұрады. Топтың жұмыс жоспары онлайн-сауалнама жүргізуді ұйымдастыруды қамтиды: қатысушылар арасында сауалнамаға сілтемелерді тарату.
4. Деректерді жинаудың онлайн құралы ретінде Google Forms бағдарламасын пайдалана отырып, білім алушылар мен мектеп мұғалімдері арасында сауалнама жүргізу;
5. «Шикі» сауалнама деректерін статистикалық өңдеу, деректерді салыстырмалы талдау;
6. Деректерді жинауды қорытындылау және талдамалық есепті әзірлеу. Сауалнама нәтижелері бойынша қорытынды талдамалық есепте келесілер қамтылады:
  - зерттеу әдістемесінің сипаттамасы;
  - шетелдік әдебиеттердің шолуы, ҚР-дағы ағымдағы жағдайды және шет елдердің тәжірибесін талдауы;
  - статистикалық маңызды айырмашылықтарды сипаттай отырып, сауалнама нәтижелері бойынша деректерді талдауы;
  - зерттеу нәтижелері бойынша қорытындылар мен ұсыныстар.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Оқу сауаттылығы – өмір бойы оқуда табысқа жету үшін маңызды негізгі дағдылардың бірі. Бұл дағды тиімді қарым-қатынас үшін негіз жасайды, басқа оқу пәндерін меңгеруді жеңілдетеді және болашақ білім мен мансаптық мүмкіндіктердің болжаушысы болып табылады (*Nippold, 2005*).

Оқу құзыреттілігі білім алушылардың оқу материалдарын тек тілдер мен әдебиетті оқуға қатысты пәндер бойынша ғана емес, сонымен қатар жаратылыстану, математикалық және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер бойынша күрделі ұғымдарды түсінуі үшін қажет. Сонымен қатар, оқу сауаттылығының жоғары деңгейі есте сақтау, зейін қою және сыни ойлау дағдыларын қоса алғанда, когнитивті дамуға ықпал етеді (*Misnati, 2022*).

Бұл әдеби шолуда оқушылардың оқу сауаттылығының деңгейіне әсер ететін факторларға бағытталған шетелдік зерттеулер талданады. Атап айтқанда, ең көп таралған және талқыланатын факторлар:

- ерте араласу және оқу сауаттылығын дамытуға қолдау көрсету;
- мектеп ортасы;
- оқытудағы цифрлық технологиялар;
- педагогтердің кәсіби дамуы;
- оқушылардың оқуға деген көзқарасы мен мотивациясы;
- оқу сауаттылығын дамыту бойынша оқу практикасы;
- отбасының әлеуметтік-мәдени және экономикалық бэкграунды (ӘЭМ,

отбасының қатысуы және оқуға деген көзқарасы, ата-аналардың білім деңгейі, мәдени ерекшеліктері және т.б.).

Ерте араласу және оқу сауаттылығын дамытуға қолдау көрсету

Зерттеулер көрсеткендей, ерте жаста оқу дағдыларын дамыту баланың жалпы білім беру жетістіктерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Атап айтқанда, бірқатар зерттеулер **оқу дағдыларын ерте дамыту мен жоғары оқу үлгерімі арасындағы байланысты анықтады**. Мысалы, *Cooper (2014)* зерттеуіне сәйкес, ерте оқу дағдылары оқуда одан әрі табысқа жетудің негізі болып табылады. Балабақшада оқу дағдыларын дамыта алған балалар көбінесе кейіннен әртүрлі оқу пәндері бойынша мектепте жоғары оқу үлгерімін көрсетеді.

Сол сияқты, кеңірек академиялық табысқа жету үшін ерте оқу дағдыларының маңыздылығын растайтын зерттеуді *McClelland, Acock, & Morrison (2006)* жүргізді. Авторлар балабақшадағы оқумен байланысты дағдылардың, соның ішінде ерте оқу дағдыларының балабақшадан алтыншы сыныпқа дейінгі балалардың оқу және математика өнімділігіне ерекше әсерін атап көрсетеді. Бұл нәтижелер **ерте жастағы оқудың негізгі дағдылары бастауыш мектеп бойы оқушылардың академиялық траекториясына айтарлықтай үлес қосатынын** көрсетеді.

Оқушылар есейген сайын оқу сауаттылығын қалыптастыру қиынға соғады: зерттеулерге сәйкес, **алғашқы бірнеше сыныптарда оқуды үйренбеген балалар екінші жылы қалып, мектепті тастап кетуі ықтимал**. Яғни, егер күшті негізгі оқу дағдылары ертерек алынбаса, негізгі оқу дағдыларын меңгерген

білім алушылар мен оларды меңгермегендер арасындағы оқу нәтижелеріндегі алшақтық уақыт өте келе артады (*Adolf, Catts, & Lee, 2010; Daniel және т.б., 2006; Darney, Reinke, Herman, Stormont, & Ialongo, 2013; Scanlon, Gelzheiser, Vellutino, Schatschneider, & Sweeney, 2008; Torgesen, 2002*).

Ата-аналарды балалардың оқу сауаттылығын дамыту іс-шараларына тарту және оларды тиімді оқу стратегияларына үйрету отбасындағы сауаттылық деңгейін арттыруға ықпал етуі мүмкін, бұл оқу дағдыларын ерте дамыту үшін өте маңызды. *Thomas, Leybaert & Colin (2021)* зерттеуінде ата-аналарды интерактивті оқуға үйрететін бағдарламалар кітап оқу кезінде ата-ана мен баланың өзара әрекеттесу сапасын жақсартатынын анықтады, бұл сауаттылық деңгейінің жоғарылауына әкеледі.

Мектеп жасына дейінгі 217 баланың қатысуымен ұқсас зерттеу жүргізілді (*Sheridan және т.б., 2011*). **Ата-аналардың бірлесіп кітап оқуға белсенді қатысуы балалардың оқу және жазу дағдыларын едәуір жақсартқаны анықталды.** Сондай-ақ, үйде оқуға және ауызша сөйлеуді дамытуға басымдық беретін отбасылық іс-шаралар балалардың оқу процесін жақсартуда тиімді екендігі анықталды. Зерттеулер көрсеткендей, **ата-аналары ерте жастан дауыстап оқыған балалар 15 жасқа дейін күшті оқу дағдыларын көрсетеді** (*Richter және т.б., 2021*).

Кең академиялық жетістікке жету үшін ерте оқу дағдыларының маңыздылығын растайтын тағы бір зерттеуді *Talwar және т.б.* жүргізді (2022). Бұл зерттеу оқу сауаттылығының дағдыларының, метакогнитивті оқу стратегияларының және оқуды ынталандырудың орта мектептегі оқу үлгерімі мен орта мектеп балына (GPA) әсерін зерттеді. Алынған нәтижелер жоғары оқу орындары мен колледждерге түсу емтихандарына дайындықтың дәстүрлі көрсеткіштерінен тыс академиялық жетістіктерді қамтамасыз ету үшін ерте оқу дағдыларының, әсіресе сөздік қорының және оқуды түсінудің маңыздылығын көрсетеді.

Жалпы, зерттеулер көрсеткендей, ерте жаста оқу дағдыларын дамыту балалардың жалпы білім беру жетістіктерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Оқу дағдыларын ерте дамыту болашақта жоғары оқу үлгерімімен байланысты. **Балабақшада оқу дағдыларын дамытатын балалар оқуда ғана емес, басқа пәндерде де табысты нәтижелер көрсетеді.** Зерттеулер оқудағы табысқа жету үшін оқу дағдыларын ерте дамытудың маңыздылығын көрсетеді және негізгі оқу дағдылары бастауыш мектептегі академиялық траекторияға айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді.

Мектеп ортасы

Оқу сауаттылығын дамытудағы мектеп ортасының рөлі (мектептегі тәртіп, оқушылардың құрдастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынасы, сыныптағы психоэмоционалды орта, буллинг және т.б.) бірқатар заманауи зерттеулерде кеңінен ашылған. Мысалы, *Day, Connor, & McClelland (2015)* жүргізген зерттеу тәртіптің жүйелі түрде бұзылуы бар және мұғалім оқушылардың мінез-құлқын реттеуге қиналатын сыныптарда мұндай проблемаларға тап

болмайтын сыныптарға қарағанда оқу сауаттылығының деңгейі айтарлықтай төмен екенін көрсетті.

Сол сияқты, *Connor, Son, Hindman, & Morrison* (2005) жүргізген зерттеу мұғалімдердің кәсіби және жеке қасиеттері, соның ішінде олардың жауаптылығы, эмпатияның жоғары деңгейі және білім алушыларды қолдауға бағытталуы ерте жастан бастап оқу нәтижелеріне қол жеткізу және сөздік қорын дамыту үшін өте маңызды екенін көрсетті.

Оқушылардың құрдастарымен қарым-қатынасының оқу сауаттылығына әсері әртүрлі шетелдік зерттеулерде де расталды. Атап айтқанда, құрдастары қолдайтын балалар оқу дағдыларын жақсырақ дамытуға бейім. Позитивті өзара әрекеттесу және сыныптағы қолайлы орта танымдық белсенділік пен оқуға ықпал етеді (*Bigozzi және т.б., 2017*).

Pillay (2017) зерттеуі мектептегі қорқыту сияқты мәселелер бастауыш сынып оқушыларының сауаттылық деңгейіне теріс әсер ететінін анықтады. Мысалы, қорлау туралы хабарлаған мектеп оқушылары оқу сауаттылығына арналған тесттерде, әсіресе фонетика, емле және сөз таңдау тапсырмаларында, қорланбаған құрдастарымен салыстырғанда нашар нәтиже көрсетті. Бұл мектептегі буллинг оқу сауаттылығының негізгі дағдыларын дамытуға кедергі келтіруі мүмкін екенін көрсетеді. Сонымен қатар, *Turunen және т.б.* (2021) нашар оқу дағдылары мен буллинг бастауыш мектептен орта мектепке ауысқанда өзара байланысты екенін анықтады. Оқу дағдылары нашар оқушылардың буллинг қаупі жоғары және бұл қорлау олардың оқу үлгерімін одан әрі нашарлатады. Бұл циклдік байланыс оқу дағдыларын бір уақытта жақсарту және қорлаумен күресу ұзақ мерзімді оң әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді.

Осылайша, мектеп ортасы оқушылардың оқу сауаттылығының деңгейіне айтарлықтай әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, **мектептің жағымды климатын құру оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруға ықпал етеді.** Оқу ортасы, оның ішінде оқу жағдайлары және оқушылардың құрдастарымен және мұғалімдермен достық қарым-қатынасы оқу дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады.

Оқытудағы цифрлық технологиялар

Өмірдің барлық салаларының инновациялық даму дәуірінде цифрлық технологияларды интеграциялау арқылы білім беру процесін жақсарту мүмкіндіктері үнемі кеңейіп келеді. Сандық құралдар мен ресурстар оқу сауаттылығының даму деңгейін едәуір арттыра алады. Әдебиеттерді зерттеу қазіргі зерттеушілердің цифрлық технологияларды оқу сауаттылығын оқыту процесіне біріктірудің әртүрлі тәсілдері мен стратегияларын, сондай-ақ олардың оқу процесіне әсерін зерттеуге көп көңіл бөлетінін көрсетті. Бұл ретте зерттеушілердің ерекше назары цифрландыру мен ЖИ-технологиялардың қарқынды дамуынан туындаған оқу сауаттылығы саласындағы тәуекелдерге аударылады.

Тұтастай алғанда, зерттеушілер цифрлық технология білім берудің барлық деңгейлерінде оқушылардың сауаттылық деңгейін арттыруға ғана емес, сонымен қатар мәтіндерді тереңірек түсінуге және сыни ойлау дағдыларын жақсартуға

мүмкіндік беретінін дәлелдеді. Сонымен, білім беру процесіне цифрлық технологияларды белсенді енгізу фактчекинг (ақпаратты түпнұсқалығын тексеру), пікірлерді фактілерден ажырата білу, медиа сауаттылық (қазіргі медиа кеңістікте бағдарлай білу) сияқты дағдылардың дамуына оң әсер етеді (*Tammara, Iannotta, & Ferrantino, 2019*).

Бұл дағдылардың маңыздылығы ЭЫДҰ зерттеулерінде де көрсетілген. ЭЫДҰ елдері бойынша **орта есеппен ақпарат көздерінің сенімділігін бағалау дағдылары оқушылар мен мектептердің ӘЭМ-ін ескере отырып, PISA-да оқу үлгеріміне барынша әсер етеді**. Үйде Интернетке қол жеткізе алатын компьютері бар білім алушылар үйде Интернетке қол жеткізе алмайтын құрдастарына қарағанда медиа кеңістікте фактчегинге және пікірлерді фактілерден ажырату дағдыларын жоғары меңгергені анықталды.

Басқа зерттеулер **цифрлық сауаттылықтың жоғары деңгейі ағылшын тілін шет тілі ретінде оқитын білім алушылар арасында оқуды түсінуді жақсартта алатынын** көрсетеді (*Thanchanok Rochanapharayaon, 2023*). Тілді оқыту процесіне цифрлық ресурстарды біріктіру оқуды түсінуді жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар білім алушыларға сандық мәтіндерден алынған ақпаратты (қалқымалы терезелер, интерактивті сөздік және т.б. функциялары бар) жақсырақ өңдеуге және бағалауға мүмкіндік береді.

Alisaari (2019) орта мектеп оқушыларымен жүргізілген зерттеу цифрлық оқудың оқуды түсінуге әсерін зерттеді. Зерттеу цифрлық оқу платформаларының оқушылардың оқуды түсіну деңгейіне және олардың мәтінмен жұмыс істеуге қатысуына қалай әсер ететінін қарастырды. Нәтижелер көрсеткендей, оқушылар цифрлық және баспа ақпарат тасымалдаушыларын пайдаланып оқуға үйрене бастаған сайын, тасымалдаушылардың өзіне баса назар аудару оқығанды түсіну үшін үшін азырақ бола бастайды. Демек, оқу сауаттылығын арттыру процесіне цифрлық технологияларды теңгерімді енгізу білім алушыларға оң әсер етеді.

Hayward (2019) зерттеуінің нәтижелері онлайн мәтіндерді оқуды тәжірибе еткен оқушылардың осыны жасамайтындардан оқу жетістіктері бойынша асып түскенін көрсетті. Сонымен қатар, зерттеу **әлеуметтік желілердің белсенді пайдаланушылары болып табылатын білім алушылардың академиялық мақсатта цифрлық құралдарды пайдаланумен онша таныс емес екенін көрсетті**. Бұл цифрлық мазмұн элементтерін оқу процесіне сапалы интеграциялау қажеттілігін көрсетеді. Сонымен қатар, орта мектепте оқу үшін цифрлық платформаларды пайдалану цифрлық және оқырмандық құзыреттілік деңгейі, оқушылардың сыни ойлауы, олардың оқу процесіне қатысуы туралы құнды ақпарат беретіні анықталды.

Нақты цифрлық құралдарға келетін болсақ, *Palamar & Nezhyva (2020)* өз зерттеуінде **бастауыш мектепте оқу сабақтарында кеңейтілген шындық (AR) кітаптарын пайдалану тиімділігін** атап өтті. Атап айтқанда, олар оқушылардың шығармашылық қиялын, эмоционалды интеллектін және бейнелі ойлауын дамытатын оқу сабақтарын өткізудің әдістемелік моделін жасады. Модель әдеби мәтіндермен өзара әрекеттесу арқылы оқудың белсенді қатысуын

ынталандырады, бұл білім алушыларға жазушы бейнелеген шындықты көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді, осылайша олардың оқу тәжірибесін байытады.

Сол сияқты, *Rahmasari* (2023) оқушылардың оқу дағдылары мен мотивациясын жақсарту үшін сандық мәтіндерді қолдануды зерттеді. Зерттеу дәстүрлі мәтіндерде қолжетімсіз викториналар мен пікірталастар сияқты кіріктірілген мүмкіндіктері бар жеке құрылғылардағы сандық мәтіндер (әңгімелер, хикаялар) оқуды интерактивті және қызықты ете алатынын көрсетеді.

Дегенмен, цифрлық технологияларды оқу және оқу сауаттылығын жетілдіру дағдыларын пайдалану мүмкіндіктерімен қатар, зерттеушілер тәуекелдерді де бөліп көрсетеді. Мысалы, *Lang және т.б.* (2023) зерттеуі цифрлық технологиялар мен ЖИ-ті шамадан тыс пайдалану оқу процесінен алшақтатып қана қоймай, оқу сауаттылығының төмендеуіне ықпал етуі мүмкін деген қорытындыға келді. Авторлар оқытуда цифрлық технологияларды оңтайлы және тиімді пайдаланудың маңыздылығы туралы қорытынды жасайды.

Осыған ұқсас қорытындыға *Сао және т.б.* зерттеу келді (2020). Зерттеушілер компьютерлер мен басқа да электронды гаджеттерді шексіз пайдалану балалардың дамуына кері әсер етуі мүмкін деген қорытындыға келді. Олар сондай-ақ сауаттылықты, соның ішінде оқырманды дамытуға АКТ-ды теңдестірілген және тиімді интеграциялау қажеттілігін атап өтті.

Dubinina (2020) өз зерттеуінде **цифрлық технология оқу сауаттылығы мен санау дағдыларын жақсарту алатынына қарамастан, мектепте және үйде Интернетте өткізетін шамадан тыс уақыт бұл көрсеткіштерге теріс әсер етеді** деген қорытындыға келді. Сонымен қатар, *Salmerón және Delgado* (2019) цифрлық технологиялар шамадан тыс пайдаланылған кезде оқуды түсіну дағдыларының төмендеуіне әкелуі мүмкін екенін анықтады.

Бірқатар зерттеушілер сонымен қатар оқу дағдыларын дамытуға арналған ЖИ құралдары бар қауіптерді зерттейді. **Қазіргі кездегі басты тәуекелдердің бірі – оқушылардың ЖИ-ке шамадан тыс тәуелділігі, бұл сыни ойлау мен мағыналы оқудың дамуына теріс әсер етеді.** Мысалы, *Lee және т.б.* (2021) өз зерттеулерінде оқушылардың технологияға шамадан тыс тәуелділігін болдырмау үшін ЖИ-сауаттылығын арттыруға теңдестірілген көзқарас қажет екенін атап өтті. *Liang* (2023) ғылыми жұмысы мәтіндермен жұмыс істеу кезінде ЖИ шамадан тыс теңгерімсіз пайдалану білім алушылардың шығармашылығына теріс әсер ететінін, сондай-ақ этика мен авторлық құқықты бұзу қаупін тудыратынын атап өтті.

Жалпы, заманауи зерттеулер цифрлық құралдар мен ЖИ қызметтерін пайдаланудың теңдестірілген тәсілінің маңыздылығын көрсетеді. Сәтті интеграцияның мысалдары оқу процесін интерактивті және қызықты ететін кеңейтілген шындық кітаптарын, сандық мәтіндерді және онлайн оқу платформаларын пайдалануды қамтиды. Алайда, мүмкіндіктермен қатар, зерттеулер айтарлықтай тәуекелдерді де анықтайды. Сандық және ЖИ-ті шамадан тыс пайдалану оқушыларды оқу процесінен алшақтатып, олардың оқу сауаттылығын төмендетуі мүмкін. ЖИ-технологияларына тәуелділік сыни ойлау

мен шығармашылықтың дамуына теріс әсер етуі мүмкін, сонымен қатар этикалық нормалар мен авторлық құқықтарды бұзуы мүмкін.

Осылайша, оң нәтижелерге қол жеткізу үшін білім беру процесіне цифрлық технологиялар мен ЖИ-ті теңгерімді енгізуді мұқият жоспарлау және қамтамасыз ету қажет.

Педагогтердің кәсіби дамуы

Балалардың оқу сауаттылығын дамыту үшін оқу сауаттылығының түрлі стратегияларын қолдану бойынша педагог кадрлардың кәсіби дамуының маңызы зор. Мысалы, 2018 жылғы зерттеуінде *Vernon-Feagans, Bratsch-Hines, Varghese, Cutrer, & Garwood* мұғалімдерге арналған арнайы бағдарламалар, тіпті қысқа мерзімді, мысалы, Targeted Reading Intervention Programme (Оқу процесіне мақсатты араласу бағдарламасы) мұғалімдерге қиындықтарға тап болған балаларға қолдау көрсету дағдыларын жақсартуға көмектесетінін анықтады оқумен, әсіресе ауылдық мектептерде және негізінен ӘЭМ төмен балалар оқитын мектептерде. Бұл бағдарлама оқуда қиындықтарға тап болған оқушылармен 15 минуттық жеке сессияларды және олардың оқу жылындағы үлгерімін одан әрі бақылауды қамтиды.

Dickinson & Caswell (2007) зерттеуінде Сауаттылықты арттыру бағдарламасы (LEEP - Literacy Environment Enrichment Program) сияқты арнайы оқу жобалары бастауыш мектептерде, әсіресе табысы төмен елдерде, оқу сауаттылығын оқытуды айтарлықтай жақсарттады деген қорытындыға келді. LEEP мұғалімдердің тіл мен сауаттылыққа байланысты оқыту әдістерін жетілдіру үшін қарқынды дайындықты қамтиды. Бағдарлама мұғалімдердің біліктілігін арттыруға бағытталған бірқатар семинарларды, курстық жұмыстарды және практикалық сабақтарды қамтиды.

Zakierski & Siegel (2010) өз зерттеулерінің бір бөлігі ретінде білім алушылардың жалпы оқу үлгерімін жақсарту үшін қалалық мектептерде бірлескен оқу сауаттылығын оқыту топтарын құруды көздейтін «Collaborative Literacy Teams in Urban Settings» (қалалық сауаттылық командалары) бағдарламасын зерттеді. Бастама тест нәтижелерін талдауды, оқу бағдарламаларын түзетуді, коучингті, сыныптан тыс жұмыстарды және үйде оқу бағдарламаларын қамтиды. Зерттеушілер бағдарлама аясында мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуы бойынша барлық іс-шараларды өткізген мектептерде оқу үлгерімінде айтарлықтай жақсартулар байқалды деген қорытындыға келді.

Marinelli және т.б. (2022) да осындай қорытындыға келді. Олардың зерттеуі мұғалімдердің бір жылдық сауаттылық бағдарламасы бірінші сынып оқушыларының оқу сауаттылығын бақылау тобымен салыстырғанда 0,386 стандартты ауытқуға айтарлықтай жақсартқанын көрсетті. Бұл жетістіктер екінші және үшінші сыныптарда сақталды. *Didion және т.б.* (2020) осындай қорытындыға келді: олардың мета-талдауы мұғалімдердің кәсіби дамуы, атап айтқанда курстар, балабақшада және орта мектептің 8-ші сыныбына дейін оқушылардың оқу үлгеріміне қалыпты және айтарлықтай оң әсер ететінін көрсетті. Зерттеу оқуды тиімді оқытуды қолдау үшін мұғалімдердің жоғары сапалы кәсіби дамуының қажеттілігін көрсетеді.

Оқу сауаттылығын дамыту бойынша оқу практикасы мен әдістемелері

Бірқатар зерттеулер балалардың жас кезінен бастап оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған әртүрлі педагогикалық тәжірибелер мен әдістердің тиімділігін талдауға арналған.

Мысалы, *Volpe, Young, Piana және Zaslofsky* (2012) жүргізген зерттеу **сөйлеу мен мінез-құлықты дамыту ойындарын біріктіру** балаларға жаңа нәрселерді жақсы үйренуге көмектесетінін көрсетті. Мысалы, зерттеушілер «Объясни Незнайке!» (бала оқыған ертегісін өз сөзімен қайталайды) және «Паровозик» (балалар бір-бірімен кезек-кезек танысып, өздерін бір жағымды сөзбен сипаттайды). Олардың пікірінше, мұндай ойындар сабақтарды қызықты етеді және сөйлеу және оқу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Осылайша, сауаттылықтың әртүрлі түрлеріне, соның ішінде оқылымға арналған ойындарды мінез-құлық ойындарымен үйлестіре отырып, педагогтер сабақтарды қызықты және интерактивті етеді, бұл балаларға оқу дағдыларын дамытуға, басқаларды түсінуге және олармен қарым-қатынас жасауға көмектеседі.

Сонымен қатар, басқа зерттеушілер **диалогтық оқу** тәжірибесінің маңыздылығын атап көрсетеді. Диалогтық оқу – бұл оқитын мәтінге қатысты білім алушылармен диалог жүргізу процесі. Бұл диалог балаларға мәтінді тереңірек зерттеуге көмектесетін сұрақтарды тұжырымдауды, соның ішінде жаңа сөздерді анықтауды, әңгіме компоненттерін талдауды және мәтін туралы сөйлесу мүмкіндігін қамтиды. Басқаша айтқанда, диалогтық оқу-дәлдік пен еркін сөйлеуге емес, түсіндіруге және сыни түсінуге бағытталған басқарылатын оқу түрі¹⁴. *Brannon & Dauksas* (2014) зерттеуінің нәтижесінде ересектер балаларды оқуға тартатын диалогтық оқу әдістерін қолдану балалардың ауызша қатысу деңгейін және олардың мәтінмен жұмыс істеуге қатысуын айтарлықтай арттыра алатыны анықталды. Авторлардың пікірінше, бұл әдіс әсіресе мектеп жасына дейінгі балалар үшін, соның ішінде аутизм спектрі бұзылған балалар үшін тиімді.

Сонымен қатар, ғылыми ортада **фонематикалық хабардарлық пен алфавиттік принципке** бағытталған оқыту әдістерін қолданудың маңыздылығы атап өтіледі, әсіресе оқуда қиындықтардың ерте белгілерін көрсететін балалар үшін (*Becker & Sylvan, 2021*). Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, келесі әдістер білім алушылардың, соның ішінде мектеп жасына дейінгі балалардың оқу сауаттылығының көрсеткіштерін едәуір жақсартып алады: түсінуді жеңілдету үшін оқу материалын нақты және логикалық тәртіпте ұсыну, күрделі дағдыларды кішігірім дағдыларға бөлу, жаңа ақпаратты енгізер алдында білім алушылардың бұрынғы білімдерін ескере отырып, жаңа материалды түсінуді қамтамасыз ету, нақты мақсатты және нақты күтілетін оқу нәтижелерімен сабақтарды бастау және т. б.

Жоғарыда айтылғандармен қатар, шетелдік зерттеулер **дауыстап оқудың** артықшылықтарын көрсетеді. Сонымен, мектепте және үйде балаларға дауыстап оқудың көптеген артықшылықтары бар, олардың тілдік білімі мен сөздік қорын кеңейтеді (*Farrant & Zubrick, 2012; Senechal & Lefevre, 2002*), емле дағдыларын

¹⁴ <https://www.cambridge.org/elt/blog/2019/04/18/dialogic-reading/>

жақсартады (*Mol & Bus, 2011*), сонымен қатар сауаттылықтың негізгі дағдыларын дамытуға ықпал етеді (*Duursma, Augustyn, & Zuckerman, 2008; High және т.б., 2014; Hutton және т.б., 2015; Kalb & Van Ours, 2014; Mol & Bus, 2011*).

Rojas-Drummond және т.б. (2014) өздерінің ғылыми еңбектерінде «Learning Together (LT)» («Бірге оқимыз») сияқты қосымша оқу бағдарламалары бастауыш сынып оқушылары арасында оқуды түсінуді жақсартады деген қорытындыға келді. LT оқушылар шағын топтарда бірге жұмыс істейтін **бірлескен оқу әрекеттеріне** ерекше назар аударады. Бұл тәсіл білім алушылардың мазмұнды әңгімелерге қатысуы, сұрақтар қоюы және бір-біріне кері байланыс беруі, мәтіндерді тереңірек түсінуге және сыни ойлауға ықпал ететін өзара әрекеттесуді ынталандырады. Бұл әдіс оқушылардың жан-жақты дамуы үшін қажет ауызша және жазбаша қарым-қатынасқа ықпал етеді.

Сонымен қатар, зерттеулер көрсеткендей, мектептердегі оқу сауаттылығын дамыту сабақтары тілдік дағдыларды дамытып қана қоймайды, сонымен қатар мінезді қалыптастыруға айтарлықтай үлес қосады. Оқу және жазу сияқты әртүрлі әрекеттерді қамтитын бұл бағдарламалар білім алушылардың көзқарастары мен мінез-құлқын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады (*Sasabone және т.б. 2023*).

Сондай-ақ, білім алушылар арасында **оқу сауаттылығын дамытуға ынталандыруды арттыру жөніндегі жобалардың рөлін атап өткен жөн.** Сонымен, *Santosa & Supadi (2023)* өз зерттеулерінде орта мектептің жоғары сыныптарында оқу сауаттылығын насихаттау бойынша жобалардың қызметін бағалау нәтижелері олардың жетістіктерін көрсеткенін атап өтті. Атап айтқанда, оқушылардың оқуға және жазуға деген қызығушылығының артуы анықталды. Бағдарламаның негізгі кезеңдеріне күнделікті оқу сабақтары мен бір жылдық жазбаша жобалар кіреді. *Herawati және т.б. (2023)* ғылыми жұмысы кітап жинақтарын жаңарту және мұғалімдердің біліктілігін арттыру сияқты оқу сауаттылығын арттыру бойынша мектеп саясатындағы стратегиялық өзгерістер оқушылардың оқуға деген қызығушылығын айтарлықтай арттыратынын атап өтіп, бұл тұжырымды растайды.

Сондай-ақ, оқу сауаттылығын арттыру бойынша мектеп саясаты мен жобаларының маңызды аспектісі **оқушылардың қабылдауын зерттеу** болып табылады. Мысалы, *Frankel (2021)* жүргізген қолданыстағы зерттеулердің мета-талдауы оқушылардың оқу жобалары мен бағдарламаларына қатысу тәжірибесі туралы пікірлерін есепке алу және кері байланыс берудің маңыздылығын көрсетті. Автордың пікірінше, бұл өткізілетін іс-шараларды пайдалы әрі тиімді етуге мүмкіндік береді.

Осылайша, оқушылардың оқу құзыреттілігін дамытуға арналған мектеп жобалары оқу дағдыларын тікелей жетілдіріп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың тұрақты қызығушылығы мен оқуға деген оң көзқарасын қалыптастыра отырып, олардың тілдік және әлеуметтік дамуына ықпал етеді. Сондай-ақ, білім алушыларды осы бағдарламаларды әзірлеу және бағалау процесіне тарту олардың тиімділігін айтарлықтай арттыра алатынын атап өткен жөн.

Оқушылардың оқуға деген көзқарасы мен мотивациясы

Оқушылардың оқуға деген көзқарасы олардың оқу сауаттылығының деңгейіне айтарлықтай әсер етеді. ЭЫДҰ мәліметтері бойынша, «PISA нәтижелері оқуға қызығушылық оқу сауаттылығының жетістіктерімен тығыз байланысты екенін көрсетеді» (OECD, 2021).

Сонымен қатар, ЭЫДҰ сарапшылары **танымдық қабілеттер мен мотивация, оқу сауаттылығы деңгейі мен оқуға қатысу мен қызығушылық арасындағы тығыз байланысты атап көрсетеді**. Мұғалімдер оқу дағдыларын жетілдіре алмайды, мәселен, қызықты және мазмұнды оқу материалына қол жетімділіктің назарға алмайды. Бұл оқушылардың оқу материалдарына деген қызығушылығы оқу сауаттылығының жоғары деңгейінің алғышарты екенін білдіреді.

Сол сияқты, көптеген зерттеулер оқу ләззатының жоғары оқу үлгерімімен байланысты екенін көрсетеді. **Үнемі оқитын және оқуға қызығушылық танытатын оқушылар оқу сауаттылығы тестілерінде жоғары балл жинайды** (Морозова, 2022). Англиядағы PIRLS-2021 нәтижелері оқуды жақсы көретінін айтқан білім алушылар оқуды ұнатпайтындарға қарағанда орта есеппен 34 балл жинағанын көрсетті. Бұл ләззат алу үшін үнемі оқитын мектеп оқушылары оқуды түсінуге ықпал ететін бейресми оқу сабақтарын өткізетінін көрсетеді (Department for Education, 2023). *Sukarni* (2019) зерттеуі сонымен қатар оқуға деген оң көзқарасы бар оқушылардың оқуды түсіну көрсеткіштері айтарлықтай жоғары екенін көрсетті. Бұл нәтижелерді жақсарту үшін оқуға деген оң көзқарасты қалыптастырудың маңыздылығын көрсетеді.

Оқу мотивациясына келетін болсақ, *Orkin және т.б.* (2018) оқу әдетін дамытуда барлық оқушыларды қолдайтын мектептер ішкі мотивация сыртқы мотивацияға (тану, марапаттау немесе басқалардың өтініші немесе талабы бойынша оқу үшін оқу) қарағанда оқу жетістіктерімен тығыз байланысты екенін мойындайтынын анықтады. *Schiefele және т.б.* (2016) бойлық зерттеу нәтижелері бойынша **оқудың ішкі мотивациясы мен оқуды түсіну арасындағы байланысты анықтады**. Ерте ішкі мотивация оқу дағдыларын дамытуға, соның ішінде оқылған материалды түсіну мен түсінуге және онымен әрі қарай жұмыс істеу қабілетіне айтарлықтай үлес қосады. Сол сияқты, *Whigfield & Guthrie* (1997) зерттеуі балалардың оқуға деген мотивациясы олардың оқуының көлемі мен жүйелілігін айтарлықтай анықтайтынын көрсетті. Ішкі мотивация сыртқы мотивацияға қарағанда оқу мінез-құлқына күшті әсер етеді, бұл балалар арасында оқуға деген сүйіспеншілікті ояту қажеттілігін көрсетеді.

Оқуға деген қызығушылықты арттырудың маңыздылығы *Shanahan & Lonigan* (2010) ауқымды зерттеуінде де анықталды. Сонымен, **егер балалар жақсы оқытылса және оқуға деген қызығушылықты оятса, олардың әлеуметтік-экономикалық артта қалуы, әл-ауқат деңгейі, ЕББҚ және басқа факторлар олардың оқуды үйренуіне сирек немесе мүлдем кедергі болмайды**. Авторлардың тағы бір үлкен зерттеуі де осы тенденцияны қолдайды. Мысалы, 2010 жылы *Shanahan & Lonigan* АҚШ-тың Ерте сауаттылық жөніндегі ұлттық комиссиясының 2008 жылғы есебінің тұжырымдарын қорытындылады.

Бұл есеп ерте жастағы сауаттылыққа қатысты 300-ге жуық зерттеулердің кең мета-талдауы болды. Зерттеушілер өз нәтижелерінде сауаттылықты ерте үйренуге көмектесетін нәрсе олардың мәртебесі мен тегіне қарамастан барлық балаларға сәйкес келуі мүмкін екенін атап өтті.

Осылайша, білім алушылардың оқу сауаттылығының деңгейін арттыру үшін олардың оқуға деген оң көзқарасын қалыптастыру, оларды тұрақты оқуға, соның ішінде күрделі мәтіндерді оқуға ынталандыру маңызды. Мұғалімдер **сыни талдау және оқуды түсіну дағдыларын дамытуға** көбірек көңіл бөлуі керек.

Отбасының әлеуметтік мәдени және экономикалық бэкграунды

Өзекті зерттеулерді зерделеу ата-аналардың білім деңгейі, отбасындағы оқуға деген көзқарас, ӘЭМ және отбасының мәдени ерекшеліктері сияқты әлеуметтік-мәдени және экономикалық факторлар білім алушылардың оқу сауаттылығының деңгейіне айтарлықтай әсер ететіндігін көрсетті.

■ *Ата-аналардың білім деңгейі. Nawas (2019) PISA-2015* сауалнамасының деректері негізінде жүргізген зерттеу әртүрлі байлық деңгейлері мен ата-аналардың әртүрлі білім деңгейлері бар отбасылардың оқушылары арасындағы оқу сауаттылығының айтарлықтай айырмашылықтарын анықтады. Сонымен, ата-аналарының білім деңгейі жоғары оқушылар оқу сауаттылығы саласында табысты нәтижелер көрсетті.

Rindermann & Ceci (2018) жүргізген тағы бір зерттеу ата-аналардың білім деңгейінің АҚШ, Австрия, Германия, Коста-Рика, Эквадор, Вьетнам және Бразилиядағы балалардың танымдық қабілеттеріне әсерін зерттеуге бағытталған. Зерттеу көрсеткендей, **ата-аналардың білім деңгейі балалардың ақыл-ойы мен оқу сауаттылығына отбасының экономикалық жағдайына қарағанда күшті әсер етеді.** Бұл әсер когнитивтік қабілет пен оқу сауаттылығының әртүрлі көрсеткіштеріне тән болды, бұл балалардың академиялық жетістіктерін қалыптастыруда ата-ана тәрбиесінің маңызды рөлін көрсетеді.

■ *Отбасындағы кітап оқуға деген көзқарас. Bracken және Fischel (2008)* мектеп жасына дейінгі балалардың оқуға қатысты отбасылық мінез-құлқын зерттеді. Зерттеу көрсеткендей, ата-ана мен баланың оқудағы өзара әрекеті және баланың оқуға деген қызығушылығы көбінесе балалардың ерте сауаттылық дағдыларымен байланысты. **Ата-ана мен баланың оқудағы өзара әрекеті балалардың сөздік қорына, олардың кітап сюжеттері мен баспа материалдары туралы идеяларына, сондай-ақ жалпы сауаттылық дағдыларын қалыптастыруға әсер ететін маңызды фактор болып табылады.** *Mudrak және т. б. (2020)* ата-аналардың қолдауы мен баладан күтуі, үйдегі оқу ресурстары арасындағы байланысты зерттеді. Зерттеу үйдегі ресурстар мен ата-аналардың оқуды қолдауы балалардың оқу сауаттылығының жоғары деңгейін анықтайтын маңызды факторлар екенін көрсетті.

■ *Отбасының ӘЭМ. Buckingham, Wheldall, & Beaman-Wheldall (2013)* ғылыми жұмысы ӘЭМ оқу сауаттылығының деңгейін анықтайтын маңызды фактор екенін көрсетті. Техас (АҚШ) бойынша *Harris, Slate, Moore & Lunenburg*

(2020) жүргізген ұқсас көпжылдық талдау 4-ші сынып оқушыларының экономикалық жағдайына байланысты оқу үлгеріміндегі статистикалық маңызды айырмашылықтарды анықтады. Сонымен, **кедейлік деңгейі жоғары адамдар оқу сынақтарында үнемі төмен нәтиже көрсетті.**

Watts (2022) зерттеуі табысы төмен отбасылардағы балалардың жоғары білім алғанға дейін алған дағдылары айтарлықтай әлсіз болатынын, оқу материалдарымен сирек араласатынын және ата-аналардың аз қатысатынын көрсетті. Кедейлік деңгейі неғұрлым жоғары болса, оқушылардың қолайлы оқу стандарттарына сәйкес келу ықтималдығы соғұрлым аз болатыны атап өтілді.

Chen, Kong, Gao & Mo (2018) зерттеуі ӘЭМ жоғары отбасыларда білім алушылардың ата-аналары бірлескен оқу сабақтарына көбірек уақыт пен көңіл бөледі деген қорытындыға келді. Демек, бұл отбасындағы қарым-қатынас пен эмоционалды жағдайға да әсер етеді. *Salas & Pascual* 2023 жылғы соңғы зерттеулерінің бірі **оқушылардың мектептерінің әлеуметтік-экономикалық жағдайына (төмен, орта немесе жоғары) байланысты оқу сауаттылығы дағдыларындағы айтарлықтай айырмашылықтарды анықтады.**

■ *Отбасының мәдени ерекшеліктері.* *Breton* (2021) ұлттық мәдени ерекшеліктер әртүрлі елдердегі оқушылардың оқу сауаттылығы жетістіктерінің негізгі факторлары болып табылатынын зерттеді. **Ұлттық мәдени ерекшеліктер әр түрлі елдердегі оқу сауаттылығының көрсеткіштеріндегі айырмашылықтарды едәуір дәрежеде түсіндіретіні** анықталды. Атап айтқанда, мәдени ерекшеліктер PISA деректері бойынша оқу сауаттылығы көрсеткіштеріндегі айырмашылықтардың 50% құрайды. Мәдени және мәдениеттен тыс факторлар талдауға енгізілген кезде, мәдени сипаттамалар оқу сауаттылығының көрсеткіштеріндегі айырмашылықтар үшін басым түсіндірме айнымалысы болып қала берді. Зерттеу көрсеткендей, әлеуметтік құндылықтар мен нормалар сияқты мәдени ерекшеліктер оқушылардың оқу дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады, бұл отбасылық мәдени контекст оқу сауаттылығын оқыту нәтижелерін түсіну үшін маңызды екенін көрсетеді.

Silva, Verhoeven & Leeuwe (2008) әртүрлі мәдени орталарда, мысалы, Лима қаласында (Перу), әлеуметтік-мәдени мәртебе және отбасындағы сауаттылық шарттары сияқты факторлар оқу сауаттылығына айтарлықтай әсер етеді деген қорытындыға келді. Оқу мотивациясы және қолайлы тілдік орта сияқты айнымалылар оқу сауаттылығында жоғары нәтижелерге қол жеткізуде шешуші рөл атқарады. Сондай-ақ, PISA деректерін пайдалана отырып жүргізілген жан-жақты зерттеу оқудың ләззаты мен отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы оқу сауаттылығын анықтайтын маңызды факторлар екенін көрсетті. Бұл мәселе әсіресе мигранттардың үлкен үлесі бар елдерде танымал және халықтың осы санатын бейімдеу бағдарламалары аясында зерттелуде.

■ *Ата-аналардың қатысуы.* Мектеп жасына дейінгі балалардың оқу дағдыларын дамытуға ата-аналардың белсенді қатысуының рөліне ұқсас, бастауыш және орта мектеп жасындағы балалардың ата-аналарының оқу дағдыларын жетілдірудегі рөлі де маңызды болып қала береді. Атап айтқанда, 2020 жылы *Geske* мен *Ozola* және *Hampden-Thompson, Guzman* мен *Lippman*

(2013) PISA-2012 және PIRLS-2016 деректерін пайдалана отырып жүргізген зерттеулер мыналарды көрсетті:

1) ата-аналардың **бірлескен оқу және сторителлинг** (әңгімелеу) сияқты оқу іс-шараларына белсенді қатысуы оқушылардың 4-ші сыныптағы оқу үлгеріміне оң әсер етті;

2) **ата-аналармен оқуға қатысты неғұрлым белсенді әлеуметтік және мәдени қарым-қатынас және оқылған мәтіндерді талқылау** 21 елде оқу сауаттылығының жоғарылауымен үнемі байланысты болды.

3) **ата-аналардың оқу және мәтіндермен жұмыс істеу бойынша үй тапсырмаларын орындаудағы жиі көмегі балалардың сауаттылық көрсеткіштерінің төмендеуімен байланысты болды**, бұл ата-аналардың тиімді қатысуының маңыздылығын көрсетеді.

Бұл үрдістер экономикалық деңгейі төмен елдерде де байқалады. Атап айтқанда, Кения мен Латын Америкасы елдерінде жүргізілген зерттеулер ата-аналардың оқуға қатысуы, үйдегі ресурстардың жеткіліктілігіне қарамастан, балалардың оқуға деген ынтасымен оң байланысты екенін көрсетті. Ата-аналар оқуға қызығушылық танытатын және қолдайтын отбасылар, балалар оқу сауаттылығында жоғары нәтиже көрсетті (*Osabinyi & Ouko, 2023; Loera және т.б., 2011*).

Біріктірілген зерттеу деректері ата-аналардың қатысуының балалардың оқу сауаттылығына айтарлықтай әсерін көрсетеді. Оқу сабақтарына белсенді қатысу, сауаттылыққа үйрету үшін қолайлы үй ортасы және оқылған мәтіндер шеңберінде ата-аналар мен балалар арасындағы тиімді қарым-қатынас оқушылардың оқу сауаттылығының деңгейін арттыруға ықпал ететін маңызды факторлар болып табылады.

Осылайша, өзекті зерттеулерге шолу жасау оқу сауаттылығы өмір бойы табысты оқу үшін негізгі дағды екенін көрсетті. Бұл дағды тиімді қарым-қатынасты қамтамасыз етеді, білімнің әртүрлі салаларындағы ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдетеді және болашақ білім мен мансаптық мүмкіндіктерді болжайды. Шолу нәтижесінде мектеп оқушыларының оқу сауаттылығының деңгейіне тікелей немесе жанама әсер ететін бірнеше негізгі факторлар анықталды:

- балалардың оқу сауаттылығын қалыптастыруға ерте араласу және оқу процесінде қолдау (*Cooper, 2014; Becker, R., & Sylvan, L., 2021; Leybaert, & Colin, 2021; Talwar және т.б., 2022*);

- оқу сауаттылығын дамыту үшін цифрлық технологияларды қолдану (*Merchant, 2020; Palamar, S., & Nezhyva, L., 2020; Rahmasari B., 2023; Thanchanok Rochanapharapayon, 2023*);

- оқу дағдыларын қалыптастырудағы мектеп ортасының рөлі (*Tammaro, Iannotta, & Ferrantino, 2019; Frankel және т. б., 2021; Sasabone және т. б., 2023; Santosa & Supadi, 2023*);

- оқу сауаттылығы саласындағы педагогтердің кәсіби дамуы (*Dickinson & Caswell, 2007; Zakierski & Siegel, 2010; Amendum және т. б., 2010*);

- білім беру ұйымдарында оқу сауаттылығын дамыту бойынша тәжірибелер мен әдістемелер (*Brannon & Dauksas, 2014; Becker & Sylvan, 2021; Sasabone және т.б. 2023*);

- оқушылардың оқуға деген көзқарасы мен мотивациясы (*Sukarni, 2019; Schiefele және т.б., 2016; OECD, 2021*);

- отбасының әлеуметтік-мәдени және экономикалық шеңбері (ӘӘМ, отбасының қатысуы және оқуға деген көзқарас, ата-аналардың білім деңгейі, мәдени ерекшеліктері және т.б.) (*Leybaert, & Colin, 2021; Liu, Chen, & Liu, 2022; Nadori, 2019; Buckingham, Wheldall, & Beaman-Wheldall, 2013; Xiao & Hu, 2019; Jeong & Park, 2023*).

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ БОЙЫНША ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ТАЛДАУ

ЭЫДҰ елдерінің білім алушылардың оқу сауаттылығы дамыту алаңындағы тәжірибесінің талдауы бойынша ең көп таралған келесі стратегиялар:

- білім алушылардың отбасыларына ерте араласу және қолдау;
- мектеп ортасын жетілдіру және үлгерімі төмен оқушыларды қолдау;
- цифрлық құралдар мен сервистерді дамыту;
- оқу сауаттылығы бойынша педагогтердің кәсіби дамуы;
- оқуды жаппай насихаттау.

Білім алушылардың отбасыларына ерте араласу және қолдау

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуға ата-аналардың ерте араласуы мен қатысуы айтарлықтай әсер етеді. Себебі ерте оқуды үйрене алмайтын балалар болашақта оқуға деген құштарлықтың болмауына бейім. Сондықтан, оқушыларға кейінірек құрдастарын қуып жетуге көмектескеннен гөрі, оларды қатарынан қалмау үшін жағдай жасау әлдеқайда тиімдірек, өйткені оқу бағдарламасын толық меңгеру көбінесе оқу сауаттылыққа байланысты.

Демек, ЭЫДҰ-ның көптеген елдерінде **мектеп жасына дейінгі және одан үлкен балаларға, сондай-ақ олардың ата-аналарына қолдау көрсету** бойынша түрлі шаралар жүзеге асырылуда.

Мысалы, **Жаңа Зеландияда** 1983 жылдан бастап ұлттық ерте бірлескен оқу бағдарламасы (Early Reading Together) іске асырылуда. *Early Reading Together* ата-аналарына тілдік және оқу дағдыларын, үйде оқу мәдениетін дамыту бойынша негізгі ұсыныстарды қамтитын үш шеберлік сабағына қатысуды ұсына отырып, ерте жастағы балаларға (0-5 жасқа дейін) назар аударады. Зерттеулер бағдарламаның оқығанды түсінуді және ата-аналардың сауаттылығын арттыруда тиімді екенін көрсетеді, бұл оларға балаларына жиі оқуға және тілді үйренуге мүмкіндік береді. Әртүрлі әлеуметтік топтардағы отбасыларға бағыттала отырып, бағдарлама балалардың сауаттылығын дамытуда ерте араласу мен ата-аналардың қатысуының қажеттілігін ескереді.

Сонымен қатар, елде 5 пен 15 жас аралығындағы балаларды қамтитын және ата-аналарға балаларының оқу дағдыларын сақтауға көмектесетін *Reading*

Together (Бірлескен оқу) бағдарламасы жүзеге асырылуда. Ол ата-аналарға балалардың оқу дағдыларын дамытуға көмектесу, әртүрлі деңгейдегі оқырмандарға көмектесу үшін ресурстар беру сияқты әрекеттерді қамтиды. Бағдарлама ата-аналардың оқуды түсіну деңгейін және сауаттылығын арттыруда тиімді екенін дәлелдеді, бұл оларға үйде балаларымен бірге жиі оқуға және тілді үйренуге мүмкіндік берді. Екі бағдарлама да ғылыми зерттеулерге негізделген және Жаңа Зеландияның білім министрлігі қолдайтын және бүкіл елдегі мектептер мен отбасыларға кеңінен енгізілген балалардың оқу үлгерімін едәуір арттыруда тиімді екендігі дәлелденді¹⁵¹⁶.

Сингапурда оқу сауаттылығын дамытудың және оқуды насихаттаудың түрлі бағдарламалары жүзеге асырылуда. Мысалы, елдің Ұлттық кітапхана кеңесі «*Born to Read, Read to Bond*» («Оқу үшін туылған – бірігу үшін оқимыз») бағдарламасын іске асырады, оның мақсаты – өмір бойы оқуды ынталандыру. Бағдарламаның тұжырымдамасы оқуды балалар мен ата-аналар арасындағы жеке қарым-қатынас үшін байланыстырушы буын ретінде пайдалану болып табылады. Бағдарламаны бірегей іске асыру оқу жиынтықтарын (кітаптар мен оқу құралдарын) ұсынуды, сондай-ақ жас аналарға кеңес беруді көздейді. Сонымен қатар, бастама аясында жас аналарға кітапханаға абонемент беріледі, сондай-ақ балаларды оқуға қалай үйрету керектігі туралы қоғамдық презентациялар өткізіледі.

Сондай-ақ, 2004 жылдан бастап Сингапурда «*KidsREAD*» («Балалар оқиды») ұлттық бағдарламасы жүзеге асырылуда, оның мақсаты – 4 пен 8 жас аралығындағы балалар үшін оқу іс-шараларын (еріктілермен бірлесіп оқу, өз бетінше оқу, ойын және шығармашылық іс-шаралар, STEAM іс-шаралары) өткізу арқылы, әсіресе, аз қамтылған отбасылардан шыққан балалардың оқуға деген оң әдеттерін қалыптастыру. Сингапур Ұлттық кітапхана кеңесінің мәліметі бойынша, KidsREAD 4 пен 8 жас аралығындағы 2000-ға жуық баланың оқу әлеуетін кеңейтті және 45-тен астам оқырман қауымдастығын құрды¹⁷. Сингапурдың Ұлттық кітапхана кеңесінің мәліметтері бойынша, KidsREAD бағдарламасы 4 пен 8 жас аралығындағы 2000-ға жуық баланың оқырмандық әлеуетін арттырып, 45-тен астам оқырман қауымдастықтарын құрды. Сонымен қатар, 2007 жылдан бері елде «*1000 оқитын әке*» бағдарламасы жүзеге асырылуда, оның мақсаты әкелердің балаларын оқуға және жазуға үйретуге қатысуын арттыру болып табылады. Бағдарламаға қатысатын әкелерге әртүрлі оқу құралдары мен нұсқаулықтар беріледі.

Кейбір елдерде **білім алушылардың отбасыларын шет тілдері бойынша оқу сауаттылығын дамытуға** тартуға ерекше көңіл бөлінеді.

Мысалы, **Жапонияда** 2016 жылдан бастап «*Отбасылық оқу*» жобасы іске асырылуда. Бұл бастама ата-аналарды бірлескен оқу сабақтарына тарту арқылы ағылшын тілін үйренетін жас жапондықтар арасында сауаттылықты дамытуға жәрдемдесуге бағытталған. Жобаның мәні мынада: бірінші сынып оқушыларының ата-аналары қабылдаушы мектепке барады және ағылшын

¹⁵ www.educationcounts.govt.nz/topics/BES/reading-together-te-panui-ngatahi

¹⁶ https://www.readingtogether.net.nz/files/ERTandRTComparedv5_20.pdf

¹⁷ https://www.pedocs.de/volltexte/2023/26894/pdf/cepsj_2023_2_Rusydiyah_et_al_Literacy_policy.pdf

әңгімелерінің балалар жинақтарын оқумен айналысады. Әр сабақтан кейін ата-аналар үйге арналған кітаптың көшірмесін, қосымша материалдарды, оқу күнделігін немесе журналды алады.

Сингапурда бастауыш мектептер тиісті оқу материалдары мен стратегияларын ұсыну арқылы 1-6 сынып оқушылары арасында ағылшын тілін оқытуды жетілдіруге бағытталған «*STELLAR*» бағдарламасын (Бастауыш мектепте ағылшын тілін тиімді оқыту стратегиялары) іске асырады¹⁸. Атап айтқанда, бағдарлама аясында оқытудың әртүрлі тәсілдері мен әдістері жүзеге асырылады, мысалы:

- *Shared book approach*: мұғалім сыныппен баяндаумен / әңгімемен бөліседі, содан кейін грамматика, фонетика және сөздік туралы егжей-тегжейлі түсіндірмелер береді. Бұл ойындар, театр қойылымдары, қолөнер және т. б. түріндегі әртүрлі шығармашылық тапсырмалармен бірге жүреді;

- *Modified Language Experience Approach*: оқушылар мұғалімнің баяндаумен / әңгімесі тақырыбын талқылайды және ойлайды, содан кейін тілдік дағдыларды бекіту үшін топтарда және жеке жұмыс істейді;

- *Supported Reading*: оқушылар мұғаліммен бірге оқиды, болжам жасайды, мәтінді талқылайды және қиын сөздерді анықтайды;

- *Know-Want to know-Learn*: оқушылар мәтіннен нені білетіндерін, нені білгілері келетінін және нені білгендерін ойластырады, түсіну және сыни ойлау дағдыларын дамыту мақсатында¹⁹.

Кейбір елдерде **оқуда қиындықтары бар балаларды ерте анықтауға** баса назар аударылады.

Осылайша, **Онтарио штатында (Канада) 2023 жылы** мемлекет қаржыландыратын балабақшалар мен бастауыш мектептерде (2-сыныпқа дейін қоса алғанда) *ерте оқу дағдыларының жыл сайынғы скринингтерін* жүргізуді көздейтін меморандум қабылданды²⁰. Скрининг негізгі оқу дағдыларын бағалау, оқуда қиындықтарға тап болуы мүмкін білім алушыларды анықтау, сондай-ақ ерте араласу шараларын қамтамасыз ету үшін жүргізіледі. Ерте оқу скринингі оқушылардың негізгі оқу дағдыларындағы тәуекелдерді уақтылы анықтауға ықпал етеді, егер олар тез және тиісті түрде қабылданбаса, болашақта сауаттылықтың негізгі дағдыларын меңгеруде қиындықтар туындауы мүмкін. Оқуды ерте тексеру деректері оқу саясаты мен оқуды оқытуға қатысты шешімдерге, соның ішінде сынып, мектеп және жүйе деңгейіндегі оқу бағдарламаларын іске асыруды жақсартуға негіз бола алады.

Онтарио штатының білім министрлігі балабақшадағы 2-ші оқу жылының тәрбиеленушілері арасында мен бастауыш мектептің 1-ші және 2-ші сынып оқушылары арасында жылына екі рет ерте оқу скринингіне қойылатын талаптарды белгілейді. Скрининг құралы ғылыми негізделген және министрлік мақұлдаған болуы керек. Бірінші скрининг жылдың басында жүргізіледі. Екінші скрининг бірінші скрининг барысында бақылау көрсеткішіне жетпеген білім алушылар үшін ғана міндетті. Бұл ретте скрининг нәтижелері сыныпта

¹⁸ <https://www.lianhuapri.moe.edu.sg/learning/english/>

¹⁹ EDUKATE TUITION CENTRE. 2023. <https://edukatesingapore.com/portfolio/stellar-for-english-language/>

²⁰ <https://www.ontario.ca/document/education-ontario-policy-and-program-direction/policyprogram-memorandum-168>

формативті және жиынтық бағалау нәтижелерін алмастырмайды, бірақ үлгерім табельдерінде көрсетіледі.

Мектеп директорлары білім алушылардың ата-аналарын скрининг туралы ақпаратпен, оның мақсатын, оқу дағдыларының түрлерін және күтілетін нәтижелерді қамтамасыз етуі керек. Алғашқы скрининг кезінде бақылау көрсеткіштерін орындамаған оқушылар үшін нәтижелер ата-аналарына уақытылы хабарлануы тиіс, оқушылардың оқудағы прогресін қолдау мақсатында мектеппен ынтымақтастықты ынталандыру үшін.

Мектеп ортасын жетілдіру және үлгерімі төмен адамдарды қолдау

Ирландияда ең ірі ұлттық бастамалардың бірі – «*Мектептердегі мүмкіндіктер теңдігін қамтамасыз ету*» (DEIS). Бұл стратегия осал отбасылардан шыққан оқушылар арасында оқыту проблемаларын шешуге және жалпы оқу мен сауаттылық деңгейін арттыруға бағытталған мектептерді қолдау бойынша кең ауқымды іс-шараларды көздейді. Бұл стратегияларға мыналар жатады: мектепте оқуды үйренуге қосымша уақыт бөлу, мектеп кітапханаларын қолдау, қосымша қаржыландыру, сынып көлемін азайту, мұғалімдердің кәсіби дамуына басымдық беру және т. б.

DEIS 2005 жылы қабылданды және халықтың осал топтарынан оқушылар саны басым мектептер үшін қосымша ресурстар бөлуді қарастырады. Бағдарламаның жеке бағыты мектептің отбасымен және жергілікті қоғамдастықпен өзара іс-қимылын нығайтуға арналған. Сонымен, әр мектепте жергілікті мектеп қауымдастықтарымен байланыс жөніндегі үйлестіруші бар, оның рөлі тұрмысы нашар оқушылардың ата-аналары мен мектеп мұғалімдері арасындағы ынтымақтастықты қолдау болып табылады.

2007-2016 жылдардағы DEIS қатысушы мектептерінде жүргізілген зерттеулер математика мен оқушылардың оқу деңгейінің дәйекті жалпы жақсарғанын, сондай-ақ оқушылар арасында оқу мотивациясының жоғарылағанын көрсетті^{21,22}.

Сондай-ақ, Ирландияда 2011 жылы *2020 жылға дейін сауаттылық пен санау дағдыларын арттырудың ұлттық стратегиясы* қабылданды. Стратегия білім алушылардың дәстүрлі және цифрлық ресурстар арқылы сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу дағдыларын дамытуға бағытталған²³. Стратегияны іске асыру оң нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік берді: ирландиялық мектеп оқушыларының оқу және математика көрсеткіштері жақсарды²⁴.

Ағымдағы жылы бастаманың жалғасы *2024-2033 жылдарға арналған сауаттылық деңгейін, санау дағдыларын және цифрлық сауаттылықты арттырудың ұлттық стратегиясы* болды. Стратегияның орталық бағыттары: білім алушылардың оқырмандық, математикалық және цифрлық құзыреттіліктерін дамытуға ерте араласуы және қолдауы; мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарының педагогтері мен басшыларын жоғары сапалы

²¹ <https://www.gov.ie/pdf/?file=https://assets.gov.ie/230369/44ce7126-6486-4f78-9e37-d617390d922a.pdf#page=null>

²² <https://www.erc.ie/wp-content/uploads/2023/12/NAMER-21-DEIS-Context-Report-Final-Online.pdf>

²³ Using PISA 2018 to inform policy: Learning from the Republic of Ireland. National Foundation for Educational Research (NFER). 2021. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED615406.pdf>

²⁴ Ireland's Literacy, Numeracy and Digital Literacy Strategy 2024-2033: Every Learner from Birth to Young Adulthood

даярлауға басымдық беру; білім алушылардың ата-аналарын қатысуы болып табылады.

Мақсатты көрсеткіштердің ішінде мыналар көрсетілген: сәби кезінен бастап балалар үйде қол жеткізе алатын кітаптар санының артуы; кітапханаға мүшелігі бар нәрестелер мен бес жасқа дейінгі балалардың пайызының артуы; бастауыш және орта мектеп оқушыларының ләззат алу үшін оқуға және жазуға жұмсайтын уақытының артуы; бастауыш және орта мектептерде оқушылардың, ата-аналардың және мұғалімдердің ирланд тіліне артықшылық пен оң көзқарас болуы; бастауыш және орта мектептердегі цифрлық сауаттылық ресурстары туралы мұғалімдердің хабардарлығы мен пайдалануын арттыру; бастауыш және орта мектеп оқушылары мен мұғалімдерінің кітапхана қызметтерін пайдалану деңгейін арттыру және т. б.²⁵

АҚШ-тың аз қамтылған мектептерінде «*Reading Partners*» («Оқу бойынша серіктестер») бағдарламасы іске асырылуда, ол оқу сауаттылығы төмен бастауыш сынып оқушыларының жеке репетиторлығына жергілікті қоғамдастықтан еріктілерді тартуды көздейді. Reading Partners-тің негізгі мақсаты – оқудан артта қалған бастауыш сынып оқушыларына жеке қолдау көрсету арқылы олардың жасына және сыныбына сәйкес деңгейге жетуге көмектесу.

Бағдарлама аясында еріктілер аптасына екі рет 45 минуттық сабақ өткізеді. Еріктілер оқу күні кезінде де, сабақтан кейін де бағдарламаның әр серіктес мектебінде «оқу орталықтары» деп аталатын арнайы орындарда жұмыс істейді. Бұл ретте еріктілерден білім беру саласында немесе балалармен жұмыс тәжірибесі талап етілмейді, олар репетиторлыққа кіріспес бұрын ғана шектеулі дайындықтан өтеді. Сабақтарды жүзеге асыру үшін еріктілер құрылымдық сабақ жоспарлары мен оқу материалдарын алады.

Reading Partners мемлекеттік стандарттарға сәйкес келетін 150-ден астам сабақтан тұратын құрылымдық бағдарламасын ұсынады. Бұл бағдарлама әр оқушыға өз қарқынымен жұмыс істеуге және әріптерді үйренуден дәлдікті, еркін сөйлеуді және оқуды түсінуді жетілдіруге дейін мақсатты қолдау алуға мүмкіндік береді жеке оқытуды қамтамасыз етеді. Еріктілермен сабақтарға дауыстап оқу, талқылау, жаңа дағдыларды енгізу және оларды практикалық қолдану кіреді.

Бағдарламада сонымен қатар қашықтықтан оқытуға арналған Reading Partners Connects және оқу сауаттылығы дағдыларын дамыту үшін жұпта жұмыс істеуге арналған Lightning Squad онлайн-платформалары бар. Сондай-ақ ReadingIQ цифрлық кітапханасы қарастырылған, ал отбасылардың қатысуы оқу пакеттері, оқу сауаттылығы бойынша оқу ресурстары, семинарлар мен консультативтік топтар арқылы қолдау көрсетіледі²⁶.

Цифрлық құралдар мен сервистерді дамыту

ЭЫДҰ мәліметтері бойынша, цифрлық навигация дағдыларының жоғары деңгейі білім алушылардың оқу құзыретіне тікелей әсер етеді. Мысалы, В-S-J-Z (Пекин, Шанхай, Цзянсу және Чжэцзян) және Гонконг (Қытай), сондай-ақ Корея, Сингапур және Тайбэй (Қытай) оқушыларының жартысынан астамы PISA-2018

²⁵ Ireland's Literacy, Numeracy and Digital Literacy Strategy 2024-2033: Every Learner from Birth to Young Adulthood

²⁶ <https://readingpartners.org/our-impact/program-impact/>.

зерттеуінде оқу сауаттылығы бойынша тапсырмаларды орындау кезінде нұсқаулықтарды орындаған: тапсырмаларға сәйкес келетін беттерді мұқият таңдап, релеванттық емес беттерді қарауды шектеген. Бұл навигациялық мінез-құлық тиімді оқу стратегияларын білумен және оқу өнімділігімен тығыз байланысты болды²⁷.

Демек, оқушылардың цифрлық құзыреттілігін дамыту оқу сауаттылығын арттыру стратегиясын іске асыратын елдер үшін маңызды. ЭЫДҰ елдерінің жеке назары оқу процесінде ЖИ құралдары мен қызметтерін таратуға бағытталған.

Мәселен, **Кореяда** 2025 жылдан бастап бастауыш және орта мектептерде *ЖИ негізінде цифрлық оқулықтарды енгізу* жоспарлануда. Осылайша, егер 2025 жылдан бастап ЖИ негізіндегі цифрлық оқулықтар бастауыш мектептің 3 және 4 сыныптарында, сондай-ақ негізгі және жоғары мектептің бірінші оқу жылында математика, ағылшын тілі және информатика пәндерін оқыту үшін пайдаланылса, онда 2028 жылдан бастап мұндай оқулықтар барлық сыныптарда (бастауыш мектептердің 1 және 2 сыныптарынан басқа) және барлық мектеп пәндерінде (музыка, дене шынықтыру, этикадан басқа) қолданылатын болады. Айта кету керек, цифрлық оқулықтар қағаз оқулықтармен бірге қолданылады^{28,29}.

Сонымен қатар, кіріктірілген ЖИ бар сандық оқулықтар әр оқушының академиялық біліміне негізделген жекелендірілген мазмұнды ұсынатын ЖИ-тьюторларының мүмкіндіктерімен жабдықталған. Бұл мұғалімдерге оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес сабақтар өткізуге және олардың білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуге көмектеседі³⁰.

Сингапурда «*Smart Nation*» ЖИ саласындағы Ұлттық стратегияны іске асыру шеңберінде 5 ұлттық ЖИ-жоба іске қосылды, оның ішінде – «Бейімделген оқыту және бағалау арқылы дербестендірілген білім беру». Осы жоба аясында ұлттық онлайн оқыту платформасына әрбір оқушының оқу материалдары мен сабақтарына қалай жауап беретінін анықтайтын, сондай-ақ әрбір оқушыға бейімделген әрі қарайғы жұмыстың қадамдық жоспарын ұсынатын ЖИ қолдауымен бейімделген оқыту жүйесі енгізілді. Оқушылар үшін оқушыны ынталандыратын, күрделі тапсырмаларды орындау кезінде олардың қатысуын қолдайтын, өзін-өзі көрсетуге көмектесетін және одан әрі оқу іс-шараларын ұсынатын ЖИ-оқыту көмекшісі қарастырылған³¹.

Оқу сауаттылығы бойынша педагогтердің кәсіби дамуы

АҚШ-та кейбір штаттар соңғы жылдары оқушылардың сауаттылығын арттыру үшін бастауыш сыныптарда оқуды оқытудың ғылыми негізделген стратегияларын енгізуге бағытталған заңдар қабылдады. Мысалы, Арканзас штатында 2017 жылы *Оқу құқығы туралы заң* қабылданған, бұл оқуды оқыту жүйесін реформалауға кешенді тәсілді көздейді. Атап айтқанда, педагогикалық мамандықтардың білім алушыларі үшін «ғылыми негізделген оқу

²⁷ OECD (2021), 21st-Century Readers: Developing Literacy Skills in a Digital World, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a83d84cb-en>.

²⁸ Ministry of Education of South Korea. 2023.

<https://english.moe.go.kr/boardCnts/viewRenewal.do?m=0202&s=english&page=2&boardID=254&boardSeq=95291&lev=0&opType=N>

²⁹ AI digital textbooks to be introduced in schools from 2025. Yonhap News Agency. Korea. 2023. <https://en.yna.co.kr/view/AEN20230608007400315>

³⁰ Digital transformation of education: the case of South Korea. UNESCO. 2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387833>

³¹ The National AI Strategy, Singapore, 2019. <https://go.gov.sg/nais2019>

стратегияларын» міндетті оқыту және лицензия алу үшін тиісті тест тапсыру заң жүзінде қарастырылған. Мектеп мұғалімдері мен басшылары оқу ғылымы туралы «хабардарлықты» көрсетуі керек. Сонымен қатар, штатта оқу сауаттылығы бойынша қазіргі педагогтардың біліктілігін арттыру қарастырылған. Заңға сәйкес, мемлекет оқуды оқытудың ғылыми негізделген стратегияларын көрсететін сауаттылық бойынша оқу материалдарының тізімін ұсынуы керек³².

Миннесота штатында 2023 жылы *Академиялық дамуды қамтамасыз ету үшін оқу туралы заң (READ Act)* қабылданды, оның мақсаты әр баланың балабақшадан бастап өзінің оқу сыныбы деңгейінде немесе одан жоғары деңгейде оқуын қамтамасыз ету, сондай-ақ көп тілді отбасылардан шыққан білім алушыларға және ЕББҚ бар білім алушыларға олардың жеке мақсаттарына қол жеткізуге қолдау көрсету оқу. Бұл заң алдыңғы «*Үшінші сыныпқа дейін жақсы оқу*» (Read Well by Third Grade) заңын ауыстырды. Заң аясында фонематикалық хабардарлық, фонетика, сөздік қорын дамыту, еркін оқу, оқуды түсіну, сондай-ақ мәдени және лингвистикалық ерекшеліктерді ескеретін педагогика сияқты негізгі оқу дағдыларын қамтитын кәсіби даму бағдарламалары бойынша жұмыс істейтін педагогтардың біліктілігін арттыру көзделген³³. Сонымен қатар, Миннесота округтері штаттың білім департаментіне жыл сайын жергілікті сауаттылық жоспарын, сондай-ақ негізгі оқу дағдылары бойынша балабақша, 1, 2 және 3 сыныптардағы оқушылардың үлгерімі туралы мәліметтерді ұсынуға міндетті³⁴.

Теннесси штатындағы «*Reading 360*» бағдарламасы білім алушылардың сауаттылық деңгейін жақсарту үшін көптеген іс-шараларды ұсынады. Олар қазіргі және болашақ мұғалімдерге базалық сауаттылыққа оқыту және коучинг, материалдарды тарату үшін аудандық желілерді құру, отбасылық оқу үшін онлайн ресурстарды ұсыну, ерте сауаттылыққа оқыту үшін оқушылар мен олардың отбасыларына шағын гранттар бөлу, жаңа білім беру курстары мен мазмұнын әзірлеуде мұғалімдер мен көшбасшыларды дайындайтын қызмет көрсетушілерді қолдау, мұғалімдерге, басшыларға және ата-аналарға бастауыш сыныптардағы сауаттылық деңгейін скрининг арқылы және арнайы ақпараттық жүйе арқылы ресурстарға, құралдарға және деректерге қолжетімділікті қамтамасыз етуді қамтиды. Бағдарлама сонымен қатар мұғалімдерге жоғары сапалы оқу сауаттылығын оқытуға тереңірек ену үшін онлайн курстардан өтуге және бетпе-бет сессияларға қатысуға мүмкіндік береді³⁵. Соңғы екі жылда бағдарлама бойынша 50 мың мұғалім мен мектеп басшылары оқудан өтті³⁶.

³² <https://www.edweek.org/teaching-learning/states-to-schools-teach-reading-the-right-way/2020/02>

³³ Minnesota Department of Education. The Minnesota Reading to Ensure Academic Development (READ) Act. 2023.

https://education.mn.gov/mdeprod/idcplg?IdcService=SS_QD_GET_RENDITION&coreContentOnly=1&dDocName=MDEDEV_003174&dID=120722

³⁴ Minnesota Department of Education. Local Literacy Plan. 2023.

<https://education.mn.gov/MDE/dse/READ/local/#::~text=Minnesota%20districts%20and%20charter%20schools,students%20who%20demonstrate%20characteristics%20of>

³⁵ <https://tqee.org/reading-360-tackling-tennessees-literacy-crisis/>

³⁶ <https://www.tn.gov/education/news/2023/6/14/tdoe-reading-360-literacy-trainings-available-this-summer-for-tennessee-teachers-.html>

Оқуды жаппай насихаттау

ЭЫДҰ елдерінде ұлттық деңгейде білім алушылардың оқу сауаттылығы дағдыларын жетілдіруге және оқуды насихаттауға бағытталған түрлі стратегиялық құжаттар қабылданады. Мысалы, **Кореяда** елдегі оқу сауаттылығын дамыту бойынша қабылданып жатқан шараларды күшейту үшін 2007 жылы 1994 жылдан бері қолданылып келе жатқан *Кітапханалар туралы заңға және Оқу мәдениетін дамыту туралы Заңға* бөлінді. Оқу мәдениетін дамыту туралы заңға сәйкес үкімет әр бес жыл сайын оқу мәдениетін ілгерілетудің базалық жоспарын әзірлейді, ал жергілікті органдар оқу сауаттылығын оқытуға тең қолжетімділікті қамтамасыз етуі, үйде, балабақшаларда, мектептер мен қауымдастықтарда және т.б. оқу үшін қолайлы орта құруы тиіс. Нәтижесінде Кореяда оқуды ілгерілету қызметі кітапханалардан асып, қоғамның барлық салаларында іргелі қызметке айналды. Атап айтқанда, бұл ұлттық және жергілікті органдарға оқуды насихаттау үшін белсенді күш салуға мүмкіндік берді³⁷.

Оқу мәдениетін дамыту туралы Заңға сәйкес әр жылдың қыркүйегі *оқу айы* болып жарияланады. Сондай-ақ, әр сәуір айында *кітапхана апталығы* өтеді. Осы іс-шаралар барысында әртүрлі оқу викториналары, кітапқа шолулар жазу, балалар кітаптарына суреттер жасау, түпнұсқа кітап иллюстрацияларының көрмелері, шақырылған авторлардың дәрістері және ӘЭМ төмен отбасыларға арналған оқу бағдарламалары өткізіледі.

Сонымен қатар, 2014 жылдан бастап Корея үкіметі бүкіл ел бойынша *ауылдық жерлерде жыл сайынғы оқу фестивалін* ұйымдастырады. Сондай-ақ, оқуды насихаттайтын 29 қаланың өкілдерінің қауымдастығы болып табылатын *жалпыұлттық оқу қалалары кеңесі* құрылды³⁸.

Сонымен қатар, Кореяның 90 мемлекеттік кітапханасымен серіктестікте аз қамтылған отбасылардан шыққан балалар арасында оқуды насихаттауға бағытталған *«Біз кітапханамен бірге кітап оқимыз»* бағдарламасын іске асыруды атап өткен жөн. Бағдарламаның мәні – кітапханашылар немесе тәрбиешілер аптасына бір рет жергілікті балаларды әлеуметтік қамсыздандыру орталықтарына немесе бала күтімі орталықтарына барады, онда кітап оқу бағдарламалары өткізіледі.

Сингапурда 2000 жылдан бастап Ұлттық кітапхана кеңесі 4-12 жас аралығындағы балаларға, соның ішінде ЕББҚ бар балаларға, жыл сайынғы *Азиялық балалар фестивалін* өткізеді. Фестиваль қатысушылардың әдет-ғұрыппен мәдениет туралы хабардарлығын арттыруға, балалар арасындағы шығармашылық қызметті дамытуға, баспагерлердің балалар туындыларын жасау бойынша өзара іс-қимылын ынталандыруға бағытталған.

Сондай-ақ, 2009 жылдан бастап елде Ұлттық кітапхана кеңесі оқуға деген ынтасын арттыру үшін оқуда қиындықтары бар балаларға арналған *«Квест»* коллекциялық карточкалық ойынын іске қосты. Ойынның мәні – балалар ертегі карталарын жинап, оқуды аяқтағаннан кейін олармен алмасады. Науқан

³⁷ [https://www.kbook-eng.or.kr/sub/knowledge.php?ptype=view&idx=1291&page=\\$page&code=knowledge](https://www.kbook-eng.or.kr/sub/knowledge.php?ptype=view&idx=1291&page=$page&code=knowledge)

³⁸ <https://www.kbook-eng.or.kr/sub/trend.php?ptype=view&idx=712&page=7&code=trend>

нәтижесінде Ұлттық кітапханада 2 миллион кітап жалға алынып, 1,5 миллион ойын картасы айырбасталды.

Сонымен қатар, оқуды насихаттау мақсатында 2005 жылы жастар арасында оқуды танымал ету үшін *«Read it! Singapore. Read it!»* бағдарламасы іске қосылды. Осы бағдарлама аясында жазушылар мен оқырмандардың түрлі семинарлары мен кездесулері өткізіледі. Сондай-ақ оқырмандар арасында кітап оқудың жеке тәжірибесін тарату мүмкіндігі қарастырылған. Сонымен қатар, 2010 жылдан бастап осы бағдарлама аясында жастарға арналған «Азия жас жазушылары сыйлығы» табысталады.

Осылайша, елдік білім беру саясаты мен заманауи ғылыми зерттеулерді зерделеу сапалы оқытуды қамтамасыз ету үшін ерте жастан бастап оқу сауаттылығын қалыптастыруға және жетілдіруге басымдық беру қажет екенін көрсетті. Бұл кешенді тәсілді қажет етеді, соның ішінде:

- ✓ *әр оқушының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, бүкіл мектеп кезеңінде оқуды оқыту процесін ерте диагностикалау және жүйелі қолдау;*

- ✓ *оқу сауаттылығын дамыту үшін оқу процесіне цифрлық технологияларды белсенді енгізу, бұл әсіресе қазіргі заманғы шындыққа қатысты және әртүрлі әлеуметтік-экономикалық топтардағы оқушылар арасындағы үлгерім алшақтығын азайтуға көмектеседі;*

- ✓ *оқушылардың оқуға деген тұрақты қызығушылығын қалыптастыруға және олардың ынтасын арттыруға ықпал ететін қолайлы мектеп ортасын құру;*

- ✓ *мектептің оқушылардың отбасыларымен тығыз қарым-қатынасы, ата-аналарды білім беру процесіне қатысуы және балалардың оқу сауаттылығын дамытуға қажетті қолдау көрсету;*

- ✓ *барлық балалар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету мақсатында оқу сауаттылығын дамыту бойынша оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде оқушылардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесін есепке алу.*

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ

Жалпы ақпарат

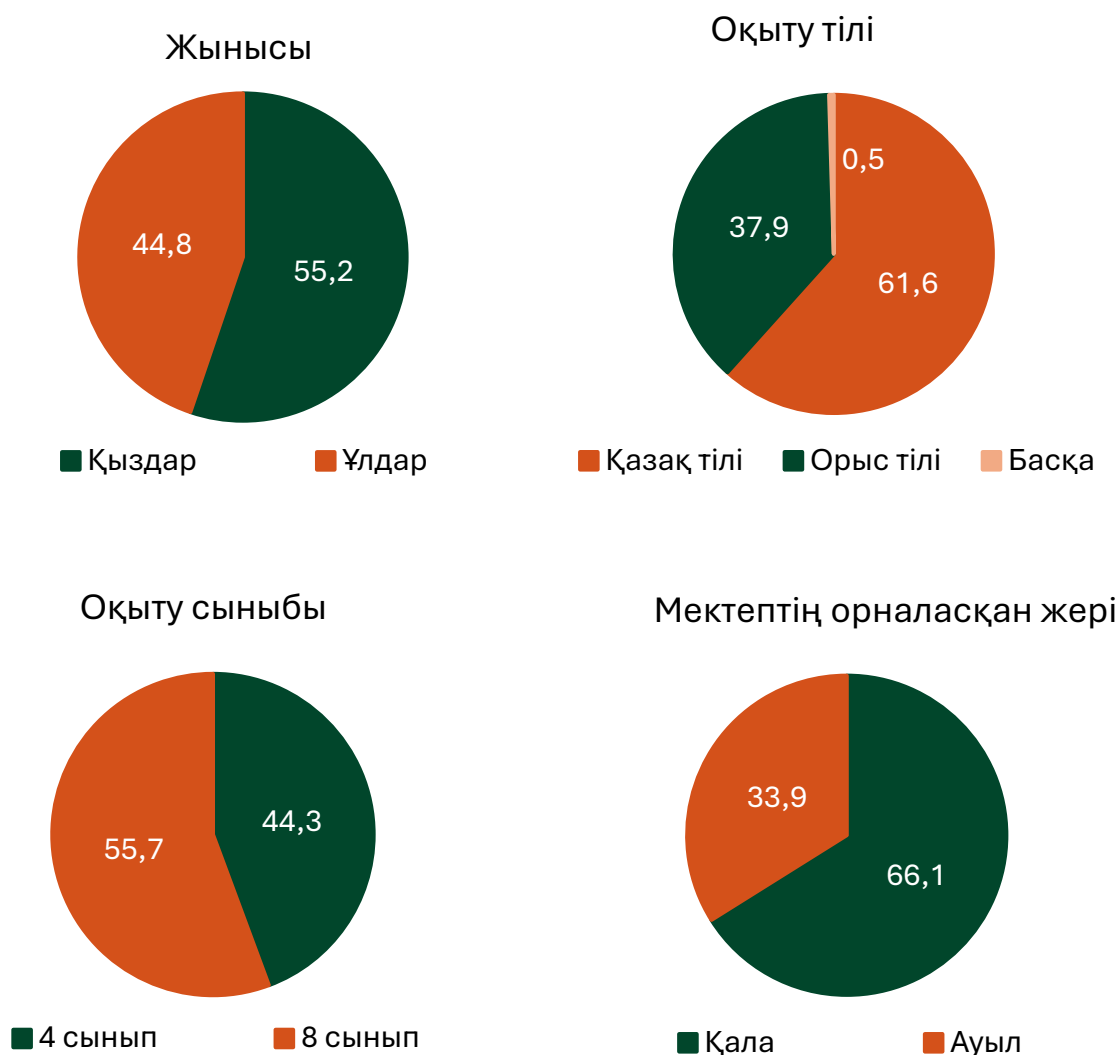
Тіл. Сауалнамаға еліміздің 20 өңірінен барлығы 10 839 мектеп оқушысы қатысты. Респонденттердің көпшілігі (61,7%, немесе 6 690) сауалнаманы қазақ тілінде таңдады, қалғандары орыс тілінде өтті (4 149 оқушы).

Жынысы. Сауалнамаға қатысқан оқушылардың жартысынан көбі қыздар (55,2%).

Мектептің орналасқан жері. Сауалнамаға қатысқан оқушылардың көпшілігі қалалық мектептерде оқиды (66,1%).

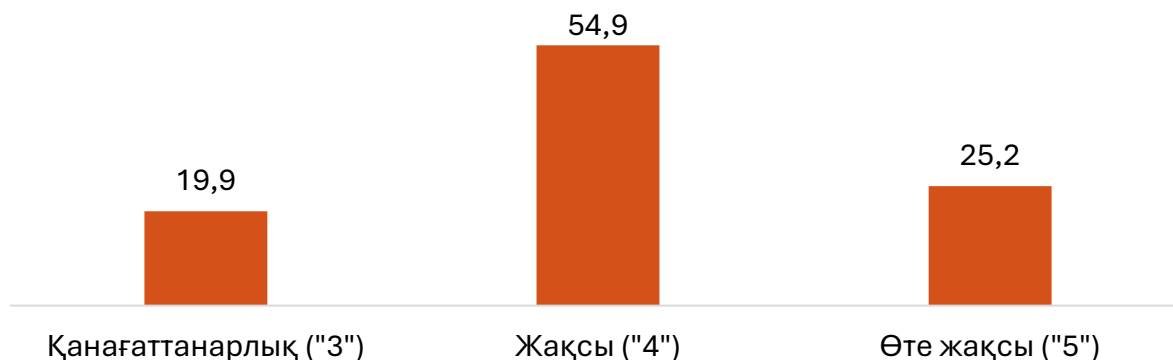
Оқыту тілі. Респонденттердің 60%-дан астамы қазақ тілінде, 37,9%-ы орыс тілінде оқиды.

Оқыту сыныбы. Сауалнамаға сегізінші сынып оқушыларының 55,7% және төртінші сынып оқушыларының 44,3% қатысты (1-сурет).

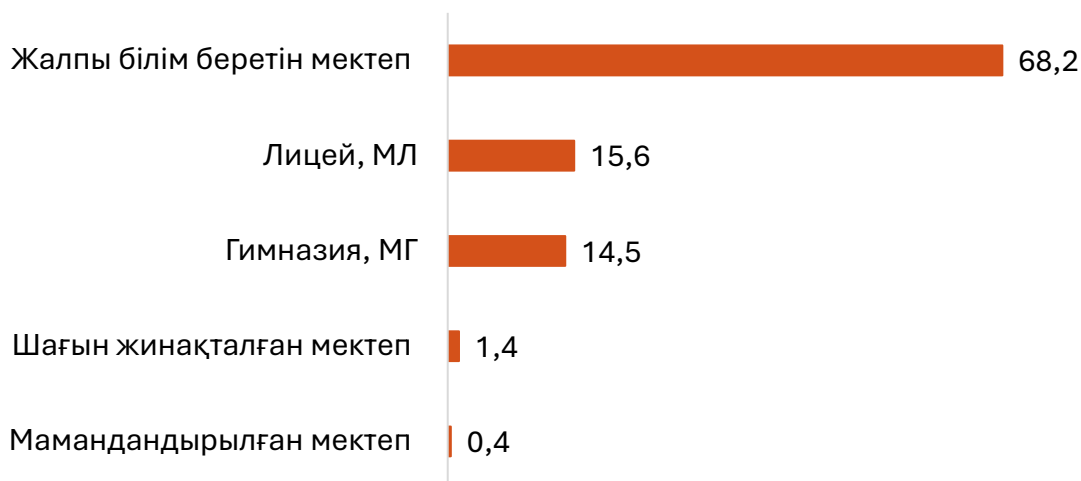
1-сурет. Сауалнамаға қатысқан білім алушылар туралы жалпы ақпарат / %

Сауалнамаға қатысқан оқушылардың жартысынан көбі (54,9%) «жақсы» оқиды. Білім алушылардың төрттен бірі (25,2%) үздік оқушылар болып табылады және әрбір бесінші оқушы «қанағаттанарлық» білім алады (2-сурет).

2-сурет. Сауалнамаға қатысқан оқушылар туралы жалпы ақпарат / оқу үлгерімі / %

Оқушылардың 2/3-тен астамы жалпы білім беретін мектептерде оқиды. Сауалнамаға қатысқан әрбір алтыншы оқушы лицейде / мектеп-лицейде, сол сияқты гимназияда / мектеп-гимназияда оқиды (тиісінше 15,6% және 14,5%) (3-сурет).

3-сурет. Сауалнамаға қатысқан оқушылар туралы жалпы ақпарат / мектеп түрі / %

Оқу сауаттылығын қабылдау

Оқу сауаттылығы сөздер мен сөйлемдерді тану қабілетімен шектелмейді. ЭЫДҰ анықтамасына сәйкес, оқу сауаттылығы – «мәтіндерден алынған ақпаратты түсіну, пайдалану, талдау, бағалау қабілеті» болып табылады. Бұл терминнің мағынасын толық түсінуді респонденттердің жартысы (49,6%) көрсетті. Оқушылардың үштен біріне жуығы оқу сауаттылығын тек еркін сөйлеу, дұрыс оқу және мәнерлілік тұрғысынан бағалайды. Айта кету керек, білім алушылардың жауаптары мұғалімдердің жауаптарымен сабақтас, бұл

мұғалімдерден оқушыларға білім мен көзқарасты берудің тиімділігін білдіруі мүмкін (4-сурет).

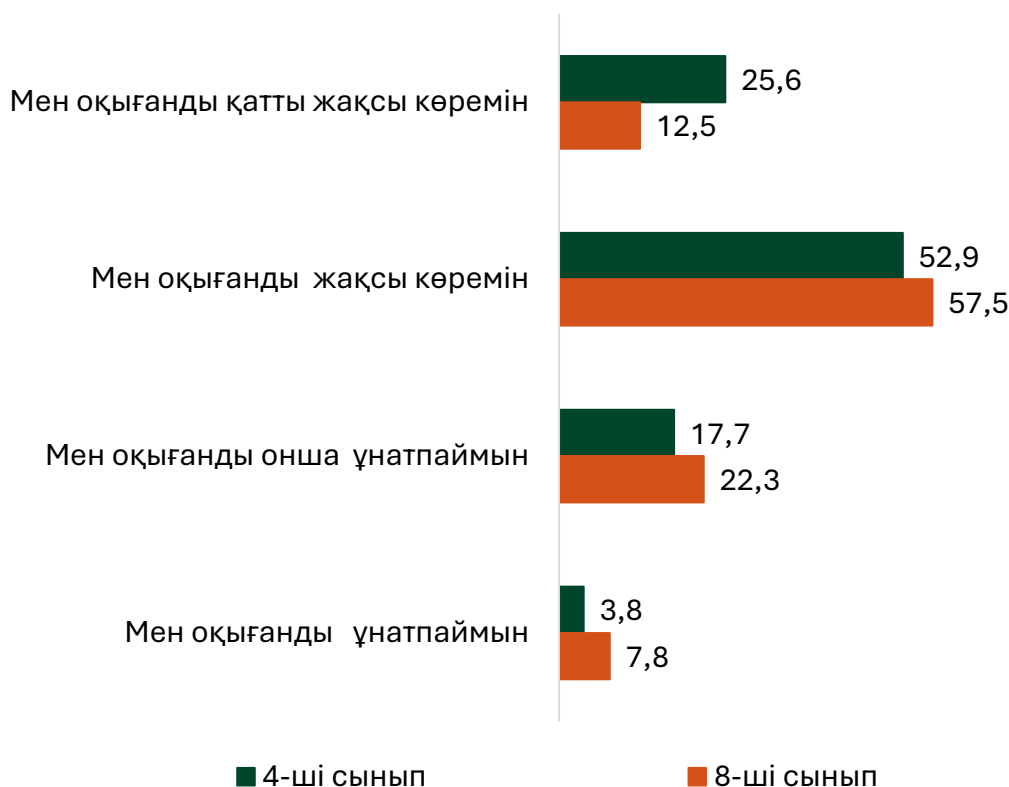
4-сурет. Сіздің түсінігіңізде «оқу сауаттылығы» дегеніміз не? деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Сұралған оқушылардың басым көпшілігі (73,8%) оқуға оң көзқараспен қарап, оқуды ұнатады, ал әрбір төртінші оқушы (26,2%) оқуды ұнатпайтынын немесе онша ұнатпайтынын айтты. Бұл жоғарыда аталған мәселелер мен білім беру және технологиялық трендтердегі өзгерістерге қарамастан, оқушылардың көпшілігі әлі де оқудан ләззат алатынын көрсетеді. Дегенмен, оқудан ләззат алмайтын оқушылардың айтарлықтай пайызының болуы бұл мәселенің себептерін одан әрі зерттеу және оқушылардың оқуға деген көзқарасын жақсарту құралдарын әзірлеу қажеттілігін көрсетеді (5-сурет).

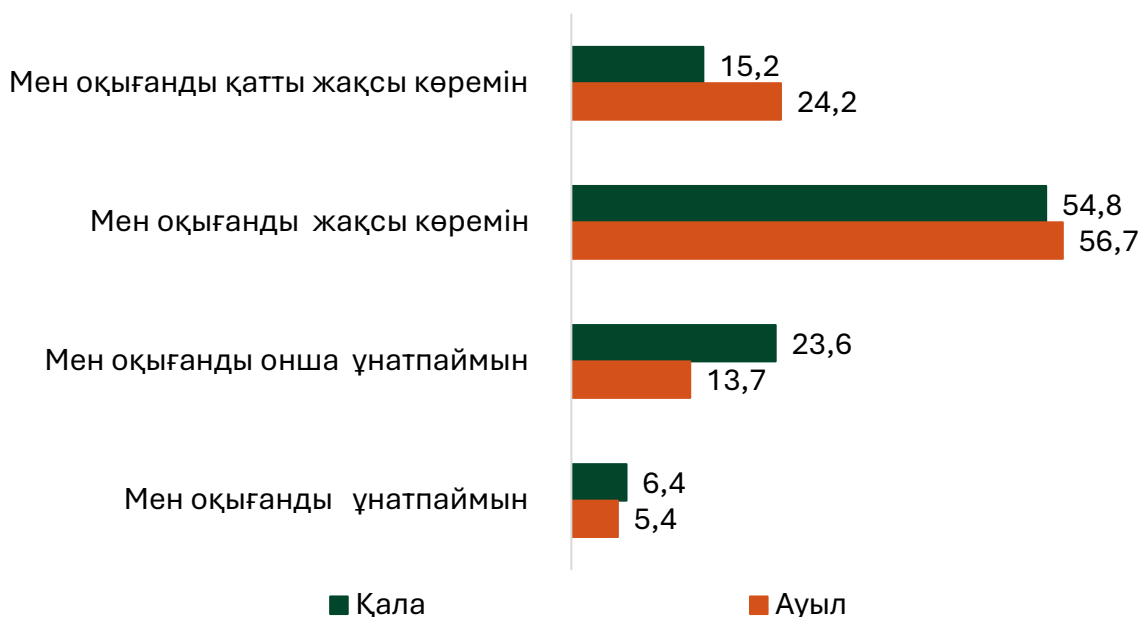
5-сурет. «Сіз кітап оқығанды ұнатасыз ба?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Оқушылардың жауаптарын сыныптар бойынша талдау көрсеткендей, төртінші сынып оқушыларының арасында «оқуды қатты жақсы көреді» деп жауап бергендердің үлесі сегізінші сынып оқушыларына қарағанда екі есе жоғары (тиісінше 25,6% және 12,5%). Сауалнамаға қатысқан 8-сынып оқушыларының үштен біріне жуығы (30,1%) әр түрлі дәрежеде оқуды ұнатпайды, бастауыш сынып оқушылары арасында әр бесінші оқушы ғана осылай жауап берді. Бұл оқушылардың жасына қарай оқуға деген қызығушылықтың төмендеуін білдіруі мүмкін. Бастауыш мектептен білім берудің келесі кезеңіне өту көбінесе академиялық жүктеменің жоғарылауымен және цифрлық алаңдаушылықтың таралуымен бірге жүреді, бұл оқуға деген көзқарасқа әсер етуі мүмкін (6-сурет).

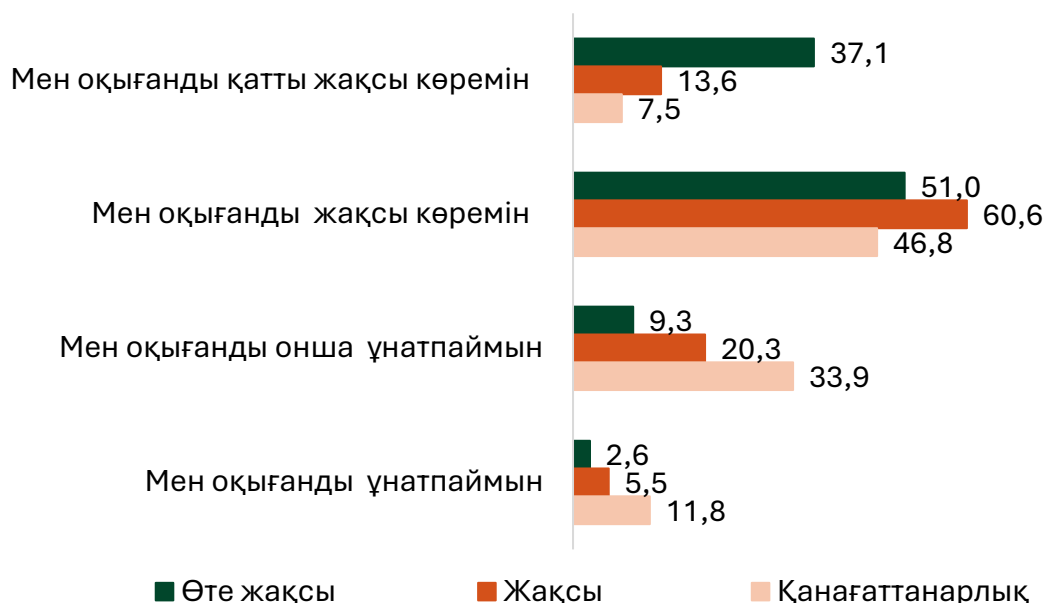
6-сурет. «Сіз оқығанды ұнатасыз ба?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары /оқыту сыныбы / %

Қалалық және ауылдық білім алушылардың жауаптары «оқығанды қатты жақсы көремін» деген жауап нұсқасын тандаған респонденттердің үлесі ауылдық жерлерде жоғары екенін көрсетті. Жауаптардағы мұндай айырмашылық қалалық жағдайда бос уақыттың баламалы түрлері мен ақпарат көздерінің (мысалы, гаджеттер, Интернет, бейне ойындар, кинотеатрлар, қосымша үйірмелер, секциялар және т.б.) қол жетімді болуынан туындауы мүмкін. Ауылдық жерлерде мұндай ойын-сауық түрлері аз қолжетімді болғандықтан, кітаптар жиі негізгі бос уақыт өткізу және өзін-өзі дамыту көздерінің бірі болып қалады (7-сурет).

7-сурет. «Сіз оқығанды ұнатасыз ба?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары /мектептердің орналасқан жері / %

Оқушылардың үлгерімі неғұрлым жоғары болса, оқуға деген қызығушылығы соғұрлым жоғары болады. Мысалы, «үздік оқушылар» арасында респонденттердің шамамен 37%-ы «оқығанды қатты жақсы көремін» жауабының нұсқасын таңдады, ал «үшке оқитын оқушылар» арасында мұндай жауаптардың үлесі бес есе аз. Сол сияқты, мектеп оқушыларының үлгерімі неғұрлым төмен болса, соғұрлым оларға оқу аз ұнайды. Атап айтқанда, үлгерімі жоғары оқушылар арасында «оқығанды ұнатпаймын» және «оқығанды онша ұнатпаймын» жауап нұсқаларын таңдағандардың үлесі шамамен 12% құрады. «Қанағаттанарлық» бағамен оқитындар арасында жауап көрсеткіші 3,8 есе жоғары және 45,7%-ды құрайды (8-сурет).

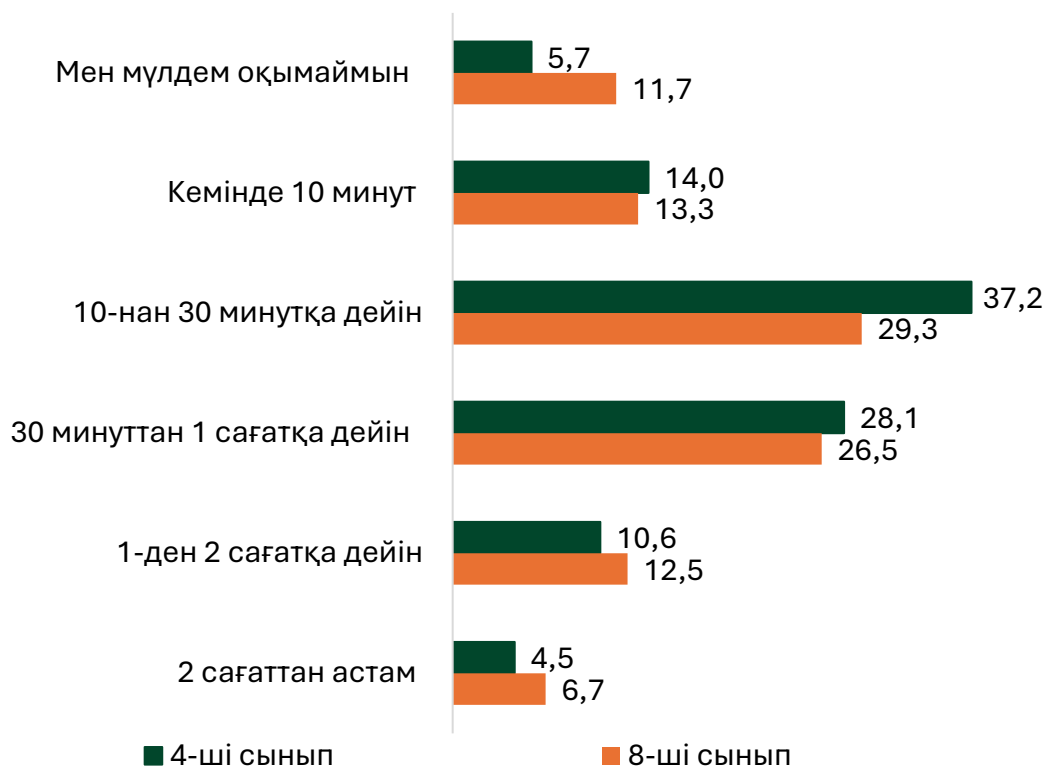
8-сурет. «Сіз оқығанды ұнатасыз ба?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары /оқу үлгерімі / %

Оқушылардың оқу сауаттылығын қабылдауын олардың оқуға қанша уақыт бөлетіні арқылы да бағалауға болады. Сауалнамаға сәйкес, сауалнамаға қатысқан оқушылардың жартысына жуығы (46,4%) күніне жарты сағатқа дейін оқуға уақыт бөледі. Әрбір 11-ші оқушы «мүлдем оқымайтынын» атап өтті. Респонденттердің шамамен 17%-ы күніне бір сағаттан және одан да көп оқуға уақыт бөледі (9-сурет).

9-сурет. «Күніне әдетте оқуға қанша уақыт бөлесіз?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

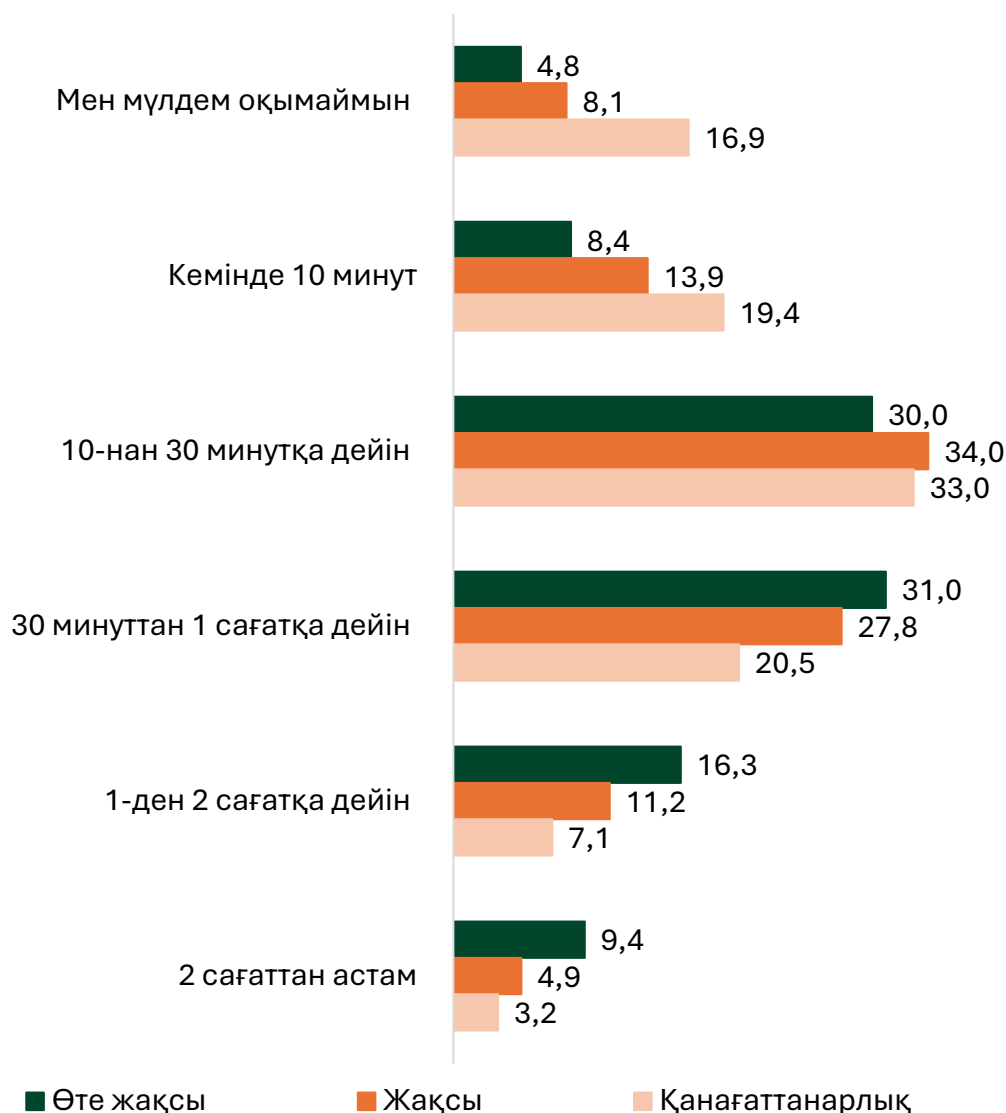
Оқыту сыныптары бойынша «мүлдем оқымаймын» деген жауап нұсқасын таңдаған төртінші сынып оқушыларының үлесі сегізінші сынып оқушыларынан екі есе төмен (тиісінше 5,7% және 11,7%) (10-сурет).

10-сурет. «Күніне әдетте оқуға қанша уақыт бөлесіз?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / оқыту сыныбы / %

Мектептердің орналасқан жері бойынша қалалық және ауылдық білім алушылардың үштен бірі (тиісінше 33,8% және 30,9%) күніне 10-нан 30 минутқа дейін оқитыны анықталды. Әрбір оныншы (10,1%) қалалық оқушы мүлдем оқымайды, ал ауыл құрдастарында бұл көрсеткіш төмен және 6,9% құрайды.

Оқушылардың үлгерім тұрғысынан берген жауаптары оқушылардың бағалары неғұрлым жоғары болса, соғұрлым олар оқуға көбірек көңіл бөлетінін көрсетті. Мысалы, егер «үздік оқушылар» арасында күніне 1 сағаттан немесе одан да көп оқитындардың үлесі шамамен 26% құраса, ал қанағаттанарлық үлгерімі бар оқушылар арасында көрсеткіш 2,5 есе төмен болады (11-сурет).

11-сурет. «Күніне әдетте оқуға қанша уақыт бөлесіз?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары /оқу үлгерімі / %

Мектеп бағдарламасындағы оқу

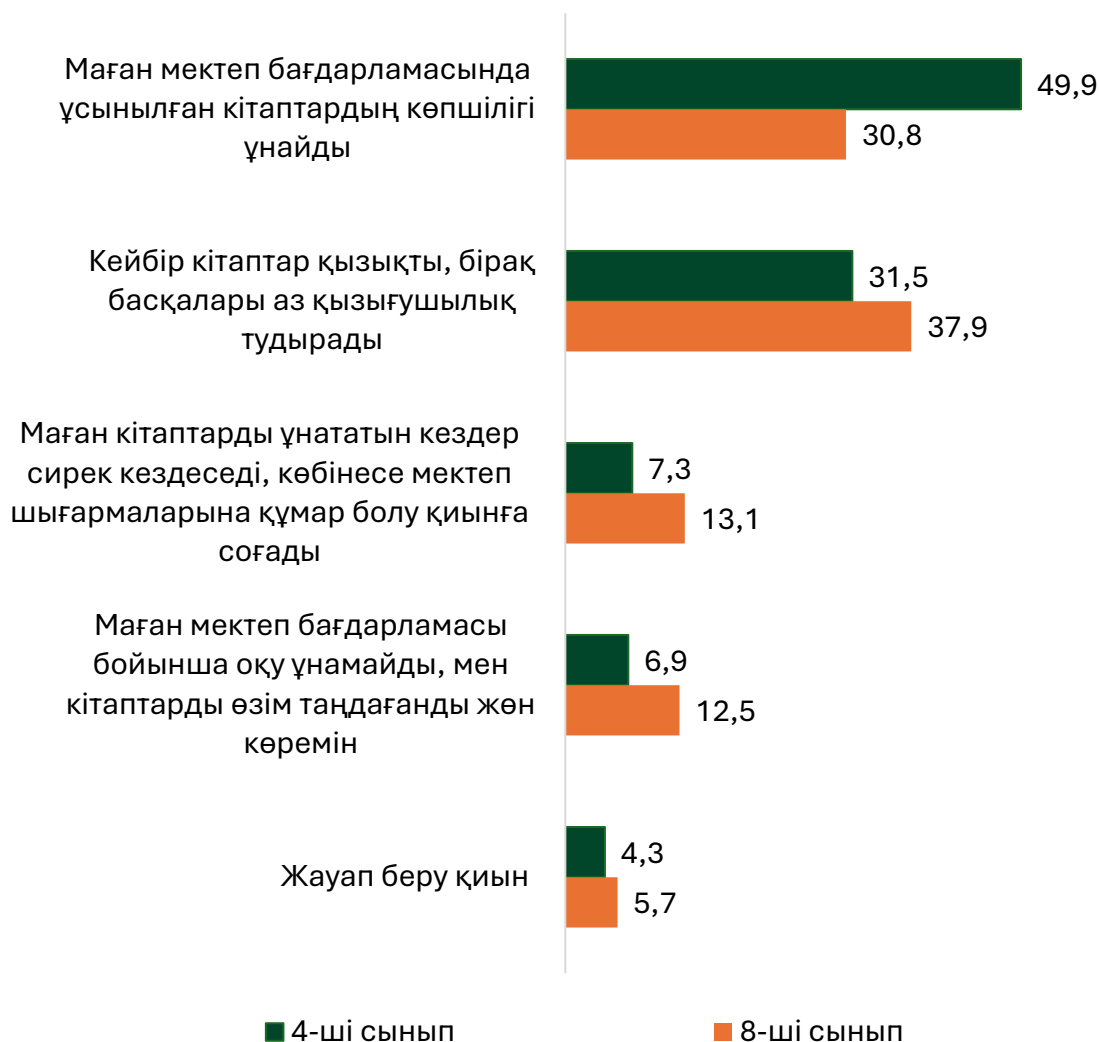
Сауалнамаларда осы сұрақтар блогы шеңберінде білім алушылар қатарындағы респонденттердің 40%-ға жуығы мектеп бағдарламасында көзделген әдебиеттерді оң бағалады. Сонымен қатар, әрбір бесінші оқушы

бағдарламада ұсынылған әдебиеттерді ұнатпайтынын немесе сирек кездесетінін айтты (12-сурет). Мұндай жауаптар әдеби шығармалар мен жалпы мәтіндерді іріктеу кезінде оқу шеңберіндегі жас ерекшеліктерін ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың қызығушылықтары мен сұраныстарын да ескеру қажет екенін көрсетеді. Оқушылар үшін шығармалар мазмұнының өзектілігі, иллюстрациялардың әсемдігі олардың оқуға деген ынтасын арттыра алады.

12-сурет. «Мектеп бағдарламасы бойынша кітаптарды / әңгімелерді міндетті түрде оқуға қалай қарайсыз?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Оқу сыныптары бойынша оқушылардың жауаптарына сәйкес, білім алушылардың ұсынылған әдебиет туындыларын қабылдауында сәйкессіздіктер бар. Мысалы, 4-ші сынып оқушыларының жартысы бағдарламада ұсынылған кітаптардың көпшілігін ұнатады, ал сегізінші сынып оқушылары арасында мұндай жауаптардың пайызы тек 31% құрады. 8-ші сыныптың әрбір сегізінші оқушысы (12,5%) кітаптарды өз бетінше таңдағанды жөн көреді, өйткені ол міндетті әдебиеттерді ұнатпайды. Төртінші сынып оқушыларында бұл көрсеткіш шамамен 2 есе төмен (6,9%). Яғни жас ұлғайған сайын оқушылардың міндетті мектеп әдебиеті бағдарламасына деген қызығушылығы төмендейтінін және олар оқуға арналған мәтіндерді таңдауда сыни және тәуелсіз болатынын көрсетеді. Осылайша, мектептер көркем және ғылыми мәтіндерді таңдағанда осы тенденцияны ескерген жөн (13-сурет).

13-сурет. «Мектеп бағдарламасы бойынша кітаптарды / әңгімелерді міндетті түрде оқуға қалай қарайсыз?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары /оқыту сыныбы / %

Оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту үшін сабақтарды жетілдіру бөлігіндегі қалауларына келетін болсақ, жауаптардың көпшілігі «оқушылардың әртүрлі қызығушылықтарын ескеретін кітаптардың көбірек таңдауы» (44,1%) нұсқасына берілген. Әрбір төртінші респондент (27%) оқуды шығармашылық интеграциялау қажеттілігін атап өтті – мысалы, кино, музыка, бейнелеу өнерімен. Сонымен қатар, әрбір бесінші білім алушы сабаққа нақты өмірде қажетті өзекті заманауи тақырыптарды (ғылым, технология, әлемдік трендтер және т.б.) енгізудің маңыздылығын атап өтті (14-сурет).

14-сурет. «Оқу дағдыларын дамыту үшін сабақтарда не алғыңыз келеді?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Сондай-ақ, 4-ші және 8-ші сынып оқушыларына мәтіндер бойынша тапсырмаларды орындау кезіндегі қиындықтар туралы сұрақ қойылды. Респонденттердің жартысына жуығы ешқандай қиындық жоқ деп мәлімдеді. Өз кезегінде, оқушылардың аз бөлігі оқу жүктемесінің жоғарылауына байланысты оқу уақытының жетіспеушілігін (15,6%) және ұсынылған мәтіндер тақырыбына қызығушылық танытпайтындығын (13,4%) атап өтті (15-сурет).

15-сурет. «Тапсырмаларды орындау кезінде қандай қиындықтар туындайды, мәтіндерді қайдан оқу керек?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Сонымен қатар, білім алушыларға күрделі мәтіндермен жұмыс істеу кезінде әдетте қандай әрекеттерді орындайтыны туралы сұрақ қойылды. Респонденттердің басым көпшілігі «мәтінді қайта оқып шығамын» (72%) жауабын таңдады. Сондай-ақ, әрбір бесінші оқушы мәтінді басқалармен талқылап, бейтаныс терминдер мен сөздердің анықтамаларын іздейтінін айтты.

Ең аз таралған жауап «қосымша ақпарат пен түсініктеме алу үшін ChatGPT пайдаланамын» болды. ЖИ қызметтердің кең таралуын ескере отырып және жақын болашақта оларды мектеп оқушылары арасында пайдалану ауқымы артады деп күтілуде (16-сурет).

16-сурет. «14. Тапсырманы күрделі мәтінмен орындау қажет болса, әдетте не істейсіз?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Сауалнамаға қатысқан білім алушыларға өткен жылы әдеби және ақпараттық мәтіндер бойынша оқу тапсырмаларын орындаудың өзіндік дағдыларын дамыту барысын бағалау ұсынылды. Айта кету керек, оқушылардың көпшілігі өздерінің жетістіктерін оң бағалайды. Сонымен қатар, олар ақпараттық мәтіндермен салыстырғанда әдеби мәтіндер бойынша оқу тапсырмаларын орындау дағдыларын сәтті бағалайды, бірақ айырмашылық аз (17, 18-суреттер).

17-сурет. «Өткен жылы әдеби мәтіндер бойынша оқу тапсырмаларын орындау дағдыларыңыз жақсарды деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

18-сурет. «Сіз өткен жылы ақпараттық мәтіндер (веб-сайттар, электрондық пошталар, мақалалар, блогтар және т. б.) бойынша оқу тапсырмаларын орындау дағдыларыңыз жақсарды деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Сонымен қатар, ақпараттық мәтіндермен жұмыс істеу бойынша өздерінің оқу үлгерімі өте жоғары бағаланғанына қарамастан, білім алушылардың пікірінше, сабақтарда сайттардың веб-беттері, блогтар/онлайн форумдар, шолулар, инфографика, ресми құжаттар (шамамен 65% – «ешқашан/іс жүзінде ешқашан» және «сирек») сияқты мәтіндердің осы түрлерімен жұмыс істейді. Көбінесе, білім алушылардың жауаптарына сәйкес, олар сабақтарда көркем мәтіндерді кездестіреді (47,7% – «жиі» және «әрқашан»). Бұл тіл және әдебиет сабақтарындағы оқу процесі қазіргі заманғы мәтін түрлерімен салыстырғанда цифрлық құзыреттілікті аз дәрежеде дамыта алатын дәстүрлі әдеби мәтіндерге негізделгенін көрсетеді (1-кесте).

1-кесте. «Мұғалімдер сабақта келесі мәтіндермен қаншалықты жиі жұмыс істеуге мүмкіндік береді?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Көркем мәтіндер	11,5	30,9	9,8	26,9	20,8
Ғылыми мәтіндер	13,8	33,8	16,8	23,0	12,6
Журналдардың, газеттердің және интернет-беттердің мақалалары	22,9	32,6	17,8	17,6	9,1
Веб-сайт беттері	31,0	32,0	15,5	13,6	7,9
Электрондық хабарламалар	31,3	31,7	14,9	13,8	8,3
Интернеттегі блогтар мен форумдар	34,1	31,2	14,5	12,7	7,6
Рецензиялар мен пікірлер	35,6	29,8	13,9	12,7	8,1

Кестелер, графиктер, диаграммалар	18,8	34,6	14,3	18,6	13,7
Хабарландырулар, кестелер, каталогтар, нұсқаулар	25,5	32,5	14,5	16,3	11,2
Инфографика	35,3	29,3	13,9	13,5	8,0
Ресми құжаттар	35,3	29,9	13,5	12,9	8,5

Сауалнаманың жеке сұрағы оқу процесінде шетелдік мәтіндермен жұмыс істеу кезінде кездесетін қиындықтардың жиілігіне арналды. Тек әрбір 10-шы респондент шет тіліндегі мәтіндерді оқуда ешқандай қиындық жоқ деп мәлімдеді. Ең көп таралған жауаптар «жиі – бейтаныс сөздерге, күрделі грамматикаға және т.б. байланысты» (35,1%) және «кейде – мәтіннің күрделілік деңгейіне немесе менің дайындығыма байланысты» (33,1%) болды (19-сурет).

19-сурет. «Сіз шет тіліндегі мәтіндерді оқуда қаншалықты жиі қиындықтарға тап боласыз?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы

«Мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы» сауалнама блогы оқу сауаттылығын дамыту үшін қажетті мектептің материалдық-техникалық базасына қатысты білім алушылардың пікірлерін жинауға арналған. Атап

айтқанда, оқушыларға мектеп кітапханасына қатысты талаптармен келісу немесе келіспеу ұсынылды.

Жауаптардан респонденттердің 43%-дан астамы мектеп кітапханалары компьютерлермен, сканерлермен және басқа да компьютерлік құрылғылармен жеткілікті түрде жабдықталған деген тезиспен келіспейтіні / мүлдем келіспейтіні анықталды. Көптеген оқушылар (44%) өз мектебінде онлайн-кітапханаға бару мүмкіндігі бар деген пікірмен келіспеді / мүлдем келіспеді. Ең оң білім алушылар мектеп кітапханасының орналасқан жерін (62,2% – келіседі немесе толық келіседі) және оның жұмыс кестесін (53,8%), сондай-ақ онда ұсынылған кітап таңдауын (60,1%) бағалайды. Осылайша, алынған жауаптарға сәйкес мектептерде кітапханаларды цифрландыру мәселесі сақталады (2-кесте).

2-кесте. «Сіз өзіңіздің мектебіңіздегі кітапхана туралы келесі мәлімдемелермен келісесіз бе деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

	Мүлдем келіспеймін	Келіспеймін	Жауап беру қиын	Келісемін	Толық келісемін
Біздің кітапханада кітаптардың кең және әр түрлі таңдауы бар	14,2	14,3	11,4	37,9	22,2
Біздің кітапхана компьютерлермен, сканерлермен, принтерлермен және т. б. жабдықталған	19,9	23,3	20,1	24,7	12,0
Кітапхана оқушыларға ыңғайлы сағаттарда жұмыс істейді	14,3	16,6	15,3	35,8	18,0
Біздің кітапхананың интерьері заманауи, оқушыларды оған баруға ынталандырады	16,3	18,9	18,2	29,5	17,1
Біздің кітапхананың мектеп ішіндегі орналасқан жері оқушыларға баруға ыңғайлы	12,9	14,3	10,7	38,6	23,6
Біздің мектепте онлайн кітапханаға бару мүмкіндігі бар	22,9	21,1	25,5	19,4	11,1

Мектеп кітапханасының шарттары туралы сұрақтан басқа, білім алушыларға мектепте оқуға арнайы уақыттың болуы туралы сұрақ қойылды. Оқушылардың төрттен бір бөлігі (24,5%) өз мектебінде кітап оқуға арнайы уақыт

бар және олар оны үнемі пайдаланады деп жауап берді. Әрбір бесінші оқушы (22,1%) мектепте арнайы оқу сағаттарының болуына қарамастан, олар бұл уақытты сирек пайдаланатынын мойындады. Респонденттердің төрттен бір бөлігі (23,4%) олардың мектебінде оқуға арнайы уақыт жоқ екенін атап өтті.

Бұл мектептерде арнайы оқу уақытын енгізудің тиімділігі әр түрлі болуы мүмкін екенін көрсетеді және жағдайды жақсарту үшін кейбір оқушылардың берілген уақытты неге белсенді пайдаланатынын, ал басқалары қолданбайтынын зерттеген жөн. Сонымен қатар, оқушылардың төрттен бірінде оқуға ресми бөлінген уақыттың болмауы мектеп деңгейінде осындай бастамаларды жүзеге асыру қажеттілігін көрсетеді. Сондай-ақ, кейбір білім алушылардың бастамашылық танытып, өз бетінше оқуға уақыт бөлетіні қызықты, бұл респонденттердің осы тобы арасында оқуға деген жоғары мотивация мен жеке қызығушылықты көрсетуі мүмкін. Бұл деректер оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыруға бағытталған қосымша зерттеулер мен стратегияларды әзірлеуге негіз бола алады (20-сурет).

20-сурет. «Сіздің мектебіңізде кітап оқуға арнайы уақыт бар ма?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Арнайы оқу уақытынан басқа, мектептер конкурстар, кітап клубтары немесе авторлық кездесулер сияқты әртүрлі іс-шараларды өткізе алады. Сонымен, оқушылардың 40%-ға жуығы әртүрлі оқу іс-шараларына қатысатынын және бұл оларды жаңа кітаптарды зерттеуге ынталандыратынын айтты. Әрбір үшінші оқушы (31,1%) мұндай іс-шаралар сирек кездесетінін және олар жиі

қатыспайтынын атап өтті. Әрбір оныншы респондент (10%) мұндай іс-шаралар іс жүзінде жүргізілмейтінін және оқушылардың бірдей үлесі (10,5%) тиісті ақпаратқа ие емес екенін атап өтті.

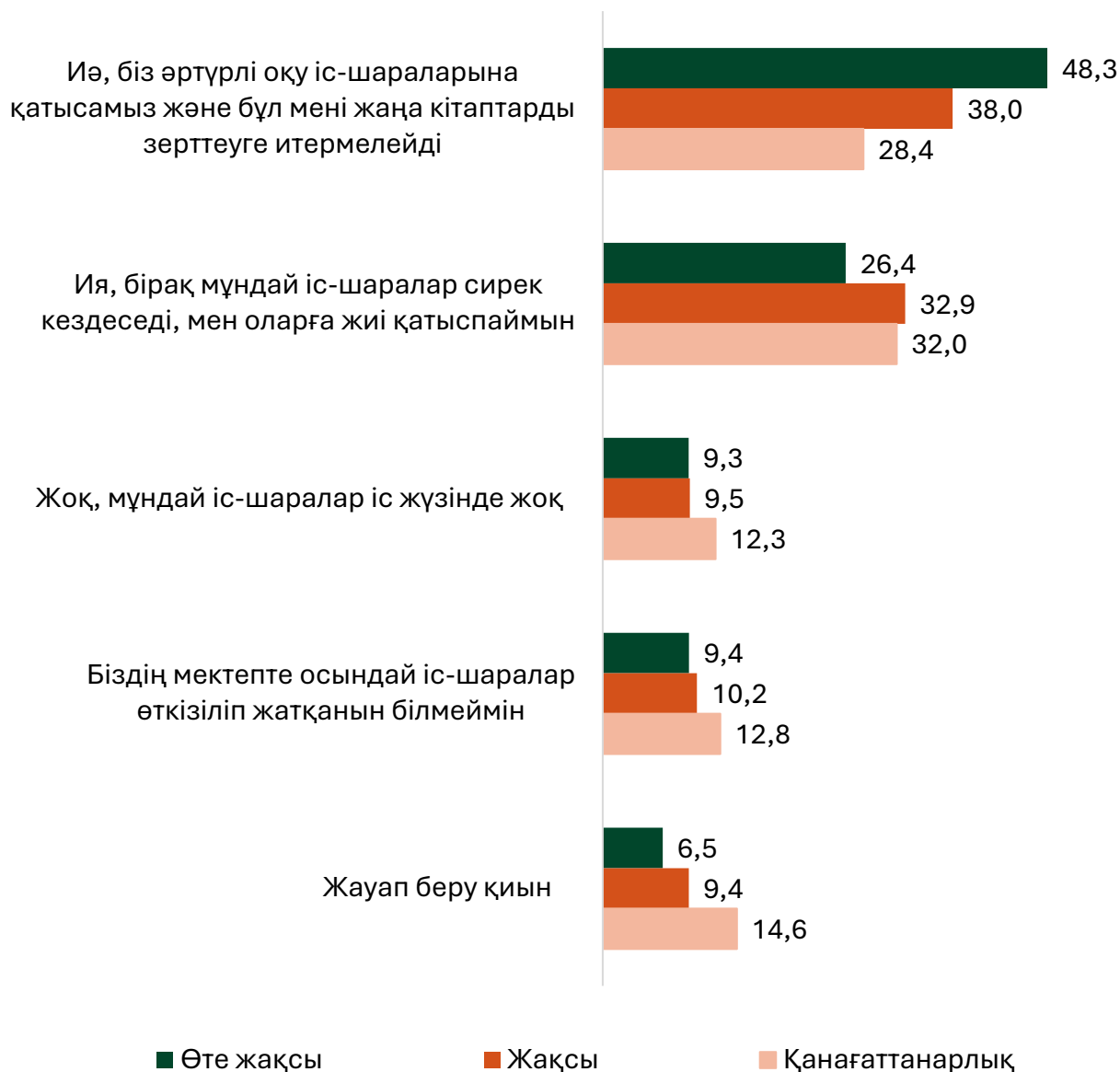
Мұндай деректер мектептерде оқу сауаттылығын дамыту жөніндегі іс-шараларды жақсарту және кеңейту үшін айтарлықтай әлеует бар екенін көрсетеді. Оқушылардың 40%-ға жуығы осындай іс-шараларға қатысуға ынталы болғандықтан, бұл олардың тиімділігін және оқуға деген қызығушылыққа оң әсерін дәлелдейді. Сонымен қатар, әртүрлі мектептерде мұндай бастамалардың жеткіліксіз жиілігі мен біркелкі жүргізілмеуі оқушылардың едәуір бөлігінің оларға қатысу мүмкіндігінен айырылуына әкелуі мүмкін. Мұндай іс-шаралар сирек немесе мүлдем жоқ мектептерге ерекше назар аудару керек (21-сурет).

21-сурет. «Сіздің мектебіңізде конкурстар, кітап клубтары немесе авторлық кездесулер сияқты оқуды ынталандыратын іс-шаралар бар ма?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Үлгерім тұрғысынан «үздік оқушылардың» жартысына жуығы (48,3%) оқуды ынталандыратын мектеп іс-шараларына қатысатынын айтты, бұл жауап берген «үшке оқитын оқушылар» үлесінен 1,7 есе көп (28,4%). Қанағаттанарлық бағалары бар оқушылардың едәуір бөлігі іс-шараларға сирек қатысады немесе оларды өткізу туралы мүлдем білмейді, мұндай бағдарламаларды мектеп өміріне белсенді түрде қосу және біріктіру қажеттілігін көрсетеді. Бұл оқушылар мен олардың ата-аналарын алдағы іс-

шаралар туралы және олардың оқу жетістіктеріне тигізетін пайдасы туралы ақпараттандыруға бағытталған күш-жігерді қамтуы мүмкін (22-сурет).

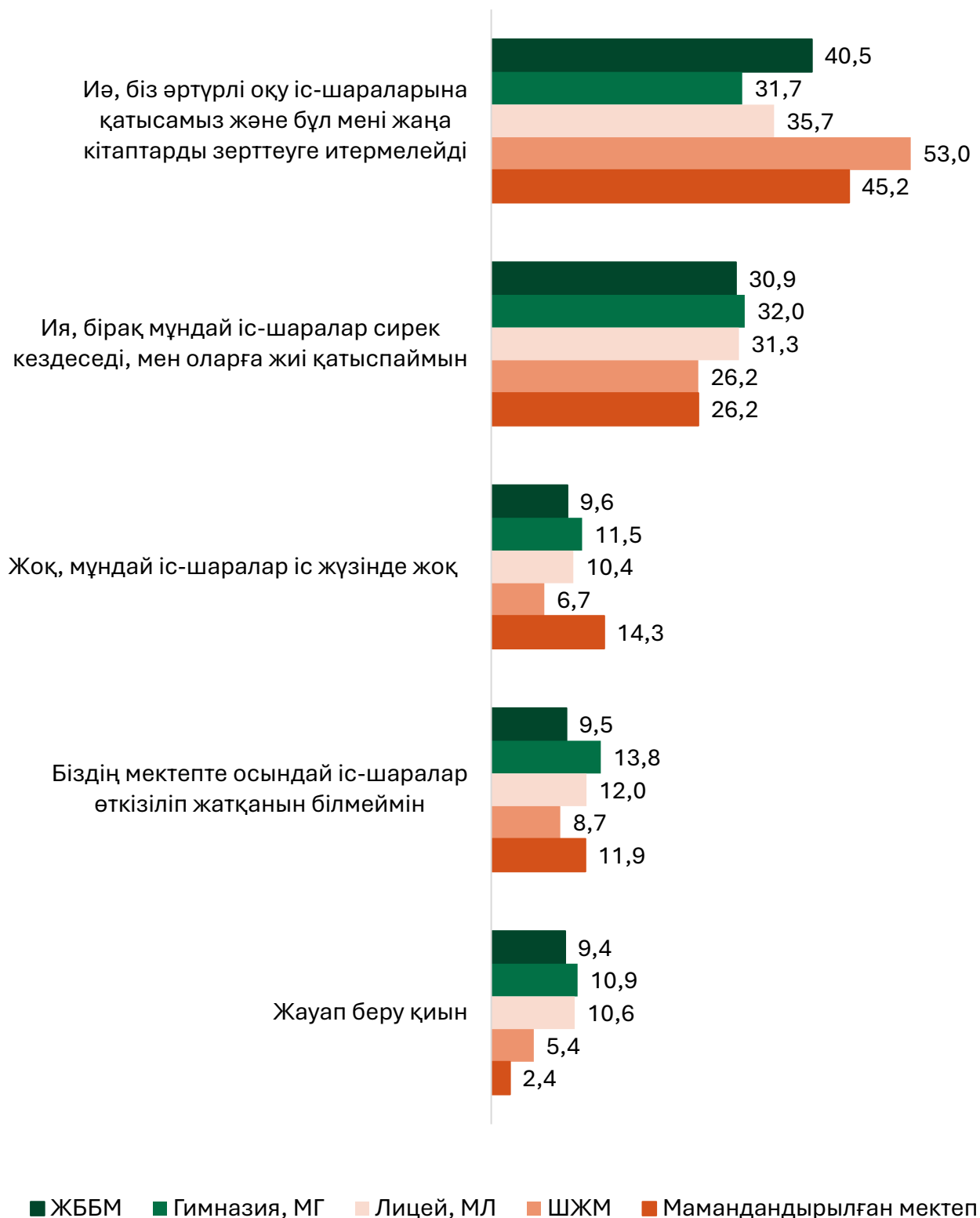

22-сурет. «Сіздің мектебіңізде конкурстар, кітап клубтары немесе авторлық кездесулер сияқты оқуды ынталандыратын іс-шаралар бар ма?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / оқу үлгерімі / %

Айта кету керек, 4-ші сынып оқушылары мектептегі оқу іс-шараларына белсенді қатысады. Мысалы, 8-ші сынып оқушыларының үштен бірі (33,9%) өз мектептерінде мұндай іс-шаралар жиі өткізілмейтінін және оларға сирек қатысатынын атап өтті. Төртінші сынып оқушылары арасында мұндай жауаптардың үлесі төмен және 27,5% құрайды. Бұл орта және жоғары сынып оқушыларын оқуды насихаттау шараларына көбірек тарту қажеттілігін көрсетеді.

Мектеп түрі бойынша жауаптарды талдау ШЖМ және мамандандырылған мектептердің білім алушылары мектептің оқу іс-шараларына белсенді

қатысатынын және жаңа әдебиеттерді оқуға қызығушылық танытатынын көрсетті (тиісінше 53% және 45,2%) (23-сурет).

23-сурет. «Сіздің мектебіңізде конкурстар, кітап клубтары немесе авторлық кездесулер сияқты оқуды ынталандыратын іс-шаралар бар ма?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / мектеп түрі / %

Ата-аналардың қатысуы

Ата-аналардың қатысуы балалардың оқу сауаттылығын дамытудың маңызды болжаушысы болып табылады. Ғылыми зерттеулер ата-аналардың балаларының оқу дағдыларына және жалпы оқу үлгеріміне оң әсерін көрсетеді³⁹⁴⁰⁴¹. Осыған байланысты оқушыларға ата-аналарының осы іс-әрекетке тартылуына қатысты сұрақтар қойылды.

Сауалнамаға қатысқан оқушылардың көпшілігі (43,5%) ата-аналарының «оқуға құмар екенін және жиі оқитынын» атап өтті, олардың шамамен бірдей (40,5%) ата-аналары «кейде оқиды және бұл олардың негізгі хоббиі емес» деп жауап берді. Әрбір алтыншы оқушы (16%) ата-аналардың оқуға қызығушылығы жоқ деп жауап берді (24-сурет).

24-сурет. «Сіздің ата-анаңыз оқуға қызығушылық таныта ма? Олар үйде кітаптарды немесе басқа мәтіндерді жиі оқиды ма?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

Сауалнама көрсеткендей, оқушылардың үлгерімі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым олар ата-аналардың оқуға қатысуының жоғары деңгейін атап өтеді. Сонымен, «өте жақсы» деңгейде оқып жатқан оқушылардың арасында ата-аналарды оқуға деген қызығушылықтың жоғары деңгейін атап өткендердің үлесі 47,3% құрады. Салыстыру үшін, қанағаттанарлық үлгерімі бар оқушылар арасындағы мұндай жауаптардың көрсеткіштері 9%-ға төмен.

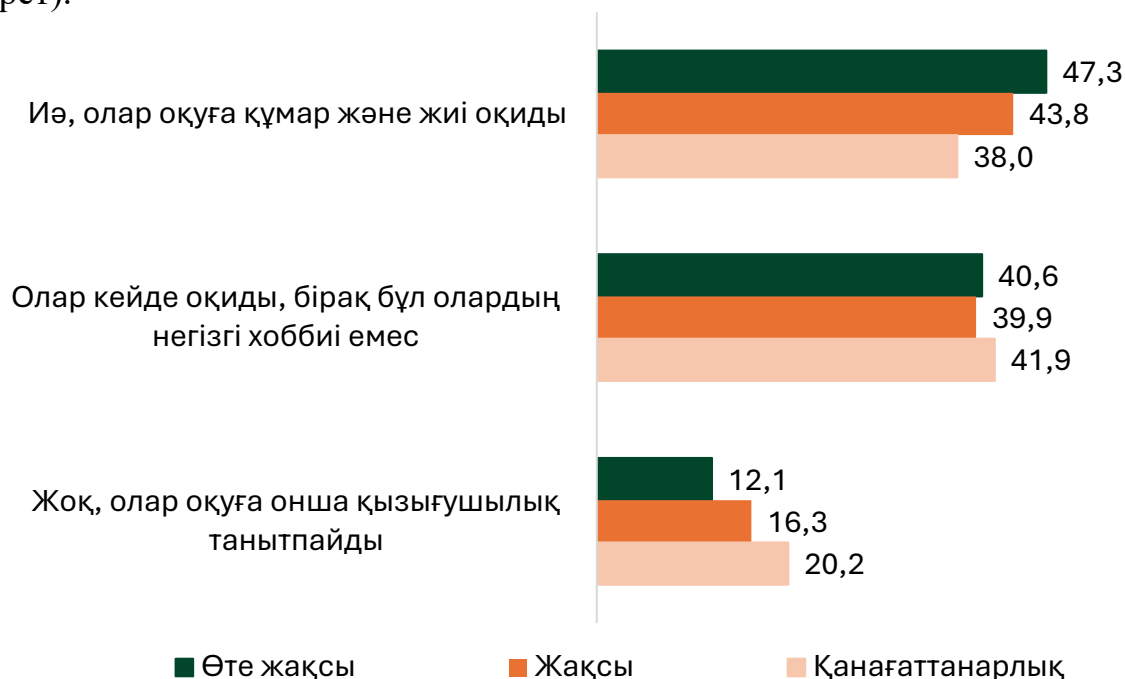
Әрбір бесінші оқушы (20,2%) «қанағаттанарлық» оқитын оқушы ата-анасының оқуға қызығушылық танытпайтынын атап өтті. «Үздік» оқушыларда бұл көрсеткіш айтарлықтай төмен – 12,1%. Бұл отбасылық қатысу білім алушылардың академиялық жетістіктері мен қызығушылықтарына, атап айтқанда оқуға айтарлықтай әсер етуі мүмкін деген идеяны қолдайды. Өздері белсенді

³⁹ Macleod, F. (1996). Encouraging Parents' Involvement in their Children's Literacy Development. *School Psychology International*, 17, 379 - 391. <https://doi.org/10.1177/0143034396174006>.

⁴⁰ Brown, C., Schell, R., Denton, R., & Knode, E. (2019). Family Literacy Coaching: Partnering with Parents for Reading Success. *School Community Journal*, 29, 63-86.

⁴¹ Verdan, N., & Tarusan, M. (2014). Parental Involvement in the Education of Grade Six Pupils and their Reading Ability. *IAMURE: International Journal of Multidisciplinary Research*, 6, 1-1. <https://doi.org/10.7718/IAMURE.V6I1.658>.

оқитын және кітапқа қызығушылық танытатын ата-аналар бұл қызығушылықтарды балаларына жиі жеткізеді, бұл өз кезегінде олардың оқудағы жетістіктеріне және оқуға деген оң көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді (25-сурет).

25-сурет. «Сіздің ата-анаңыз оқуға қызығушылық таныта ма? Олар үйде кітаптарды немесе басқа мәтіндерді жиі оқиды ма?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / оқу үлгерімі / %

Оқу сыныптары бойынша оқушылардың жауаптарын талдау төртінші сынып оқушылары арасында ата-аналарының оқуға деген құштарлығының жоғары деңгейін атап өткендердің үлесі 47,2% құрағанын көрсетті. 8-ші сынып оқушылары арасында мұндай жауаптардың үлесі төмен және 40,6% құрайды. Сондай-ақ, әрбір бесінші 8-ші сынып оқушысы ата-анасының оқуға онша қызығушылық танытпайтынын атап өтті (19,1%). Төртінші сынып оқушылары үшін бұл көрсеткіш тек 12,1% құрады. Бұл деректер оқудың барлық кезеңдерінде оқырмандардың қызығушылығын қолдаудың маңыздылығын көрсетеді. Мектептер бұл тенденцияны ескеріп, тек бастауыш сынып оқушыларында ғана емес, орта және жоғары сынып оқушыларында да оқуға деген қызығушылықты арттыруға тырысуы керек. Атап айтқанда, жасөспірімдер мен олардың отбасылары арасында оқуға деген қызығушылықты қолдайтын және ынталандыратын бастамаларды енгізген жөн.

Ата-аналардың оқуға деген қызығушылығын қалай қолдайтыны туралы сұраққа білім алушылардың көпшілігі «Менің тандауым бойынша кітаптар немесе басқа сыйлықтар оқуға байланысты сатып алу» жауап нұсқасын таңдады (45,2%). Оқушылардың үштен бірі ата-аналар оларға оқудың маңыздылығын түсіндіреді деп жауап берді (33,7%). Сауалнамаға қатысқан мектеп оқушыларының төрттен бірі ата-аналары оларға қызықты кітаптардың мазмұнын айтып (24,3%), олармен бірге қызықты кітаптарды оқығанымен бөлісті (23,2%).

Ата-аналардың көпшілігі оқуды қолдаса да, респонденттердің 5%-ы ата-аналары бұл тұрғыда қолдау көрсетпейтінін айтты. Бұл білім алушылардың отбасыларының балаларының оқу іс-әрекетіне қатысуын арттыратын ақпараттық кампаниялар мен білім беру бағдарламаларының қажеттілігін көрсетеді (26-сурет).

26-сурет. «Ата-аналар сіздің оқуға деген қызығушылығыңызды қалай қолдайды?» деген сұраққа оқушылардың жауаптары / %

ПЕДАГОГТЕРДІҢ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ

Жалпы ақпарат

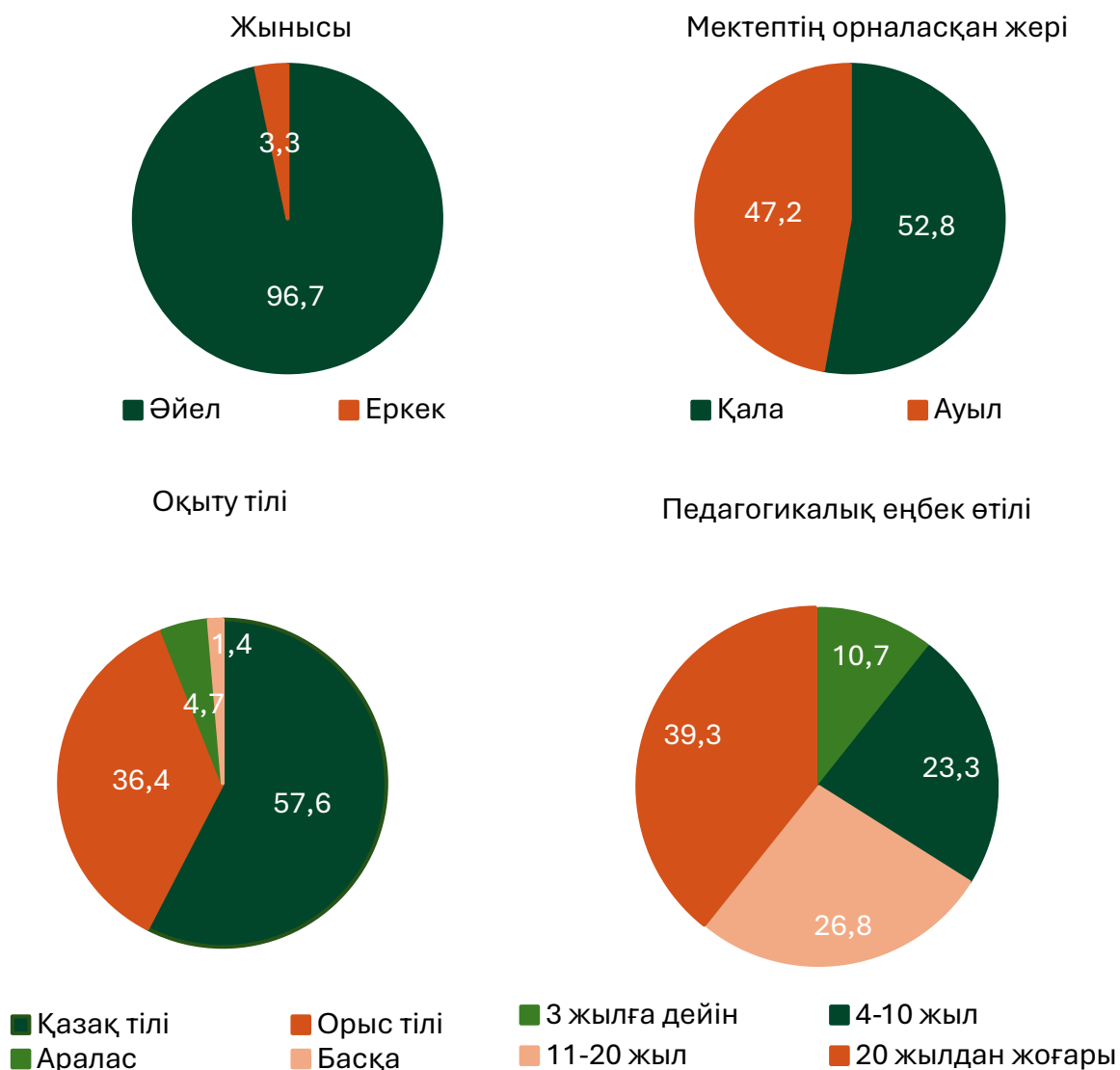
Тіл. Сауалнамаға еліміздің 20 өңірінен «Тіл және әдебиет» білім беру саласының пәндерін оқытатын 1 696 мектеп педагогы қатысты.

Жынысы. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің басым көпшілігі – әйелдер (96,7%).

Мектептің орналасқан жері. Мұғалімдердің іс жүзінде тең саны қалалық және ауылдық жерлерді білдіреді (тиісінше 47,2% және 52,8%).

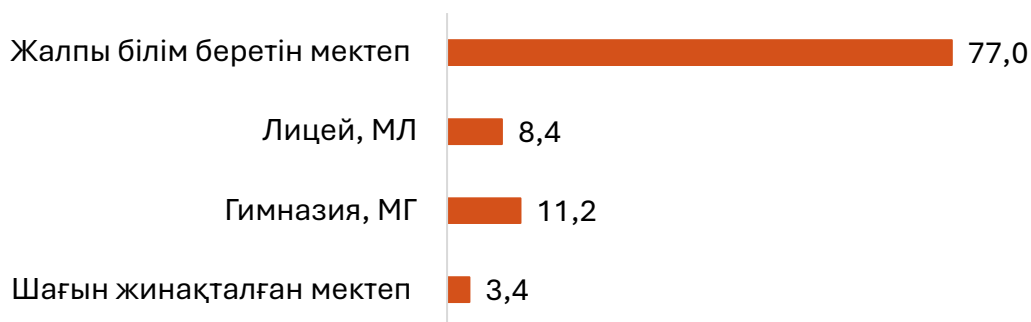
Оқыту тілі. Сауалнамаға қатысқан педагогтардың жартысынан көбі (57,6%) қазақ тілінде оқытатын сыныптарда сабақ береді.

Педагогикалық еңбек өтілі. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 2/3-і 10 жылдан астам еңбек өтілі бар (66,1%). 3 жылға дейінгі өтілі бар мұғалімдердің үлесі 10,7%-ға тең (27-сурет).

27-сурет. Сауалнамаға қатысқан педагогтер туралы жалпы ақпарат / %

Мектеп түрі. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің көпшілігі жалпы білім беретін мектептерде сабақ береді (77%) (28-сурет).

28-сурет. Сауалнамаға қатысқан педагогтар туралы жалпы ақпарат / мектеп түрі / %

Оқыту сыныптары. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің жартысынан көбі (57,2%) негізгі орта/жалпы орта білім беру деңгейінде және 42,8% мұғалімдер бастауыш білім беру деңгейінде сабақ береді.

Біліктілік санаты. Әрбір төртінші респонденттің «педагог-модератор» (25,6%) және соншалықты – «педагог-сарапшы» (25,9%) біліктілігіне ие (29-сурет).

29-сурет. Сауалнамаға қатысқан педагогтер туралы жалпы ақпарат / біліктілік санаты / %

Оқу сауаттылығын қабылдау

Мұғалімдердің «оқу сауаттылығы» терминін қабылдауы жалпы оқушылардың жалпы оқуға деген көзқарасында маңызды рөл атқарады. Оқу сауаттылығын кешенді дағды ретінде қабылдайтын мұғалімдер оқушылардың ақпаратты талдау, бағалау, синтездеу дағдыларын дамытудың маңыздылығын

түсінеді. Бұл мәтіндерді тереңірек түсінуге және білім сапасын жақсартуға ықпал етеді. Оқу сауаттылығын терең түсінетін мұғалімдер білім алушылардың құзыреттілік деңгейіне және мүдделеріне сәйкес келетін, сондай-ақ сыни ойлауды дамытуға ықпал ететін оқу материалдарын тиімдірек таңдай алады. Сонымен қатар, оқу сауаттылығының маңыздылығын түсінетін мұғалімдер оқушылардың оқу қабілетін ғана емес, сонымен қатар ақпаратты әртүрлі контексттерде түсіну, талдау және қолдану қабілетін тексеру үшін бағалаудың әртүрлі формаларын қолдануға бейім⁴².

«Тіл және әдебиет» білім беру саласының пәндерін оқытатын сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің көпшілігі (77,4%) оқу сауаттылығын жан-жақты, яғни мәтіндерден алынған ақпаратты түсіну, пайдалану, талдау, бағалау қабілеті ретінде қабылдайды. Бұл мұғалімдердің оқу сауаттылығын қабылдауы функционалды оқу дағдыларын дамытуға бағытталғанын көрсетеді.

Мұғалімдердің 13,4%-ы оқу сауаттылығы мәтіндерді еркін, дұрыс және мәнерлі оқу және түсіну қабілетінде көрінеді деп санайды. Бұл осы әдіспен жауап берген мұғалімдер арасында оқу сауаттылығын түсінудің дәстүрлі тәсілінің басым екендігін көрсетуі мүмкін. Оқудың еркіндігі мен мәнерлілігі, айтылуының дұрыстығы, әрине, оқуды оқытудың бастапқы кезеңдері үшін маңызды, бірақ қазіргі жағдайда мәтіндердің мазмұнын тереңірек түсіну және талдау дағдыларын дамыту қажет (30-сурет).

30-сурет. «Сіздің ойыңызша, төмендегі анықтамалардың қайсысы «оқу сауаттылығы» терминін көбірек ашады?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

⁴² <https://www.oecd.org/skills/piaac/>

Сонымен қатар, қазіргі уақытта білім алушылар арасында цифрлық оқу дағдыларын дамыту өзектілігін арттыруда. Әлемдік тенденциялардың бірі – оқу сауаттылығын оқыту кезінде цифрлық ресурстар мен құралдарды оқу процесіне белсенді интеграциялау. Осыған байланысты мұғалімдерге цифрлық технологиялардың оқушылардың оқу құзыретіне әсері туралы сұрақ қойылды.

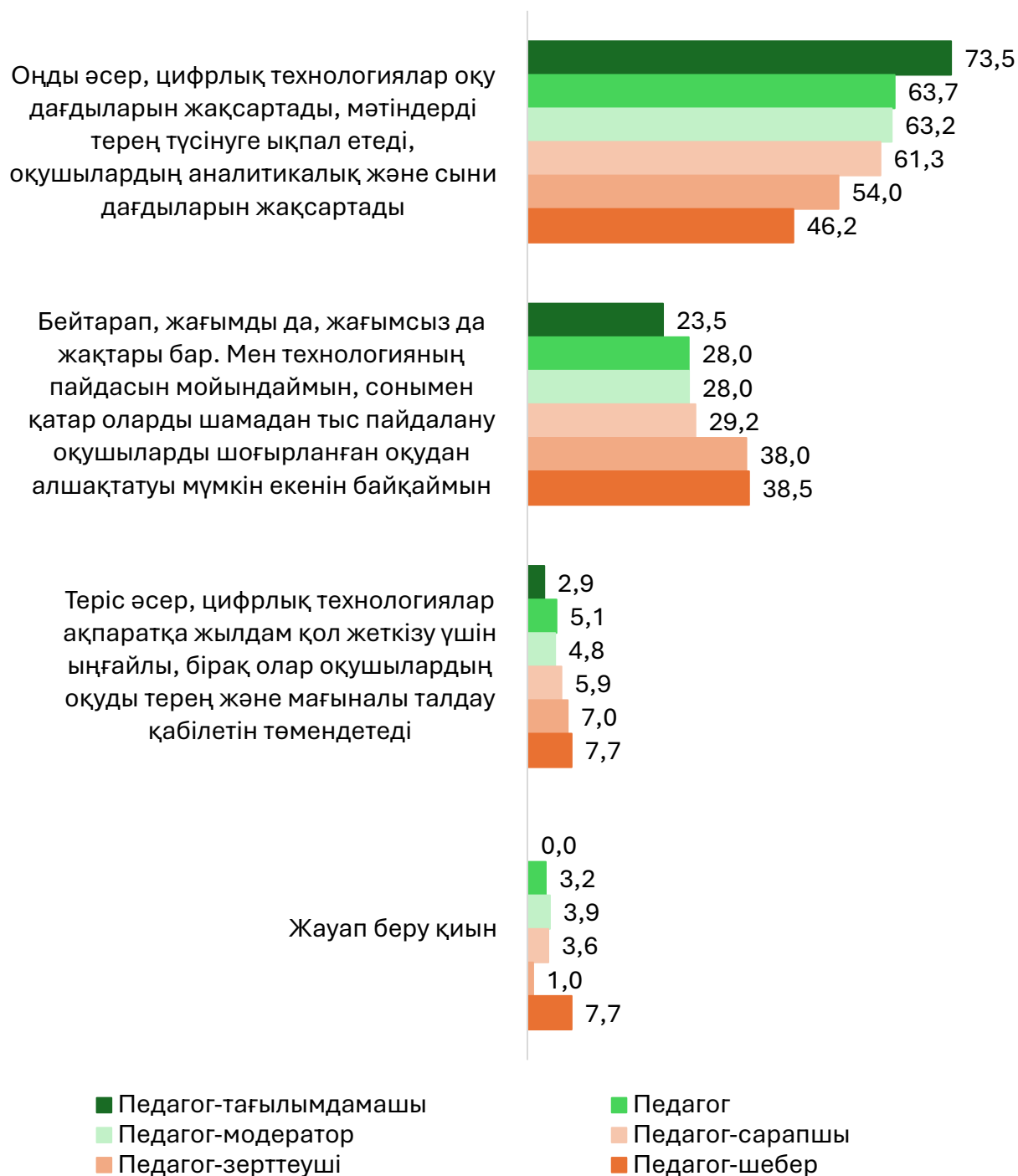
Жалпы, көптеген мұғалімдердің цифрлық технологиялардың білім алушылардың оқу сауаттылығына әсеріне оң көзқарасын атап өткен жөн. Сондай-ақ, мұғалімдердің 61%-ға жуығы цифрлық технологиялар оқу дағдыларын жақсартады, мәтіндерді терең түсінуге ықпал етеді, оқушылардың аналитикалық және сыни дағдыларын жақсартады деп санайды. Мұғалімдердің үштен біріне жуығы технологияның пайдасына қарамастан, оларды шамадан тыс пайдалану оқушыларды шоғырланған оқудан алшақтатуы мүмкін екенін атап өтті (31-сурет).

31-сурет. «Сандық технологияның оқушылардың оқу сауаттылығына әсерін қалай бағалайсыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

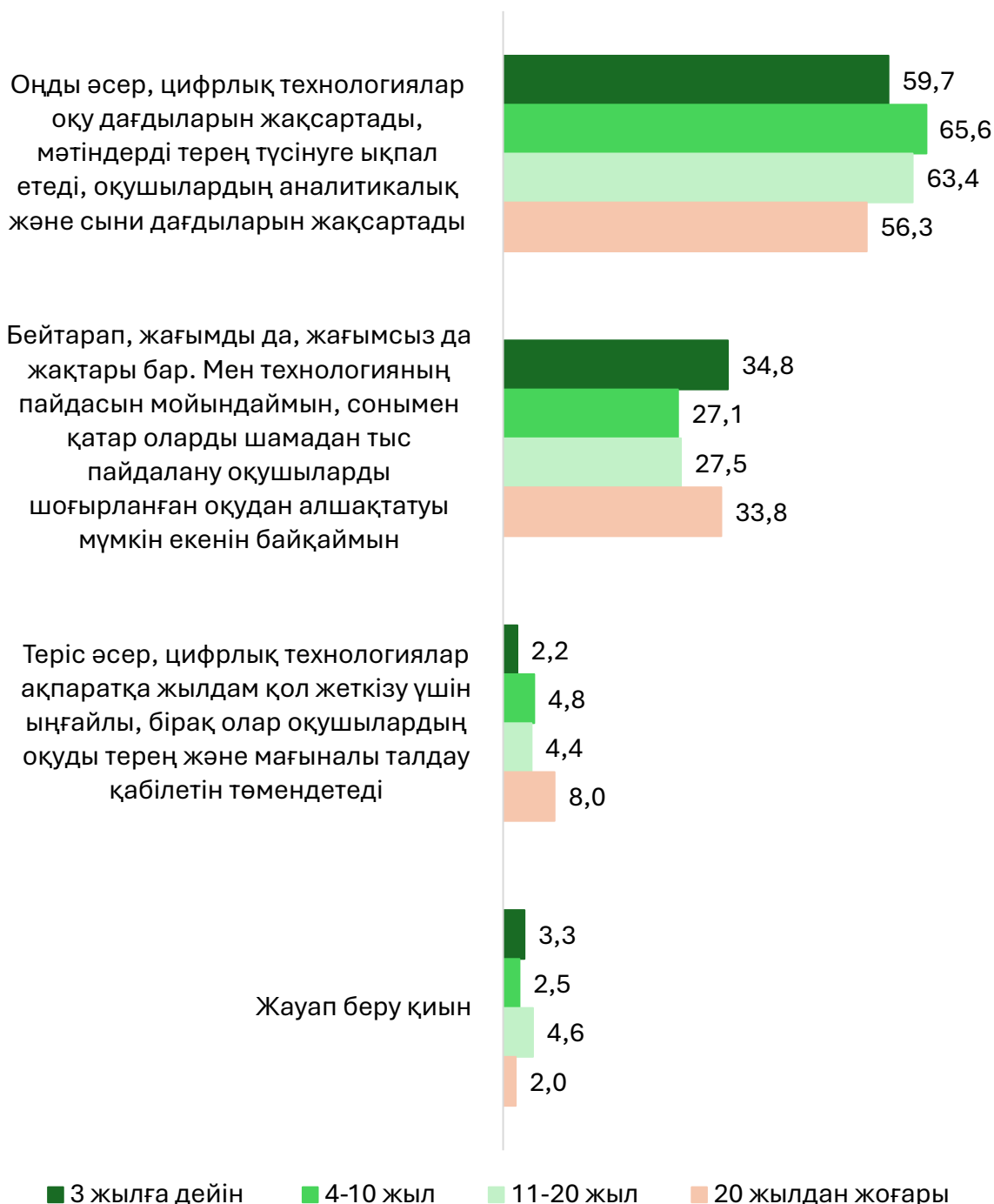
Сауалнама нәтижелерін біліктілік санаттары бойынша талдау педагогтардың санаты неғұрлым жоғары болған сайын, олар цифрлық технологиялардың оқу сауаттылығын дамытуға пайдасын соғұрлым теріс

бағалайтынын көрсетті. Жауап көрсеткіштеріндегі айырмашылық 27%-ға жетеді. Тағылымдамадан өтуші мұғалімдер мен педагогтар сияқты тәжірибесі аз мұғалімдер жаңа технологияларды енгізуге ашық, өйткені олар білім беру процесін жақсартуға және білім алушылар үшін оқу материалының интерактивтілігі мен қолжетімділігін арттыруға арналған құралдарды көреді. Бұл сонымен қатар олардың цифрлық технологияны қолданудағы сенімділігін көрсете алады (32-сурет).

32-сурет. «Сандық технологияның оқушылардың оқу сауаттылығына әсерін қалай бағалайсыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / біліктілік санаты / %

Сондай-ақ, педагогикалық тәжірибесі аз педагогтар сандық технологияларға оң көзқараспен қарайтыны атап өтілді. Сонымен, 4 жылдан 10 жылға дейінгі тәжірибесі бар мұғалімдердің үштен екісі сандық технологияларды қолдану оқу дағдыларын жақсартатынын атап өтті. Мұндай жауаптар 20 жылдан астам педагогикалық тәжірибесі бар мұғалімдерге қарағанда 10%-ға көп (33-сурет).

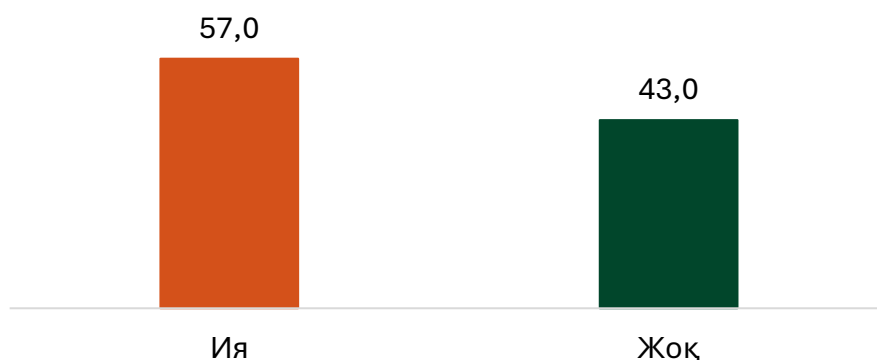

33-сурет. «Сандық технологияның оқушылардың оқу сауаттылығына әсерін қалай бағалайсыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / педагогикалық еңбек өтілі / %

Мектептердің орналасқан жері бойынша мұғалімдерге сандық технологияларға қатысты айтарлықтай айырмашылықтар анықталған жоқ. Мәселен, ауылдық және қалалық педагогтардың 60%-дан астамы (60,2% және 61,3%-ға сәйкес) сабақта оқуды үйрету үшін сандық технологияларға оң көзқараспен қарайды.

Педагогикалық қызмет

Педагогтерді кәсіби қолдаудың танылған тиімді шараларының бірі біліктілікті арттыру курстары болып табылады. Осыған байланысты сауалнамаға қатысқан тілдер мен әдебиет мұғалімдеріне соңғы 3 жылда оқу сауаттылығын дамытуға арналған курстарға қатысу туралы сұрақ қойылды. **Респонденттердің шамамен 43%-ы мұндай курстардан өтпегендерін айтты, бұл кәсіби дамудың осындай іс-шараларында отандық педагогтардың үлесін арттырудың маңыздылығын көрсетеді (34-сурет).**

34-сурет. «Сіз соңғы 3 жылда оқу сауаттылығы бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өттіңіз бе?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

Педагогикалық қызметке келетін болсақ, білім алушылардың оқу сауаттылығын арттыру бойынша сыныптан тыс жұмыстарды жүзеге асыру кезінде отандық педагогтар негізінен оқушылармен оқылған кітаптар туралы әсерлерімен бөлісетіні, сондай-ақ мектептің кітапхана қорын толықтыру үшін кітаптар ұсынаатыны анықталды. Мұғалімдердің әдеби клубтар мен оқушылармен оқылған кітаптарды талқылау үшін пікірталастар ұйымдастыруы ең аз таралған: респонденттердің төрттен бір бөлігі ғана бұл әрекетті «әрқашан» немесе «жиі» жүргізетінін айтты. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің жартысына жуығы (47,1%) «ешқашан / іс жүзінде ешқашан» немесе «сирек» ата-аналарды балалардың оқу сауаттылығын дамыту іс-шараларына қатыстырады деп жауап берді (3-кесте).

3-кесте. «Сабақтан тыс уақытта оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру үшін келесі әрекеттерді қаншалықты жиі ұйымдастырасыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Мен әдеби клубтар мен пікірталастар ұйымдастырамын: оқушылармен оқыған кітаптарымды үнемі талқылаймын	13,0	39,3	22,2	18,0	7,5
Мен жеке мысал келтіремін: мен өзім оқыған кітаптар туралы айтамын	6,4	29,9	20,0	27,8	15,9
Мен мектеп кітапханасын дамытуға қатысамын, мысалы, кітапханаға қосу үшін кітаптарды ұсынамын	12,0	31,7	21,4	22,7	12,2
Мен ата-аналарды тартамын: оқу сауаттылығы тақырыбында ата-аналар жиналыстарын өткіземін, үйде оқу ортасын құру бойынша ұсыныстар беремін және т. б.	13,7	33,4	21,9	20,1	10,9

Мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту үшін мұғалімнің сабақта ұйымдастырған іс-әрекетіне келетін болсақ, мұғалімдер көбінесе сыныпта бірге оқуды немесе оқуды талқылауды ұйымдастыратыны анықталды (62,5% – «жиі» немесе «әрқашан»). Көбінесе мұғалімдер сабақтарға геймификация элементтерін енгізеді, сабақтарда тек көркем мәтіндермен ғана емес, сонымен қатар өзекті әлеуметтік және ғылыми тақырыптағы мәтіндермен, сондай – ақ әртүрлі сандық форматтағы мәтіндермен (шамамен 39% - «ешқашан/іс жүзінде ешқашан» және «сирек») жұмыс ұйымдастырады.

Мұндай жауаптар отандық тіл және әдебиет сабақтарында ақпараттық оқудан гөрі көркем оқудың басым екендігін көрсетеді. Әрине, технологияның қарқынды дамуы оқушылар арасында көркем әдебиетті оқу деңгейін төмендету керек дегенді білдірмейді. Дегенмен, сонымен қатар графиктер, диаграммалар, кестелер, инфографика сияқты әртүрлі мәтін пішімдерін сабақтарға біріктіру маңызды. Бұл оқушылардың сандық оқу, талдау және сыни ойлау дағдыларын арттыруға мүмкіндік береді (4-кесте).

4-кесте. «Сабақта оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру үшін келесі әрекеттерді қаншалықты жиі ұйымдастырасыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Сыныпта бірге оқуды немесе оқылған мәтінге талқылау ұйымдастырамын	6,3	23,1	8,1	30,4	32,1
Сабақтарда оқуды әр түрлі өнер түрлерімен (мысалы, кино, музыка, бейнелеу өнері) біріктірумен бірге ұйымдастырамын	7,8	26,2	21,5	30,2	14,3
Әртүрлі сандық форматтағы мәтіндермен (веб-сайттар, сілтемелер, блогтар, форумдар және т. б.) жұмысты ұйымдастырамын	11,5	27,3	23,6	25,1	12,5
Өзекті әлеуметтік және ғылыми тақырыптар бойынша (мысалы, климаттың өзгеруі, технология, жасанды интеллект және т. б.) тек көркем әдебиеті ғана емес, басқа мәтіндермен де жұмыс ұйымдастырамын.	10,0	27,5	19,5	29,0	14,0
Сабақтарға геймификация элементтерін қосамын, мысалы, конкурстар, квесттер, ойындар	10,9	28,0	21,9	27,1	12,0
Оқушыларға басқа пәндерді және нақты өмір жағдайларын зерттеу бойынша білімді қолдануға көмектесетін мәтіндермен жұмыс ұйымдастырамын	7,6	24,1	15,8	31,6	20,9

ЭЫДҰ мәліметтері бойынша, кестелер, графиктер мен диаграммаларды қамтитын ұзағырақ мәтіндер мен мәтіндердің жиілігі PISA-2018-дегі оқушылар мен мектептердің әлеуметтік-экономикалық профилін есепке алғаннан кейін көптеген елдерде/экономикаларда оқу үлгерімімен оң байланысты. Алайда, PIRLS деректеріне сәйкес, қазақстандық білім алушылар диаграммалар,

карталар, иллюстрациялар, фотосуреттер немесе кестелер сияқты презентациялық элементтер басым болатын ақпараттық мәтінмен салыстырғанда әдеби мәтінмен жұмыс істеу кезінде үздік көрсеткіштерді көрсетеді.

Осыған байланысты «Тіл және әдебиет» білім беру саласының пәндерін оқытатын мұғалімдерге өз сабақтарында жиі қолданатын мәтіндердің түрлері туралы сұрақ қойылды. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, негізінен мұғалімдер сабақтарда көркем мәтіндерді қолданады. Мұғалімдердің шамамен 37%–ы «сирек» немесе «ешқашан / іс жүзінде ешқашан» сабақтарда ғылыми мәтіндерді, 41%–ы – вебсайттарды, 40%–ы – кестелерді, графиктерді, диаграммаларды, 50%–ы – инфографиканы қолданбайтынын атап өтті (5-кесте).

5-кесте. «Сабақ барысында қандай мәтін түрлерін және қаншалықты жиі қолданасыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Көркем мәтіндер	5,4	25,6	11,7	31,4	25,9
Ғылыми мәтіндер	10,3	26,6	26,0	28,4	8,7
Журналдардың, газеттердің және интернет-беттердің мақалалары	8,2	28,1	25,6	27,9	10,3
Веб-сайт беттері	13,2	27,5	25,8	23,8	9,6
Электрондық хабарламалар	13,4	30,4	23,2	23,0	10,0
Интернеттегі блогтар мен форумдар	18,0	30,8	24,0	20,0	7,1
Рецензиялар мен пікірлер	19,7	32,4	24,5	17,5	5,9
Кестелер, графиктер, диаграммалар	10,0	29,8	21,6	24,6	13,9
Хабарландырулар, кестелер, каталогтар, нұсқаулар	12,6	30,5	24,5	21,6	10,8
Инфографика	20,3	30,4	23,3	19,3	6,7
Ресми құжаттар	16,9	32,6	23,2	19,5	7,8

Мұғалімдерге сабақтарда қандай сандық технологияларды қолданатыны және қаншалықты жиі болатындығы туралы сұрақ қойылды. Бұл сұрақ мұғалімдердің сабақтарда әртүрлі сандық технологияларды қолдана алатындығын ескере отырып қойылды, бұл оқушылардың қатысуын жақсартуға, олардың көкжиегін кеңейтуге және мәтіндерді түсінуді тереңдетуге көмектеседі. Әдетте, мұғалімдердің оқу сауаттылығын дамыту үшін сабақтарда сандық технологияларды қолдануы әр оқушының тілді меңгеру деңгейін, оқу жылдамдығы мен қызығушылықтарын ескере отырып, жеке қажеттіліктеріне

бейімдеуге мүмкіндік беретіндігіне байланысты. Бұл неғұрлым тиімді және жеке тұлғалық оқытуды қамтамасыз етеді⁴³. Сондай-ақ, сандық ресурстар көбінесе оқушылардың аналитикалық дағдыларын дамытуға көмектесетін ақпаратты талдау тапсырмаларын қамтиды⁴⁴.

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, мұғалімдердің жартысынан көбі өз сабақтарында сандық технологияны жиі пайдаланады. Атап айтқанда, мұғалімдердің жартысынан көбі белсенді («әр сабақта» немесе «аптасына 1-2 рет») интерактивті тақталарды, мультимедиялық презентациялар мен бейнелерді, білім беру қосымшалары мен бағдарламаларын қолданады деп жауап берді. Мұғалімдердің төрттен бірі (25,6%) өз сабақтарында ЖИ қызметтерін (мысалы, GPT чаты) ешқашан / іс жүзінде ешқашан пайдаланбайды деп жауап берді. Мұндай нәтижелер сыныпта ЖИ технологияларын қолдану мүмкіндіктері мен тәсілдері туралы білімнің жетіспеушілігін, сондай-ақ мұғалімдердің деректерді пайдаланудың құпиялылығына, қауіпсіздігіне және этикалық мәселелеріне байланысты ЖИ-ті қолданудан қорқуын көрсетуі мүмкін (6-кесте).

6-кесте. «Оқу сауаттылығын дамыту үшін оқу процесіне келесі технологияларды қаншалықты жиі қосасыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Интерактивті тақталар	7,3	25,4	12,5	27,2	27,6
Білім беру қосымшалары мен бағдарламалары	5,5	25,3	14,8	32,1	22,2
Электрондық кітаптар	9,3	26,1	20,9	26,3	17,4
Мультимедиялық презентациялар мен бейнелер	5,2	22,6	13,6	33,2	25,4
Ойын платформалары	7,5	23,8	17,6	32,2	18,9
Мобильді құрылғылар	8,0	25,5	20,6	29,8	16,1
Әлеуметтік медиа және онлайн форумдар	15,6	26,1	23,8	24,1	10,6
Жасанды интеллект (мысалы, GPT чаты)	25,6	26,1	20,5	19,3	8,5
Аудиокітаптар мен подкасттар	13,0	27,7	21,3	23,7	14,3

⁴³ Грахова Светлана Ивановна ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРАКТИКЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТА В ШКОЛЕ // Проблемы современного педагогического образования. 2023. №78-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovye-tehnologii-v-praktike-interpretatsii-teksta-v-shkole>

⁴⁴ Морозова М.И., Николаев С.В., Чупина Т.И. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-effektivnosti-formirovaniya-chitatelskoy-gramotnosti-s-ispolzovaniem-tsifrovyyh-tehnologiy>

Сондай-ақ мұғалімдерге «Тіл және әдебиет» білім беру саласының пәндері бойынша мектептің оқу бағдарламасы аясында міндетті әдебиеттің мазмұны туралы сұрақ қойылды. **Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің жартысына жуығы (52,2%) бағдарламада ұсынылған әдебиеттердің көпшілігі негізгі оқу құзыреттерін қалыптастыру үшін маңызды деп санайды.** Мұғалімдердің үштен бірі (33,7%) бағдарлама әдебиетін жалпы қызықты және пайдалы деп санайды, бірақ кейбір кітаптар қазіргі жағдайда өзектілігі жеткіліксіз. Әрбір оныншы мұғалім көбінесе бағдарлама бойынша әдебиеттер оқушыларға қызық емес екенін және бағдарлама ұсынған кітаптар оқуда қиындықтар туғызатынын атап өтті. Бұл деректер әдебиеттегі мектеп бағдарламасын оқушылардың қазіргі жағдайлары мен мүдделеріне қайта қарау және бейімдеу қажеттілігі туралы айтуы мүмкін (35-сурет).

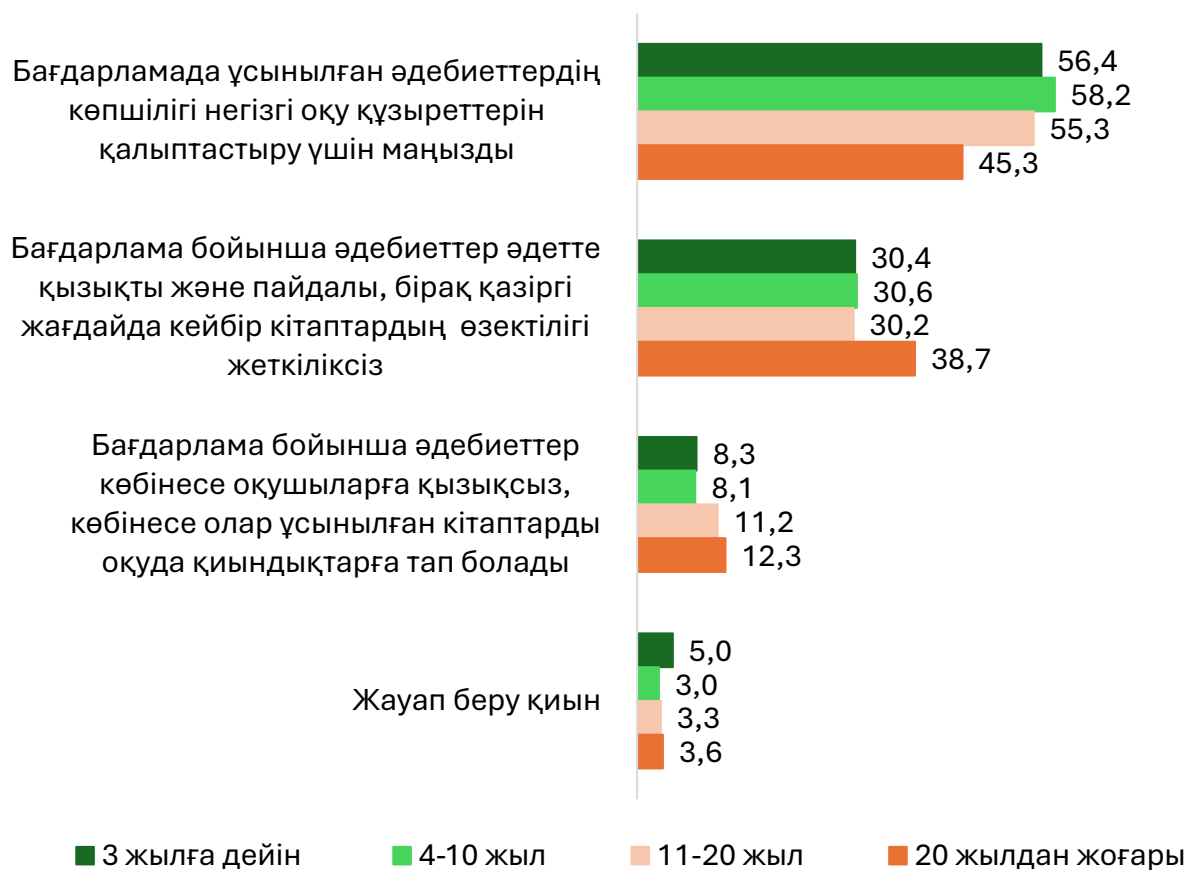
35-сурет. «Мектеп бағдарламасы бойынша кітаптарды / әңгімелерді міндетті түрде оқуға қалай қарайсыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

Біліктілік санаттары бойынша мұғалімдердің жауаптарын талдау кейбір сәйкессіздіктерді анықтады. Мысалы, «педагог-тағылымдамашы», «педагог» және «педагог-модератор» санаттарындағы мұғалімдердің 55%-дан астамы негізгі бағдарламада ұсынылған әдебиеттер негізгі оқу құзыреттерін қалыптастыру үшін маңызды екенін атап өтті. Өз кезегінде, тәжірибелі мұғалімдер арасында (педагог-зерттеуші мен педагог-шебер) мұндай жауаптар салыстырмалы түрде аз (44,5% және 46,2%-ға сәйкес) (36-сурет).

36-сурет. «Мектеп бағдарламасы бойынша кітаптарды / әңгімелерді міндетті түрде оқуға қалай қарайсыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / біліктілік санаты / %

Педагогтердің жауаптарындағы ұқсас тенденция педагогикалық өтіл тұрғысынан да байқалады. 20 жыл немесе одан да көп тәжірибесі бар мұғалімдердің 39%-ға жуығы бағдарламадағы кейбір әдебиеттер қазіргі жағдайда білім алушылар үшін мүлдем өзекті емес және қызықты болмауы мүмкін деп санайды. Бұл үлкен тәжірибесі бар мұғалімдер уақыт өте келе оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктері өзгеретінін және оқу материалдары заманауи шындықтарға бейімделуі керек екенін түсінеді. Жұмыс өтілі аз мұғалімдер арасында мұндай жауаптардың үлесі 31%-дан аспайды (37-сурет). Айта кету керек, мектептердің орналасқан жері бойынша мұғалімдердің жауаптарында айтарлықтай айырмашылық анықталған жоқ.

37-сурет. «Мектеп бағдарламасы бойынша кітаптарды / әңгімелерді міндетті түрде оқуға қалай қарайсыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары /педагогикалық еңбек өтілі / %

Оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру кезінде мұғалімдердің қиындықтарына келетін болсақ, мұғалімдердің көпшілігі білім алушылардың сандық мәтіндегі қажетті ақпаратты анықтау дағдыларын дамытудағы қиындықтарды атап өтті (мысалы, мәтін үзіндісі, гиперсілтеме, сайтқа сілтеме және т.б.). Мәтіннің лингвистикалық ерекшеліктерін сипаттау дағдыларын қалыптастыру, сондай-ақ мәтіндегі негізгі ойды табу және себеп-салдарлық байланыстарды орнату мұғалімдердің саны аз. Сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші мұғалім білім алушыларда мәтіндегі / вебсайттағы графикалық элементтердің әсерін сипаттау, әртүрлі мәтіндердегі ақпаратты салыстыру және салыстыру, сондай-ақ мәтінде талқыланатын мәселе бойынша өз көзқарасын негіздеу дағдыларын қалыптастыру қиынға соғады.

Алынған нәтижелер PIRLS зерттеуінде байқалған тенденцияларда көрінеді. PIRLS-2021 нәтижелері қазақстандық оқушылардың интерпретация, интеграция және бағалау (502) және ақпаратты табу және қорытындыларды тұжырымдау (505) бойынша тапсырмалармен жұмыс істеуде жалпы әлсіз екенін көрсетті⁴⁵. Бұл отандық мұғалімдерге оқушылардың мәтіндегі ақпаратты

⁴⁵ Национальный отчет «PIRLS-2021: Результаты Казахстана». – г. Астана: Министерство просвещения Республики Казахстан, АО «Национальный центр исследований и оценки образования «Талдау» им. А. Байтұрсынова», 2023. – 123 стр.

түсіндіру, интеграциялау және бағалау дағдыларын дамыту үшін қосымша әдістемелік қолдау қажет екенін көрсетуі мүмкін (38-сурет).

38-сурет. «Сіздің тәжірибеңізге сүйене отырып, оқушылардың сабақта қандай оқу дағдыларын қалыптастыру қиын?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

Мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы

Сауалнамаға қатысқан мұғалімдер мектеп кітапханасының ыңғайлы орналасуы мен жұмыс кестесін атап өтеді, сонымен бірге оның техникалық жабдықталуы мен кітапхананың онлайн-ресурстарына қол жетімділігінің күрделілігін атап өтеді. Сонымен, мұғалімдердің көпшілігі (76,1%) кітапхананың мектеп ішіндегі орналасқан жері оқушылар үшін ыңғайлы екендігімен келіседі / толық келіседі. Көптеген мұғалімдер (75,3%) кітапхана оқушыларға ыңғайлы сағаттарда жұмыс істейді деп санайды. Әр түрлі кітап таңдауын мұғалімдердің 67,1% атап өтті. Сонымен қатар, мұғалімдердің 40%-ға жуығы өз мектептерінің кітапханаларын компьютерлермен, сканерлермен, принтерлермен және т.б. жеткіліксіз жабдықтағанын атап өтті (7-кесте).

7-кесте. «Сіз өзіңіздің мектебіңіздегі кітапханаға қатысты келесі мәлімдемелермен келісесіз бе?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

	Мүлдем келіспеймін	Келіспеймін	Жауап беру қиын	Келісемін	Толық келісемін
Біздің кітапханада кітаптардың кең және әр түрлі таңдауы бар	8,0	14,0	10,8	42,6	24,5
Біздің кітапхана компьютерлермен, сканерлермен, принтерлермен және т. б. жабдықталған.	14,2	23,9	15,2	31,2	15,6
Кітапхана оқушыларға ыңғайлы сағаттарда жұмыс істейді	6,3	11,0	7,4	47,6	27,7
Біздің кітапхананың интерьері заманауи, оқушыларды оған баруға ынталандырады	8,3	14,7	12,9	40,1	24,1
Біздің кітапхананың мектеп ішіндегі орналасқан жері оқушыларға баруға ыңғайлы	6,3	11,0	6,7	46,8	29,3
Біздің мектепте онлайн кітапханаға бару мүмкіндігі бар	13,0	17,9	21,3	29,8	17,9

Кітапханаға қол жеткізуден бөлек, мұғалімдерден оқу сауаттылығын дамыту үшін мектептерде өткізілетін түрлі іс-шаралар туралы сұралды. Сауалнамаға қатысқан 5 педагогтың 4-і оқушылардың осындай іс-шараларға қатысатынын атап өтті (39-сурет).

39-сурет. «Сіздің мектепте оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған іс-шаралар, мысалы, конкурстар, кітап клубтары және т. б. өткізіле ме?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

Мектептер мен мұғалімдердің оқу сауаттылығын дамытуға белсенді қатысуынан басқа, ата-аналар қоғамының оқушылардың оқуға деген тұрақты қызығушылығын және мәтіндерді сыни қабылдау дағдыларын қалыптастыруға қатысуы да маңызды. Тұрақты жиналыстар, жеке консультациялар және бірлескен іс-шаралар ата-аналардың балаларының оқу процесіне қызығушылығы мен қатысуын ынталандырудың тиімді жолдарын ұсынады. Бұл іс-шаралар оқу сауаттылығын арттыруға ғана емес, сонымен қатар мектеп пен отбасы арасындағы байланысты нығайтуға ықпал етеді, бұл оқушылардың академиялық үлгерімінде маңызды фактор болып табылады.

Мұғалімдердің сауалнамасының нәтижелері бойынша мектеп пен ата – аналардың оқу сауаттылығы мәселелері бойынша өзара әрекеттесуінің ең көп тараған түрі-ата-аналар жиналысы. Атап айтқанда, педагогтардың 44,6%-ы өз мектептерінде тұрақты ата-аналар жиналысы, оның ішінде оқу сауаттылығы мәселелеріне арналған жиналыстар өткізілетінін айтты. Мұғалімдердің шамамен үштен бірі (33%) ата-аналарға, соның ішінде оқу сауаттылығы мәселелері бойынша, жеке консультациялар беретіндерін айтты. Мұғалімдердің төрттен бірі (25,5%) ата-аналарға баланың жасына және қызығушылығына сәйкес келетін әдебиеттерді таңдау бойынша ұсыныстар берілетінін атап өтті (40-сурет).

Жалпы сурет мектептердің көпшілігі ата-аналардың қатысуының оқушылардың оқу дағдыларын дамытуға маңыздылығы мен оң әсерін мойындайтынын көрсетеді. Алайда, қатысудың жоғары деңгейіне жету үшін мектептер ата-аналармен ынтымақтастыққа бағытталған неғұрлым жан-жақты және жүйелі қызмет жүргізген жөн.

40-сурет. «Оқу сауаттылығын дамыту үшін оқушылардың ата-аналарымен өзара әрекеттесудің қандай әдістерін қолданасыз?» деген сұраққа мұғалімдердің жауаптары / %

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Оқу сауаттылығы бойынша білім алушылардың оқу жетістіктері

■ Қазақстандық оқушылар базалық оқу дағдыларын қажет ететін тапсырмаларды салыстырмалы түрде сәтті орындай алады, бұл ретте олар мәтінді неғұрлым күрделі талдауды талап ететін тапсырмалармен айтарлықтай қиындықтарға тап болады.

■ Мектеп оқушылары ақпараттық немесе функционалды оқудан гөрі әдеби оқумен жақсы айналысады, бұл ақпараттық мәтіндермен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға баса назар аудару қажеттілігін көрсетеді.

■ Оқу сауаттылығының нәтижелері мектептің орналасқан жеріне және басқа факторларға байланысты айтарлықтай өзгереді. Ауыл оқушылары қала оқушыларымен салыстырғанда төмен нәтиже көрсетті. Сондай-ақ, оқушылар ағылшын және қазақ тілдеріндегі мәтіндермен жұмыс жасауда үлкен қиындықтарға тап болады.

■ Оқу сауаттылығының нәтижелеріне әсер ететін маңызды факторлар әлеуметтік-экономикалық статус, үйде және мектепте оқу ресурстарының болуы, сондай-ақ мектепке дейінгі білімнің болуы болып табылады.

Оқуды қабылдау

■ Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқушылардың көпшілігі (73,8%) оқуға оң көзқараспен қарайды және оқуды жақсы көреді, дегенмен әрбір төртінші оқушы (26,2%) керісінше пікір білдіреді. Оқу сыныптары бойынша талдау жасына қарай оқуға деген қызығушылықтың төмендейтінін анықтады: төртінші сынып оқушылары арасында «оқуды қатты жақсы көретіндердің» үлесі 25,6% құрайды, бұл сегізінші сынып оқушыларының үлесінен екі есе көп (12,5%). Оқушылардың үлгерімі олардың оқуға деген көзқарасына да айтарлықтай әсер етеді. «Үздік оқушылар» арасында респонденттердің 37%-ы «оқығанды қатты жақсы көремін» деген жауап нұсқасын таңдады, ал «үшке оқитын оқушылар» арасында бұл үлес бес есе аз.

■ «Оқу сауаттылығы» терминін түсіну білім алушылар арасында әр түрлі: респонденттердің жартысы (49,6%) оны мәтіндердегі ақпаратты түсіну, пайдалану, талдау және бағалау қабілеті ретінде толық түсінеді, ал үштен бір бөлігі оқырман сауаттылығын тек еркін, дұрыс және мәнерлі оқу тұрғысынан бағалайды. «Тіл және әдебиет» білім беру саласының пәндерін оқытатын сауалнамаға қатысқан педагогтардың ішінде оқу сауаттылығын кешенді түрде қабылдайтындардың үлесі жоғары (77,4%).

■ Оқушылардың оқуға кететін уақыты да әртүрлі: сауалнамаға қатысқандардың жартысына жуығы (46,4%) күніне жарты сағатқа дейін оқиды. Мүлдем оқымайтын төртінші сынып оқушыларының үлесі 5,7% құрайды, бұл сегізінші сынып оқушыларының арасындағымен салыстырғанда екі есе аз (11,7%). Қала мен ауыл оқушылары арасында да ұқсас айырмашылықтар байқалады: қала оқушыларының 10,1%-ы мүлдем оқымайды деп жауап берді, ал ауыл оқушылары арасында бұл көрсеткіш 6,9% құрайды. Сондай-ақ, оқушылардың үлгерімі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым олар оқуға көбірек уақыт бөлетіні атап өтілді.

■ Мұғалімдердің 61%-ға жуығы сандық технология оқу дағдыларын жақсартады, мәтіндерді терең түсінуге ықпал етеді және оқушылардың аналитикалық және сыни дағдыларын жақсартады деп санайды. Алайда, мұғалімдердің үштен бір бөлігі сандық технологияларының пайдасына қарамастан, оларды шамадан тыс пайдалану оқушыларды шоғырланған оқудан алшақтатуы мүмкін екенін атап өтті. Мұғалімдердің біліктілік санаттары бойынша сауалнама нәтижелерін талдау педагогтар санаты неғұрлым жоғары болса, соғұрлым олар оқу сауаттылығын дамыту үшін сандық технологиялардың пайдасын оң бағалайтынын көрсетті. Жауап көрсеткіштеріндегі айырмашылық 27%-ға жетеді. Сондай-ақ, педагогикалық тәжірибесі аз мұғалімдер сандық технологияларға оң көзқараспен қарайтыны атап өтілді.

Мектеп бағдарламасындағы оқу

■ Зерттеу нәтижелері сауалнамаға қатысқан оқушылардың 40%-ға жуығы мектеп бағдарламасында қарастырылған әдебиеттерді оң бағалайтынын көрсетеді. Алайда, әрбір бесінші оқушы ұсынылған әдебиеттерді ұнатпайтынын немесе сирек ұнататынын атап өтті. Сыныптар бойынша жауаптарды талдау ұсынылған әдебиет туындыларын қабылдау әр түрлі жастағы оқушылар арасында әр түрлі болатындығын анықтады. 4-ші сынып оқушыларының жартысы бағдарламада ұсынылған кітаптардың көпшілігін ұнатады, ал сегізінші сынып оқушылары арасында бұл пайыз тек 31% құрайды.

■ Оқушылар оқу сауаттылығын дамыту үшін сабақтарды жетілдіруге қатысты өз қалауларын білдірді. Жауаптардың көпшілігі (44,1%) «оқушылардың қызығушылығын ескеретін кітаптарды көбірек таңдау» нұсқасы үшін берілген. Әрбір төртінші респондент (27%) оқудың шығармашылық интеграцияны қажет деп санайды, мысалы, кино, музыка, бейнелеу өнерімен. Әрбір бесінші білім алушы сабаққа ғылым, технология және әлемдік трендтер сияқты нақты өмірде қажетті өзекті заманауи тақырыптарды енгізудің маңыздылығын атап өтті.

■ Оқушылардың пікірінше, көбінесе сабақтарда көркем мәтіндермен жұмыс жасайды (жауаптардың 47,7% – «жиі» және «әрқашан»). Олар веб-сайттар, блогтар/онлайн форумдар, рецензиялар мен пікірлер, инфографика, ресми құжаттар сияқты мәтін түрлерімен аз жұмыс істейді (жауаптардың шамамен 65%-ы – «ешқашан / іс жүзінде ешқашан» және «сирек»).

■ Оқушыларға арналған сауалнамада шетелдік мәтіндермен жұмыс істеу кезінде кездесетін қиындықтардың жиілігіне ерекше назар аударылды. Тек әрбір оныншы респондент шет тіліндегі мәтіндерді оқуда ешқандай қиындық жоқ деп мәлімдеді.

■ Мұғалімдер арасында жүргізілген сауалнама олардың кәсіби қызметіне қатысты бірнеше негізгі мәселелерді анықтады. Респонденттердің шамамен 43%-ы соңғы үш жылда оқу сауаттылығы бойынша кәсіби даму курстарынан өтпеген. Бұл педагогтардың осындай іс-шараларға қатысуын арттыру қажеттігін көрсетті.

■ Сыныптан тыс жұмыстарда мұғалімдер оқушылармен оқыған кітаптары туралы әсерлерімен жиі бөліседі. Сабақтарда мұғалімдер негізінен мәтіндерді бірлесіп оқуды және талқылауды ұйымдастырады, бұл сауалнамаға қатысқандардың 62,5%-ы атап өтеді.

■ Мұғалімдердің көпшілігі сабақта көркем мәтіндерді пайдаланады. Мұғалімдердің шамамен 37%-ы «сирек» немесе «ешқашан / іс жүзінде ешқашан» сабақтарда ғылыми мәтіндерді, 41%-ы – вебсайттарды, 40%-ы – кестелерді, графиктерді, диаграммаларды, 50%-ы – инфографиканы қолданбайтынын атап өтті.

■ Мұғалімдердің шамамен 52,2%-ы бағдарламада ұсынылған әдебиеттер негізгі оқу құзыреттерін қалыптастыру үшін маңызды деп санайды. Алайда, мұғалімдердің үштен бірі мектеп бағдарламасында ұсынылған әдебиеттер әдетте қызықты және пайдалы деп санайды, бірақ кейбір кітаптар ескірген. Әрбір оныншы мұғалім әдебиет бағдарламасы оқушыларға жиі қызықсыз және оқушыларға қиындық туғызатынын атап өтеді.

Мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, 4-ші және 8-ші сынып оқушыларының 43%-дан астамы мектеп кітапханалары компьютерлермен, сканерлермен және басқа да компьютерлік құрылғылармен жеткілікті түрде жабдықталған деген тезиспен келіспейді / мүлдем келіспейді. Шамамен бірдей оқушылар (44%) өз мектебінде онлайн кітапханаға бару мүмкіндігі бар деген пікірмен келіспеді / мүлдем келіспеді. Ең оң білім алушылар өздерінің мектеп кітапханасының орналасқан жерін (62,2% – келіседі / толық келіседі) және оның жұмыс кестесін (53,8%), сондай-ақ онда ұсынылған кітап таңдауын (60,1%) бағалайды.

■ Мектеп кітапханасының шарттары туралы сұрақтан басқа, оқушыларға мектепте оқуға арнайы уақыттың болуы туралы сұрақ қойылды. Оқушылардың төрттен бір бөлігі (24,5%) өз мектебінде кітап оқуға арнайы уақыт бар және олар оны үнемі пайдаланады деп жауап берді. Әрбір бесінші оқушы (22,1%) мектепте арнайы оқу сағаттарының болуына қарамастан, олар бұл уақытты сирек пайдаланатынын мойындады. Респонденттердің төрттен бір бөлігі (23,4%) олардың мектебінде оқуға арнайы бөлінген уақыт жоқ екенін атап өтті.

■ Оқу үшін арнайы бөлінген уақыттан басқа, мектептер конкурстар, кітап клубтары немесе авторлық кездесулер сияқты түрлі іс-шараларды өткізе алады. Сауалнамаға қатысқан 5 педагогтың 4-і оқушылардың осындай іс-шараларға қатысатынын атап өтті. Оқушылар арасында респонденттердің 40%-ға жуығы әртүрлі оқу іс-шараларына қатысатынын айтты. Әрбір үшінші оқушы (31,1%) мұндай іс-шаралар сирек кездесетінін және олар жиі қатыспайтынын атап өтті. Әрбір оныншы респондент (10%) мұндай іс-шаралар іс жүзінде жүргізілмейтінін атап өтті және оқушылардың бірдей үлесі (10,5%) тиісті ақпаратқа ие емес екенін айтты.

■ 4-ші сынып оқушылары мектептегі оқу іс-шараларына көбірек қатысатыны назар аудартады. Солай, 8-ші сынып оқушыларының үштен бірі (33,9%) өз мектептерінде мұндай іс-шаралар жиі өткізілмейтінін және оларға сирек қатысатынын атап өтті. Төртінші сынып оқушылары арасында мұндай жауаптардың үлесі төмен және 27,5% құрайды. Бұл орта және жоғары сынып оқушыларын оқуды насихаттау шараларына көбірек тарту қажеттілігін көрсетеді.

■ Мектеп түрі бойынша жауаптарды талдау көрсеткендей, шағын жинақталған және мамандандырылған мектептердің оқушылары оқуды

насихаттауға бағытталған мектеп іс-шараларына белсенді қатысады (53% және 45,2%-ға сәйкес).

■ Сауалнамаға қатысқан мұғалімдер мектеп кітапханасының ыңғайлы орналасуы мен жұмыс кестесін атап өтеді, сонымен бірге оның жеткіліксіз техникалық жабдықталуы мен кітапхананың онлайн-ресурстарына қол жетімділігінің күрделілігін атап өтеді. Сонымен, мұғалімдердің көпшілігі (76,1%) кітапхананың мектеп ішіндегі орналасқан жері оқушылар үшін ыңғайлы екендігімен келіседі / толық келіседі. Көптеген мұғалімдер (75,3%) кітапхана оқушыларға ыңғайлы сағаттарда жұмыс істейді деп санайды. Алайда мұғалімдердің 40%-ға жуығы өз мектептерінің кітапханаларының компьютерлермен, сканерлермен, принтерлермен және т. б. жеткіліксіз жабдықталғанын атап өтті. Мұғалімдердің 67,1%-ы мектеп кітапханасындағы кітаптардың алуан түрлілігінің қажеттілігін атап өтті.

Ата-аналардың қатысуы

■ Сауалнамаға қатысқан оқушылардың көпшілігі (43,5%) ата-аналарының оқуға құмар екенін және жиі оқитынын атап өтті, сонымен бірге олардың көпшілігі (40,5%) ата-аналары кейде оқиды және бұл олардың негізгі хоббиі емес деп жауап берді. Әрбір алтыншы оқушы (16%) ата-аналардың оқуға қызығушылығы жоқ деп жауап берді.

■ Сауалнама көрсеткендей, оқушылардың үлгерімі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым олар ата-аналардың оқуға қатысуының жоғары деңгейін атап өтеді. «Өте жақсы» оқитын оқушылар арасында ата-аналарды оқуға деген қызығушылықтың жоғары деңгейін атап өтетіндердің үлесі 47,3% құрайды. Салыстыру үшін, қанағаттанарлық үлгерімі бар оқушылар арасындағы мұндай жауаптардың көрсеткіштері 9%-ға төмен. Үлгерімі қанағаттанарлық әрбір бесінші оқушы (20,2%) оның ата-анасы оқуға қызығушылық танытпайтынын, ал «үздік оқушылар» арасында бұл көрсеткіш төмен екенін атап өтті (12,1%).

■ Оқу сыныптары бойынша оқушылардың жауаптарын талдау 4-ші сынып оқушылары арасында ата-аналарының оқуға деген құштарлығының жоғары деңгейін атап өтетіндердің үлесі 47,2% құрайтынын анықтады. 8-ші сынып оқушылары арасында мұндай жауаптардың үлесі төмен және 40,6% құрайды. Сондай-ақ әрбір бесінші 8-ші сынып оқушысының (19,1%) ата-анасы оқуға онша қызығушылық танытпайтынын атап өтті, ал 4-ші сынып оқушыларында бұл көрсеткіш тек 12,1% құрайды.

■ Мұғалімдер арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша мектептің ата-аналармен оқу сауаттылығы мәселелері бойынша өзара іс-қимылының ең көп тараған түрі ата-аналар жиналысы болып табылады. Атап айтқанда, педагогтардың 44,6%-ы өз мектептерінде ата-аналар жиналыстары, соның ішінде оқу сауаттылығы мәселелеріне арналған жиналыстар үнемі өткізіліп тұратынын атап өтті. Мұғалімдердің шамамен үштен бірі (33%) ата-аналарға жеке консультациялар береді, сонымен қатар балалардың оқу сауаттылығын талқылайды. Мұғалімдердің төрттен бірі (25,5%) ата-аналарға баланың жасына және қызығушылығына сәйкес әдебиеттерді таңдау бойынша ұсыныстар береді.

ҰСЫНЫСТАР

Бұл ұсынымдар Қазақстан оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту саласындағы ағымдағы жағдайды кешенді талдау негізінде әзірленді. Атап айтқанда, отандық және шетелдік білім беру саясатының негізгі бағыттары талданып, оқу сауаттылығы тақырыбындағы өзекті зерттеулер зерделенді. Сонымен қатар, оқу сауаттылығын отандық және халықаралық салыстырмалы зерттеулерде ҚР нәтижелеріне талдау жүргізілді. Білім алушылар мен педагогтерге сауалнама жүргізу әдісі арқылы оқушылардың оқу сауаттылығының дамуына әсер ететін факторларға зерттеу жүргізілді.

Ерте араласу және қолдау бойынша ұсыныстар

Көптеген ғылыми және халықаралық салыстырмалы зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, балаларда оқу дағдыларын қалыптастыруға ерте араласу және қолдау мектеп жасындағы оқу сауаттылығының сәтті дамуының негізгі болжаушысы болып табылады. Демек, бұл факторды мектепке дейінгі тәрбие және оқыту (МДТО) және бастауыш білім беру саласындағы отандық білім беру саясатын жоспарлау және іске асыру кезінде ескеру маңызды.

Қолдаудың мынадай шараларын енгізу орынды болып табылады:

• **Ерте диагностика және қолдау мақсатында мектепке дейінгі және бастауыш білім беру деңгейінде білім алушылардың оқу құзыреттеріне сыртқы мониторинг жүргізу құралдарын енгізу.** Қазақстан ірі халықаралық салыстырмалы зерттеулердің (PISA, PIRLS, TIMSS және т.б.) қатысушысы болып табылады, сондай-ақ оқушылардың оқу жетістіктеріне ұлттық мониторингтік зерттеулер жүргізеді (ББЖМ). Алайда, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру саласындағы инструменталдық алаң іс жүзінде дамымаған, өйткені жоғарыда аталған зерттеулер негізінен орта буын оқушылары мен бастауыш мектепті аяқтайтын оқушылар арасында жүзеге асырылады (4-сынып).

Елімізде 1-ші сыныпқа түсушілер үшін жекелеген мектептердің тест / емтихан өткізу жағдайлары тіркелгенін атап өткен жөн. Алайда, мұндай әдістер теріс прецедент туғызды, себебі кіру сынақтары негізінен оқушыларды іріктеу мақсатында өткізілді, және бұл сегрегация қаупіне әкелді. Қазіргі уақытта балаларды 1-ші сыныпқа оқуға қабылдау кезінде тестілеу немесе конкурстық рәсімдерге заң жүзінде тыйым салынғанын атап өткен жөн⁴⁶.

Осылайша, іс жүзінде ұлттық деңгейде білім алушыларға уақтылы қолдау көрсету және білім беру сапасын арттыру бойынша негізделген стратегиялық шешімдер қабылдау үшін қажетті *мектепке кірер алдында балалардың құзыреттілік деңгейі туралы толық және объективті көрініс қалыптаспаған*. Бұл мәселені шешу үшін мектепке кірер алдында олардың құзыреттілік деңгейін (оның ішінде оқуға байланысты) бағалауға, оқудағы ықтимал қиындықтарды болжауға, мектептегі алғашқы оқу жылдарының динамикасындағы оқу үлгерімін талдауға және оқушыларға уақтылы қолдау көрсетуге арналған *балаларды бастапқы диагностикалаудың сыртқы құралдарын* дамыту қажет.

⁴⁶ Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III. Глава 5, статья 31.
https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_#z189

Балаларды бастапқы диагностикалаудың *сыртқы құралдарын дамыту ерте оқытудың халықаралық зерттеулеріне елдің қатысуы*, сондай-ақ мектепке дейінгі және бастауыш білім беру деңгейінде ұлттық скринингтерді одан әрі жүргізу мақсатында психометриялық қасиеттері мен жарамдылығы дәлелденген *халықаралық стандартталған құралдарды Қазақстанда бейімдеу* арқылы орынды. Мұндай құралдар мәтін құрылымын түсінуге, әріптерді және сөздердің графикалық қабығын тануға, механикалық оқуға (декодтауға) және т. б. тапсырмаларды қамтиды.

Мысалы, ең ауқымды құралдардың бірі – **IELS (International Early Learning Study)** балалардың ерте білім алуы мен әл-ауқатын халықаралық зерттеу. Бұл зерттеу ЭЫДҰ тарапынан жүргізіліп, балалардың когнитивтік дағдыларын, соның ішінде ерте оқуға дайындық сауаттылығын тыңдалғанды түсіну, фонемалық қабылдау және сөздік қорды бағалау арқылы өлшейді. Сондай-ақ, балабақша мен бастауыш мектепте оқуды бағалау құралы кең таралған – **EGRA (Early Grade Reading Assessment)**, ол ауызша түрде жеке орындалады және еркін оқу мен түсінуді қалыптастыру үшін қажетті дағдыларды тексереді (мысалы, фонологиялық білім, әліпбиді білу, декодтау, сөздікқор)⁴⁷.

Сонымен қатар, **iPIPS (International Performance Indicators in Primary School)** халықаралық бағалау құралы сұранысқа ие болып табылады, ол баланың мектепте оқуға дайындығын ойын түрінде бақылауға және оқудың бірінші жылының соңында оқу, математика және фонология негізгі дағдыларын меңгерудегі оның жеке үлгерімін өлшеуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, құрал әлеуметтік-эмоционалды дамудағы прогресті өлшеуге бағытталған (мұғалімдер арасында сауалнама жүргізу арқылы) және баланың өсіп, дамитын ортасы туралы ақпарат алу (ата-аналардың сауалнамасы арқылы)⁴⁸. Айта кету керек, бұл құрал көрші елдерде, мысалы, Ресейде сәтті бейімделген және локализацияланған⁴⁹.

• **Мектепке дейінгі ұйымдар мен бастауыш мектептердің жұмысын синхрондау.** «Баршаға қолжетімді сапалы білім» стратегиялық құжатының жобасына сәйкес мектепке дейінгі білім беру деңгейінде баланың жеке даму картасының мазмұнына оқытудың жеке траекториясы, мектепке психологиялық-эмоционалдық дайындық деңгейі туралы ақпаратты енгізу, сондай-ақ жеке деректердің құпиялылығын қамтамасыз ете отырып, осы картаны бастауыш мектепке беруді қамтамасыз ету қажет⁵⁰.

Бұл мектепке дейінгі және бастауыш білім беру арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етеді. Сонымен, оқушыны 1-ші сыныпқа қабылдау кезінде баланың жеке даму картасы сынып жетекшісіне оқушының білім беру мүмкіндіктері мен

⁴⁷ Early Grade Reading Assessment. <https://earlygradereadingbarometer.org/resources/egra>

⁴⁸ Рябинина Л.А., Свиридова О. И. (2016). «Диагностика iPIPS: оценка прогресса детей за первый год обучения в начальной школе. Методические рекомендации для учителя начальных классов». <https://ioe.hse.ru/data/2017/06/16/1170392445/Методические%20рекомендации%20iPIPS%20конец%20года.pdf>

⁴⁹ Иванова А.Е., & Карданова Е.Ю. (2020). ИЗУЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ МЕЖСТРАНОВОГО СРАВНИТЕЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ НАВЫКА ЧТЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НА ВХОДЕ В ШКОЛУ. Вопросы образования, (4), 8-36. <https://www.hse.ru/data/2021/03/24/1384948688/Ivanova.%20Kardanova.pdf>

⁵⁰ Министерство просвещения РК. КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ДОСТУПНОЕ КАЖДОМУ. Проект Национального доклада к I Съезду педагогов. 2023. <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/article/details/135521?lang=ru>

қажеттіліктерін тиімді анықтауға және оқу процесін сапалы құруға мүмкіндік береді.

Осы шараны табысты іске асыру үшін *қарқынды оқыту іс шараларын жүргізу* маңызды болып табылады:

- мектепке дейінгі білім беру педагогтары үшін – балабақша түлегінің мектепте оқуға психологиялық-эмоционалдық дайындық деңгейін өлшеу бойынша;

- бастауыш білім беру педагогтары үшін – баланың жеке даму картасын талдау және оқу процесін жоспарлау барысында алынған деректерді қолдану бойынша.

- **Ерте және мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарын оқу-әдістемелік қолдау жүйесін құру.** Балалардың ерте жастан бастап оқу алдындағы сауаттылығын дамыту үшін, мысалы, республикалық және жергілікті деңгейлердегі (оның ішінде бизнес-секторды тарта отырып) отбасыларға кешенді ресурстық қолдау көрсету маңызды болып табылады:

- мектепке дейінгі ұйымдарға бармайтындарға басымдық бере отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналары үшін кітаптарды іріктеу, оқу мәдениетін дамыту және үйде оқудың тиімді стратегияларын қолдану бойынша шеберлік сыныптарын, семинарлар мен консультациялар ұйымдастыру және өткізу;

- мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарына, атап айтқанда мектепке дейінгі ұйымдарға бармайтын, аз қамтылған, оралмандар және т.б. арасынан баспа түрінде және онлайн-ресурстар (балалар кітаптары, оқу құралдары және т.б.) беру.;

- ерте және мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналары арасында жергілікті оқырмандар қауымдастығын құру.

Оқушыларға атаулы қолдау көрсету бойынша ұсыныстар

- **Оқуда қиындықтарға тап болған оқушыларға нақты қолдау көрсету үшін еріктілер желілерін тарту.** Бұл шараны жүзеге асыру тек мектептер мен әдістемелік бірлестіктердің қызметін жандандыру арқылы ғана емес, сонымен қатар балалармен бірлескен сабақтарға (бірлесіп оқу, дауыстап оқу, оқуды талқылау және т.б.) *еріктілерді* (оның ішінде педагогикалық білімі немесе тәжірибесі жоқ) тарту арқылы мүмкін болады. Бұл ретте ЖАО деңгейінде еріктілерді даярлауды ұйымдастыру және оларды қажетті сабақ жоспарларымен және оқу материалдарымен қамтамасыз ету маңызды. Бұл бастаманы табысты іске асыру үшін бизнеспен өзара іс-қимылды күшейту, неғұрлым тиімді еріктілер үшін көтермелеу шараларын көздеу маңызды.

Оқуды жаппай ілгерілету бойынша ұсыныстар

- **Ел бойынша оқуды насихаттау бойынша шараларды күшейту.** Мектеп, облыстық және ұлттық кітапханалардың мәртебесін күшейту және өзара іс-қимыл деңгейін арттыру қажетті шарт болып табылады. Кітапханалар оқуды

жаппай танымал етудің қозғаушы күші болуы керек. Мысалы, шет елдердің табысты тәжірибесін бейімдеу мүмкіндігін қарастырған жөн:

- ұлттық оқу аптасы / айы;
- кітапхана апталығы;
- оқу фестивальдері (оның ішінде республикалық / облыстық / ауылдық және қалалық);
- кітап авторларымен кездесулер;
- оқушылар қатарындағы оқырмандар мен жазушыларға арналған әдеби викториналар, конкурстар;
- оқушылармен және олардың ата-аналарымен, педагогтарымен мектеп кітап клубтары.

Осы іс-шаралар аясында қазақ тіліндегі кітап мазмұнына да көңіл бөлу маңызды. Жоғарыда аталған бастамаларды танымал платформалар мен әлеуметтік желілер, сондай-ақ қоғамдық пікірдің жастар көшбасшылары арқылы ілгерілеткен жөн.

Мұғалімдерге арналған практикалық ұсыныстар

Ағымдағы зерттеу нәтижелері бойынша мұғалімдер сабақтарда негізінен көркем шығармалардың тұтас мәтіндерін қолданатыны, ал цифрлық мәтіндерді, диаграммалар, графиктер, карталар бар тұтас емес мәтіндерді, ғылыми-көпшілік тақырыптағы мәтіндерді және т.б. айтарлықтай сирек қолданатыны анықталды. Сонымен бірге жоғарыда аталған мәтіндердің түрлері мен жанрларымен жұмыс істеудің маңыздылығы халықаралық салыстырмалы зерттеулерде атап өтілді.

Мысалы, PIRLS-2021 нәтижелері бойынша ұлттық есепте ұсынылған ұсыныстарға сәйкес, сыныпта ақпараттық / цифрлық мәтіндерді оқу дағдыларын дамыту әдістерін, модельдеу әдістерін, топтық оқуды, оқуды түсінудің метакогнитивті стратегияларын қолдану, оқуды оқытуды басқа пәндермен біріктіру, цифрлық технологияларды пайдалану, жалпылау дағдыларын дамыту, оқылғанды сыни бағалау бойынша мұғалімдерді даярлауды күшейту қажет.

Демек, осы ұсыныстар блогында жоғарыда аталған ұсыныстар сабақтарда оларды практикалық іске асыру әдістеріне баса назар аудара отырып, толығырақ ашылады. Төменде келтірілген оқу сауаттылығын дамыту стратегиялары ЭЫДҰ және ТМД елдерінің мектептерінде қолданылатын бейімделген мысалдарды қамтиды.

Оқуды түсіну дағдыларын дамыту стратегиялары

1. **Нақты нұсқаулар:** оқушыларға мәтінді түсіну стратегиялары мен дағдыларын тікелей оқытуды қамтиды, мысалы, мәтіндерге сұрақтар қою, байланыстар орнату, қорытындылау және т. б.

2. **Модельді оқу:** оқушылардың мұғалімнің дауыстап оқыған мәтінін тыңдауын білдіреді. Мұғалім сәйкес мәтінді таңдап, оны дауыстап оқып, оқушыларды мәтінмен таныстырады, атауын, мазмұнын, авторын, иллюстраторын және т.б. талқылайды. Мұғалім мәтінді оқығанда өз ойлау проц. естерін ауызша модельдейді. Бұл визуализацияны, таныс емес сөздерді анықтауды, декодтауды және мәтін бойынша сұрақтар қоюды қамтуы мүмкін. Мұғалім оқу кезінде оқушылардың қызығушылығын сақтап және мәтіннің мағынасын беру үшін оқуды мәнерлеп және интонациямен оқуды көрсетеді. Оқушылар белсенді тыңдаушылар рөлін атқарады. Оларға оқиға желісіне немесе мәтін мазмұнына ену ұсынылады. Оқығаннан кейін мұғалім оқушыларға мәтін бойынша сұрақтарға жауап беруді және тыңдағандарын талқылауды ұсынады, бұл оқушыларға түсініктерін кеңейтуге және бұрынғы білімдерін мәтінде ұсынылған жаңа тұжырымдамалар мен ақпаратпен байланыстыруға мүмкіндік береді.

3. **Мұғалімнің жетекшілігімен оқу тәжірибесі:** мұғалім мәтінді кішірек бөліктерге бөліп, оқушыларға мәтінмен өз бетінше жұмыс істеуге және процесте оқу материалын түсінуге көмектесетін құралдарды ұсынатын «скаффолдингт» қолдануды қамтиды. Бұл құралдарға жұмыс парақтары, контекстік нұсқаулар немесе мәтінмен жұмыс істеу кезінде оқушыларға сүйенуге болатын басқа да баспа материалдары кіруі мүмкін. Құралдар келесі ақпаратты қамтуы мүмкін: жаңа немесе техникалық лексиканы алдын ала ұсыну, мәтіннің тілдік құрылымдарын немесе ерекшеліктерін көрсету және т.б. Оқушылар оқу қабілеттері мен/немесе оқу қажеттіліктеріне байланысты топтарға біріктіріледі. Әрбір оқушыда бірдей мәтіннің данасы бар, және барлық оқушылар жекелей жұмыс істеп, дауыстамай немесе үнсіз оқиды. Бұл стратегия мұғалімге оқушыларды бақылауға және уақтылы кері байланыс беруге мүмкіндік береді.

4. **Өздігінен оқу тәжірибесі:** оқушыларға оқу түсінігін арттыру стратегияларын өз бетінше қолдануға мүмкіндік беруді көздейді. Мұның типтік үлгісі «Мен істеймін, біз істейміз, сіз істейсіз» әдісі болып табылады. Алдымен мұғалім дағдыны үлгі ретінде модельдейді (көрсетеді), содан кейін оқушылар бұл дағдыны топтық іс-әрекетте қолданады, ал соңында дағдыны өз бетімен меңгеруге тырысады.

Сыныптың барлық фокусы - көркем оқыту (кіші сабақ), 15-20 минут

- Сабақтың мақсаты мен табыс критерийлері оқушыларға түсіндіріледі. Мұғалім сабақтың мақсатына назар аудара отырып, мәтінді оқиды/көрсетеді. Мұғалім үлгіленген, бірлескен немесе мұқият оқу арқылы оқыту процесін құрады.

Топтарда оқу және талқылау, және өздігінен оқу, 30 минут

- Мұғалім шамамен 10-20 минут бойы шағын топпен немесе жекелеген оқушылармен түрлі стратегияларды қолдана отырып жұмыс істейді (мысалы, мұғалімнің басшылығымен оқу практикасы, өзара оқу, әдеби үйірме және т.б.)
- Оқушылар өздігінен оқуды сабақтың мақсатына сәйкес топ деңгейінде / жеке аяқтайды

Сабақты аяқтау - барлық сыныппен, 10-15 минут

- Сабақты аяқтау сабақтың негізгі тұстарына шолу мен түсіндіруді қамтиды
- Табыстылық критерийлеріне байланысты кері байланыс мүмкіндігі (мұғалімнен кері байланыс, өзін-өзі және өзара бағалау)

5. **Графикалық ұйымдастырушылар:** оқушыларға мәтіндегі ақпаратты құрылымдауға және түсінуге көмектесу үшін кестелер, сызбалар және диаграммалар сияқты көрнекі құралдарды пайдалануды қамтиды. Әртүрлі графикалық ұйымдастырушылар әрқелкі дағдыларға назар аударады, мысалы, себеп-салдар блок-схемасы, базалық білімді белсендіру үшін «З-Х-У» кестесі («знаю» – «хочу узнать» – «узнал»), мәтінді салыстыру және сәйкестендіру үшін Венн диаграммасы, негізгі ерекшеліктер мен оқиғаларды визуализациялауға арналған сюжеттік диаграмма мәтінде

(пирамида немесе үшбұрыш тәрізді диаграмма, онда кезеңдер бойынша оқиғалар бейнеленген: баяндау → байланыс → шиеленіс → шешім → аяқталу).

6. Жаңа лексиканы оқыту: сөздік қорды кеңейту оқығанды түсінудің маңызды бөлігі болып табылады. Жаңа және күрделі сөздерді қолдану бойынша нақты нұсқаулар беру оқушыларға мәтіндерді жақсырақ түсінуге көмектеседі. Мұғалім оқушыларға үйренуге болатын жаңа сөздердің тізімін береді, сонымен олардан оқу кезінде алғаш рет көрген өз сөздерінің тізімін жасауды сұрайды.

7. Мұқият (ойлы) оқу: оқушыларды тереңірек түсіну дағдыларын дамытуға көмектесу үшін бір мәтінді қайта терең талдауға тартуды қамтиды. Бұл стратегия көбінесе мәтінді үш рет қайта оқуды қамтиды, әр оқыған сайын әртүрлі дағдыларға назар аударады: алдымен мәтінді жалпы түсіну және негізгі идеяларды анықтау, содан кейін жаңа идеяларды немесе сөздерді анықтау. Стратегия мәтіндік дәлелдер арқылы жауап беру үшін мұғалімнің сұрақтарын және оқушылардың жауаптарын кеңейтілген талқылау мен талдауды қамтамасыз етеді. Мұғалім: мәтінді оқу мақсатын ұсынады, оқушыларға мәтіннің мазмұнын ұсынады, мәтіннің мәнін анықтау үшін тақырыптар мен тақырыпшаларды қолданады, оқушылардың терең және мұқият оқуына арналған үзіндіні таңдайды, оқушыларға мәтін көшірмелерін беріп, мәтіндегі негізгі тіркестер мен негізгі идеяларды анықтап, бөліп көрсетумен жазбалар/түсініктемелер қалдыруды ұсынады, оқушыларға оқылған мәтінді жұппен/топпен талқылауды ұсынады.

8. Мәтін бойынша сұрақтар: оқушылардан сұрақтарға жауаптарындағы мәтіннен тікелей дәлелдемелерді ұсынуды талап етеді. Оқушыларға қарапайым есте сақтаудан тыс мәтін бойынша сұрақтар қою арқылы мұғалім оларға сыни тұрғыдан ойлауға және материалды тереңірек игеруге көмектеседі. Мұндай сұрақтарды қою үшін мұғалім мәтінді алдын ала оқып шығуы керек. Мәтінге тәуелді сұрақтарға (а) жалпы түсінік, (б) негізгі мәліметтер, (в) сөздік және мәтін құрылымы, (г) автордың мақсаттары, (д) қорытындылар және (е) пікірлер, дәлелдер және мәтінаралық байланыстар туралы сұрақтар жатады. «Не» сөзінен басталатын сұрақтардан «неге» сөзінен басталатын сұрақтарға көшу білім алушыларға мәтінді визуализациялаудан мәтін туралы қорытынды жасауға көшуге көмектеседі. Оқушылар мәтінге сыни тұрғыдан талдау және зерттеу үшін сұрақтар қоя алады. Сұрақтарды оқу кезінде немесе одан кейін қоюға және жауап беруге болады. Стратегияны іске асыру үшін мұғалім: 1) қолданылатын мәтіннің үзіндісін таңдайды; мәтін күрделі болуы керек және одан әрі зерттеу мен түсінуді қажет етеді; 2) мәтінді өз бетінше оқиды, содан кейін оқушыларға сұрақтар ойластырады; 3) стратегияны мұқият оқу контекстінде ұсынады және оның мақсатын анықтайды; 4) білім алушыларға сұрақтарға қалай жауап беру керектігін және «дауыстап ойлау» техникасы арқылы сұрақтар қоюды модельдеу арқылы мәтін бойынша жауап беруді және/немесе сұрақтар қоюды ұсынады; 5) оқушыларға әр түрлі ақпарат құралдарында, форматтарда және өлшемдерде бірнеше баспа және сандық мәтіндерді қолдана отырып, мәтін бойынша жауап беру және сұрақтар қою жаттығуларын ұсынады. Мәтінге сұрақтардың мысалдары 5-қосымшада келтірілген.

9. LEARN стратегиясы: мақсаты – оқушылардың әртүрлі типтегі мәтіндерді түсінуін жақсарту үшін оқуды түсінудің бірнеше тиімді стратегияларын біріктіру.

L - Link	Тақырып туралы маған не белгілі?
E - Explore	Мәтінді қарау
A - Approach	Мәтінді оқу
R - Reread	Түсінбеген бөліктерді қайтып оқып шығу
N - Note	Оқылған мәтін бойынша қандай да бір идеялар немесе сұрақтар жазу. Алынған білімді бар біліммен қалай біріктіретіңіз?

Дереккөздер: 1) Voyager Sopris Learning. 2023. <https://www.voyagersopris.com/vsl/blog/how-to-teach-reading-comprehension>; 2) Victoria State Government Department of Education. 2023. <https://www.education.vic.gov.au/Documents/school/teachers/teachingresources/discipline/english/literacy/literacy-teaching-toolkit-map-v4.pdf>; 3) Wisconsin Department of Public Instruction. <https://dpi.wi.gov/reading/literacy-practices-bank>

Мәтіннің мақсатын анықтау дағдыларын дамыту стратегиялары

МӘТІННІҢ МАҚСАТЫН АНЫҚТАУ

1. Мұғалім сабақта мәтіндердің үш кең мақсатын көрсетеді: «ақпараттандыру», «сендіру» және «ойын-сауық». Оқушылар ақпараттандыратын, сендіретін және ойын-сауық жасайтын мәтіндердің мысалдарын және мәтіннің осы үшеуінің бірі екенін анықтау үшін не іздеу керектігін талқылайды.

Мәтіннің мақсаты	Бұл нені білдіреді?	Іздеу бойынша ұсыныстар	Мәтін мысалдары
ақпараттандыру	Автор оқырманға ақпарат бергісі келеді.	фактілер, сілтемелер, техникалық тіл, тақырыптар, субтитрлер, тақырыптық сөйлемдер	оқулықтар, ғылыми журналдардағы мақалалар, энциклопедиядан үзінді
сендіру	Автор оқырманның бірдеңе жасағанын немесе бір нәрсеге сенгенін қалайды.	риторикалық сұрақтар, күшті модальділік (керек, тиіс), дәлелдер бүкіл мәтін бойынша құрылымдалған	жарнама, саяхат брошюрасы, жаңалықтар мақаласы
ойын-сауық	Автор оқырманның оқығанына таң қалғанын немесе ләззат алғанын қалайды.	байланысты кейіпкерлер, әзілдер, диалог, әдеби құрылғылар, сипаттамалық тіл	поэзия, романдар, пьеса, әндер, әңгімелер

2. Мұғалім экранда көрсетеді немесе оқушыларды серуенге шығарады, оларды айналадағы жазбаша белгілер мен хабарландыруларды анықтауға бағыттайды. Мұғалім белгіні анықтау және оның мақсатын талқылау үшін «дауыстап ойлау» стратегиясын қолданады, мысалы:

«Мен бұл тақтада «барлық келушілер негізгі кіреберісте тіркеліп, келушінің белгісін алуы керек» деп жазылғанын көремін. Мен бұл тақтайша біздің мектепке келушілерге ғимаратқа кіру үшін тіркеуден өту керектігін еске салу үшін қолданылатынын білемін. Демек, бұл тақтайшаның мақсаты – келушілерге біздің мектептің қауіпсіздігіне жауапкершілікпен қарау үшін мектеп аумағында болған кезде есеп беру қажеттілігі туралы хабарлау».

3. Оқушылар қоршаған ортаны зерттейді және олар көрген кез келген басқа белгілерді «ақпараттандыру», «сендіру» және «ойын-сауық» деп жіктейді.

4. Мұғалім оқушылардан мектептің айналасында тапқан белгілерімен бірдей мақсатқа ие болуы мүмкін басқа белгілер туралы ойлануды сұрайды. Мысалы, олар ақпараттандыруға бағытталған басқа белгілерді ойлап таба ала ма?

5. «Ойлаңыз - жұпқа бөлініңіз - бөлісіңіз» әдісі: мұғалім мәтіндердің кең мақсатының ерекшеліктерін талқылайды: сендіру, оқыту, ойын-сауық және ақпараттандыру. Жұптарда оқушылар сыныптағы мәтіндер жинағын пайдаланады және оларды кең мақсаттарға жіктейді, мысалы, дала өрттері туралы газет мақаласы ақпараттық құрал бола алады.

6. Кейбір мәтіндер бірнеше мақсатты көрсететін ерекшеліктерге ие болуы мүмкін екенін талқылаңыз. Мысалы, орман өрттері туралы ақпарат беретін мақала, сондай-ақ, риторикалық сұрақтар арқылы адамдарды өрт қауіпсіздігі жоспарын жасауға сендіре алады, мысалы: «Сіздің отбасыңыз қауіпсіз бе?». Оқушылар «дауыстап ойлау» стратегиясын қолдана отырып, мақсатты таңдауды негіздейді.

Дереккөздер: Жаңа Оңтүстік Уэльстің білім бөлімі (Австралия). 2024. <https://education.nsw.gov.au/teaching-and-learning/curriculum/literacy-and-numeracy/teaching-and-learning-resources/literacy/teaching-strategies/stage-2/reading/stage-2-audience-and-purpose#Learning0>

Фактілер мен пікірлердің айырмашылықтарын түсіну дағдыларын дамыту стратегиялары

ФАКТИЛЕРДІ ПІКІРЛЕРДЕН АЖЫРАТА БІЛУ

1. Мұғалім сыныпта фактілер мен пікірлердің анықтамалары арасындағы айырмашылық туралы пікірталас жүргізеді. Оқушылар фактілер мен пікірлердің анықтамалары бар постер салады. Фактілер тақырып туралы ақпарат береді және дәлелденуі мүмкін, ал пікірлер – бұл дұрыс немесе ақиқат немесе бұрыс/жалған дәлелденбейтін қатынастар/пайымдаулар.

2. Сыныптың қарама-қарсы жағына екі постер қойыңыз. Мұғалім фактілер мен пікірлердің мысалдарын келтіреді, ал оқушылар бір немесе басқа постерді тандап, сынып бойынша қозғалады. Кейбір мысалдарға мыналар кіруі мүмкін: «барлық тұрғындар көкөністермен тосттарды жақсы көреді» және «қызғылт қоқиқаз – бұл тұзды су қоймаларында, соның ішінде Қазақстанда отарда немесе топтарда тұратын қоқиқаз тәрізді құстардың тұқымы» және т. б.

3. Мұғалім неліктен оқушылар мәлімдемені факт немесе пікір ретінде анықтағанын сұрайды, мысалы, «Сізді осылай ойлауға не мәжбүр етеді?» «Сіз бұл талапты қалай дәлелдей аласыз?» және «Сіз қалай ойлайсыз, бәрі бірдей ойлайды ма?»

4. Қосымша тапсырма: оқушылар фактілер мен пікірлерді салыстыру және сәйкестіндіру үшін Венн диаграммасын толтырады. Диаграмманың ортаңғы бөлімін оқушылар сенімді емес мысалдар үшін немесе фактілер мен пікірлерді бір уақытта қамтитын мысалдар үшін пайдалануға болады.

5. Оқушылар фактілер мен пікірлер бойынша сұрыптаған кезде, олардың назарын оқырманға мәлімдеменің факт немесе пікір екенін анықтауға көмектесетін негізгі лексикаға аудару керек.

Дереккөздер: Жаңа Оңтүстік Уэльстің білім бөлімі (Австралия). 2024. <https://education.nsw.gov.au/teaching-and-learning/curriculum/literacy-and-numeracy/teaching-and-learning-resources/literacy/teaching-strategies/stage-2/reading/stage-2-fact-and-opinion>

Ақпараттық мәтіндегі негізгі идея мен тақырыпты табу дағдыларын дамыту стратегиялары

МӘТІНДЕГІ НЕГІЗГІ ИДЕЯНЫ ТАБУ

Негізгі идеяны анықтау қабілеті оқырмандарға маңызды ақпаратты есте сақтауға көмектеседі. Негізгі идея мен маңызды мәліметтердің орналасуы оқырманға жазушының білдіргісі келетін мәселелерін түсінуге көмектеседі. Негізгі идея мен маңызды мәліметтер арасындағы байланысты анықтау түсінікті жақсартып алады.

1. Негізгі және қолдаушы идеялар арасындағы айырмашылықты көрсете отырып, мәтіннің негізгі идеясы қандай екенін талқылаңыз. Ақпараттық мәтінді қолдана отырып (мысалы, «эмоцияларды түсіну оқушылардың оқу үлгерімі үшін IQ сияқты маңызды»), алдымен мәтіннің тақырыбы мен бірінші абзацқа қарап, негізгі идеяны қалай анықтауға болатындығын модельдеңіз. Содан кейін мәтіннің кіріспе бөлігіндегі кез келген бастапқы қолдау идеяларын анықтаңыз. Идеяларды жазбас бұрын «дауыстап ойлау» стратегиясын қолданыңыз және мәтінге түсініктеме беріңіз.

Мұғалім «дауыстап ойлау» стратегиясын қолданады: бүгін біз ақпараттық мәтінді қарастырып, негізгі идеяны және кез-келген басқа көмекші идеяларын анықтаймыз. Бұл негізгі идеяны күшейтетін немесе насихаттайтын идеялар немесе бөлшектер. Біз көбінесе негізгі ойды тақырып жолдарынан және тақырыптық сөйлемдерден таба аламыз, әсіресе ақпараттық мәтіндерде. «Эмоцияларды түсіну оқушылардың оқу үлгерімі үшін IQ сияқты маңызды» деген тақырыпқа қарасақ, біз оқушылардың оқу үлгеріміне ықпал ететін факторлар туралы айтып отырмыз. Мен оны мақаланың бірінші жолымен салыстырамын, негізгі идеяны түсінуге не қосуға болатынын көрейін. Бірінші сөйлем тақырыптың идеясын күшейтеді: эмоцияларды түсіну қабілеті оқушылардың академиялық жетістіктері үшін IQ сияқты маңызды. Егер мен осы кіріспе бөлімнің қалған бөлігін шолып өтсем, мен IQ (15%) академиялық жетістік үшін маңызды екенін көрсететін өткен зерттеулерді белгілеймін, бірақ сонымен қатар эмоцияларды түсіну қабілеті (12%) сондай маңызды екенін растайтын «соңғы» зерттеулерден идеялар немесе мәліметтер таба аламын.

Негізгі идея	Көмекші идея
Эмоцияларды түсіну қабілеті оқушылардың IQ деңгейіне әсер етеді	<ul style="list-style-type: none"> • IQ көрсеткіштері оқушылардың балллары арасындағы айырмашылықтардың шамамен 15% түсіндіреді • Эмоционалды интеллект оқушылардың үлгеріміндегі 4% айырмашылықты түсіндіреді • Эмоцияларды түсіну қабілеті оқушылардың баллларындағы айырмашылықтардың шамамен 12% түсіндіреді

2. Мәтіннен күрделі немесе өте күрделі, сенімді, бейнелі және ақпараттық үзінділерді таңдаңыз. Үлгі ретінде бір мәтінді пайдаланып, негізгі идеяны немесе басты дәлелді анықтау үшін оны «мән алу» әдісімен модельдеңіз:

«Мән алу» әдісі	
Негізгі білімдер мен негізгі сөздерді жинаңыз: 1-ші түс: маңызды лексика 2-ші түс: таныс емес лексика 3-ші түс: қайталанатын лексика	Тақырыпты анықтаңыз Негізгі идеяларды түсіну үшін мәтіндегі негізгі сөздерді немесе тезистерді пайдаланыңыз
Мәтінді қорытындылап,	Бірінші және соңғы сөйлемдер

негізгі сөздерді мәтіндегі негізгі сәттерге бөліңіз	Бірінші және соңғы сөйлемдерді тексеріңіз, өйткені олар негізгі ойды күшейте алады						
<p>3. «Ойлаңыз - жұпқа бөлініңіз - бөлісіңіз» әдісі: жұпта оқушылар мәтіндегі негізгі идея мен көмекші идеяларды анықтау үшін «мән алу» әдісін қолданады.</p> <p>4. Мұғалім ақпараттық мәтіндер, мысалы, газеттер мен тақырыптық мақалалар, көбінесе сендіру құралдарын қалай қолданатынын түсіндіреді. Мазмұнды тақырыптар, суреттер/графиктер, жазбалар және идеяларды қолдау үшін қолданылатын дәлелдер түрлері арқылы түсінуге болады, мысалы, деректер немесе сарапшылар мен куәгерлердің тікелей дәйексөздері. «Мән алу» техникасын және «дауыстап ойлау» стратегиясын қолдана отырып, мұғалім ақпараттық мәтіннің негізгі идеясын қалай шығаруға болатындығын модельдейді. Мұғалім мақаланың негізгі идеясының қысқаша мазмұнын тақтаға жазады, негізгі идеяны қолдайтын мақаланың суретін табады және мақаланың растайтын идеяларын қамтиды.</p> <p>5. Тақырып пен негізгі идеяны салыстырыңыз және қарсы қойыңыз. Мұғалім оқушыларға көркем мәтіндер сияқты ақпараттық мәтіндерде де тақырыптар болуы мүмкін екенін түсіндіреді. Мысалы, негізгі идеясы «ластану қоршаған ортаға зиян келтіреді» және «қайта өңдеу маңызды» деген қолдау идеясы «тұрақтылықтың» негізгі тақырыбына ие болуы мүмкін. Оқушылар тақырып пен негізгі идея арасындағы айырмашылықты егжей-тегжейлі сипаттайтын Т-тәрізді диаграмма жасайды. Мысалы:</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Тақырып</th><th>Негізгі идея</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Тақырып-негізгі идея немесе хабарлама. Автор бізді не туралы ойлағысы келеді немесе бізде қандай идея қалады</td><td>Мәтіннің негізгі идеясы мәтінде не туралы сөйлесетінін айтады.</td></tr> <tr> <td>Мысалдар: <ul style="list-style-type: none"> • Әрекеттер сөзден гөрі көп нәрсені білдіреді • Топтық жұмыс • Қызғаныш </td><td>Мысалдар: <ul style="list-style-type: none"> • Академиялық жетістікке жету үшін эмоциялар IQ сияқты маңызды • Топ өздерінің келіспеушіліктерін түсінген кезде ойында жеңіске жетті </td></tr> </tbody> </table>		Тақырып	Негізгі идея	Тақырып-негізгі идея немесе хабарлама. Автор бізді не туралы ойлағысы келеді немесе бізде қандай идея қалады	Мәтіннің негізгі идеясы мәтінде не туралы сөйлесетінін айтады.	Мысалдар: <ul style="list-style-type: none"> • Әрекеттер сөзден гөрі көп нәрсені білдіреді • Топтық жұмыс • Қызғаныш 	Мысалдар: <ul style="list-style-type: none"> • Академиялық жетістікке жету үшін эмоциялар IQ сияқты маңызды • Топ өздерінің келіспеушіліктерін түсінген кезде ойында жеңіске жетті
Тақырып	Негізгі идея						
Тақырып-негізгі идея немесе хабарлама. Автор бізді не туралы ойлағысы келеді немесе бізде қандай идея қалады	Мәтіннің негізгі идеясы мәтінде не туралы сөйлесетінін айтады.						
Мысалдар: <ul style="list-style-type: none"> • Әрекеттер сөзден гөрі көп нәрсені білдіреді • Топтық жұмыс • Қызғаныш 	Мысалдар: <ul style="list-style-type: none"> • Академиялық жетістікке жету үшін эмоциялар IQ сияқты маңызды • Топ өздерінің келіспеушіліктерін түсінген кезде ойында жеңіске жетті 						
<p>Дереккөздер: Жаңа Оңтүстік Уэльстің білім бөлімі (Австралия). 2024. https://education.nsw.gov.au/teaching-and-learning/curriculum/literacy-and-numeracy/teaching-and-learning-resources/literacy/teaching-strategies/stage-5/reading/stage-5-main-idea-and-theme</p>							

«СЕНДІРУ» МӘТІНДЕРДІ ТАЛДАУ

1. Сендіретін мәтіннің мақсатын талқылаңыз: аудиторияны көзқараспен немесе пікірмен келісуге сендіру. Мұндай мәтіндерді қайдан табуға болады? Олар қандай формаларды алады? Мәтіннің сендіруге немесе жай ғана хабарлауға тырысатынын анықтау үшін қандай кеңестер іздеп жүрсіз? Сендіретін мәтіндерде ақпараттық және көркем мәтіндердің элементтерін қалай қолдануға болатындығын талқылаңыз.

2. Композиторлардың қалай «сендіретінін» талқылаңыз – олар қандай әдістерді қолданады? Кейбір сөйлемдерге мыналар кіруі мүмкін: риторикалық сұрақтар, модальды тіл, себептік байланыстар мен жалғаулар, тақырып, сілтемелерді пайдалану (дәйексөздер, статистика және сарапшылар), қайталау, эмоционалды тіл, визуалды ерекшеліктер – кескіндер, графиктер, диаграммалар, қаріп өлшемі мен стилі, макет. Оқушыларға бірнеше мәтін ұсынылады, содан кейін оларды сендіру мәтіндерінің бір элементімен зерттеу, жинақтау және сыныпқа нәтижелерін ұсыну үшін топтарға бөледі. Бұл жұмыс *Фрейер моделін* салу арқылы жүргізіледі (графикалық ұйымдастырушы: ортасында зерттелетін термин/ұғым орналасады, оның айналасында – зерттелетін ұғым/терминнің міндетті және міндетті емес сипаттамаларын, мысалдар мен антимысалдарды сипаттайтын төрт төртбұрыш болады).

3. Типтік сендіретін мәтіннің құрылымдық элементтерін қарастырыңыз: тақырып, кіріспе сөз, дәлелдер, тұжырымдар және қорытынды мәлімдеме. Оқушылар бірқатар сендіретін мәтіндерді зерттейді және бұл элементтерді түстермен белгілейді.

4. Сынып бойынша сендіретін мәтіндердің бірнеше мысалын зерттеп, оларды қандай ерекшеліктер сендіретінін талқылаңыз. Мұғалім мәтінді ескертулермен қалай қамтамасыз ету керектігін модельдейді, автордың мәселеге қатысты ұстанымын, сенімдері мен құндылықтарын, сондай-ақ аудиторияны автордың белгілі бір көзқарасына сендіру үшін қолданылатын мәтіннің кез-келген ерекшеліктерін анықтайды (мұғалім бірқатар мәтіндерді таңдай алады, соның ішінде жарнама, баяндамалар, редакциялық мақалалар, авторлық мақалалар және т.б.).

Жоғары деңгейлі ойлауды ынталандыру үшін бір мәселе бойынша әртүрлі позицияларды көрсететін бірқатар мәтіндерді беріңіз. Әр автордың мәселені немесе тақырыпты қалай зерттегенін, мәтіннің ерекшеліктері мен сендіру үшін қолданылатын құрылымдар арасындағы ұқсастықтарды және/немесе айырмашылықтарды ескере отырып, сыныппен талқылаңыз. Нәтижелерді сәйкестендіру үшін сынып бойынша графикалық ұйымдастырушыны пайдаланыңыз.

5. «Ойланыңыз - жұпқа бөліңіз – бөлісіңіз» әдісі: жұпта білім алушылар негізгі элементтер мен ерекшеліктерге сендіретін мәтінді талдайды. Оқушылар мәтіннің сендіретін элементтеріне негізделген сұрақтар жиынтығын әзірлейді. Мысалы, беттегі суреттер авторлардың көзқарасын қалай растайды? Олар аудиторияны белгілі бір жолмен ойлауға мәжбүр ете ме? Автор өз дәлелін алға жылжыту үшін тілдік құралдарды қалай пайдаланады? Автор аудиторияны сендіру үшін қандай дәлелдерді қолданды және нәтижеге жету үшін қандай да бір дәлелдер алынып тасталды ма? Автор қандай дереккөздерге сілтеме жасады және олар сенімді ме?

ҒЫЛЫМИ-КӨПШІЛІК МӘТІНДЕРДІ ТАЛДАУ

1. Ғылыми-көпшілік мәтіндердің түрлерін, олардың мақсаты мен аудиториясын қарастырыңыз. Жазудың стилі мен үні және олардың сендіретін жаңалықтар мақаласынан немесе медициналық ақпараттық бюллетеньден қалай ерекшеленетінін талқылаңыз. Оқушылар тіл мен құрылымды салыстыру және сәйкестендіру үшін екі ақпараттық мәтінді пайдаланады және Венн диаграммасын толтырады.

2. Оқушылар «сәйкестендіру және сұрыптау» техникасын қолданады және ғылыми-көпшілік мәтіндерді салыстырады және сұрыптайды.

Мақсаты	Ақпараттандыру	
Мысалдар	Газет мақалалары, брошюралар, есептер, бір нәрсенің қалай жұмыс істейтіні туралы түсініктемелер, журнал мақалалары, блогтар, веб-сайттар, рецепттер, нұсқаулар және т. б.	
Құрылымның ерекшеліктері	Атаулар, кестелер, тақырыптар, диаграммалар, тақырыпшалар, графиктер, қалың қаріп, көлбеу қаріп, тырнақшалар, мазмұн, глоссарий, іздеу көрсеткіші	
Ұйымдастыру	Көптеген құрылымдарда ұйымдастырылуы мүмкін.	
Ұйымдастыру стилі 1: Сипаттама / санаттау	<ul style="list-style-type: none"> Автор сипаттамаларды, ерекшеліктер мен мысалдарды тізімдеу арқылы тақырыпты сипаттайды. Бір нәрсеге және оның компоненттеріне назар аударылады. Бір нәрсенің қалай көрінетініне, қозғалатынына, жұмыс істейтініне және т. б. назар аудара алады. 	
Ұйымдастырушылық стиль 2: Реттілік	<ul style="list-style-type: none"> Автор заттарды немесе оқиғаларды сандық немесе хронологиялық ретпен ұсынады (мысалы, қадамдық рецепт немесе ғылыми эксперимент). Содан кейін автор оқиғалардың ретін немесе бір нәрсені қалай жасау керектігін сипаттайды. 	
Ұйымдастырушылық стиль 3: Салыстыру және қарсыласу	Автор екі немесе одан да көп нәрсенің ұқсас немесе әртүрлі екенін сипаттайды.	
Ұйымдастырушылық стиль 4: Себебі мен салдары	<ul style="list-style-type: none"> Салдар = болған оқиға. Себеп = бұл оқиғаның болуына не себеп болды. Автор бір немесе бірнеше себептерді және оның салдарын тізімдейді. Мақсат – неге және қалай бір нәрсе болғанын, жұмыс істейтінін немесе бар екенін түсіндіру. 	
Ұйымдастырушылық стиль 5: Мәселе-шешім	<ul style="list-style-type: none"> Автор бір немесе бірнеше мәселелерді және мәселенің бір немесе бірнеше ықтимал шешімдерін тұжырымдайды. Не дұрыс емес және оны қалай түзетуге болады. Ол сондай-ақ әрбір шешімнің артықшылықтары мен кемшіліктерін қамтуы мүмкін. 	
Ұйымдастырушылық стиль 6: Позиция-себеп	<ul style="list-style-type: none"> Өз пікірін, теориясын немесе гипотезасын айтады және дәлелдемелер ұсынады. Неліктен көзқарасты сақтау керек / идеяда не дұрыс емес 	

3. Оқушылар бірқатар ғылыми-көпшілік мәтіндерді талдау үшін «ғылыми-көпшілік мәтіндердің сипаттамалары» әдісін қолданады.

Мәтіннің негізгі идеясының қысқаша мазмұны	
Тақырып	
Кіріспе мәлімдеме	
Бейнелер, сызбалар, карталар	
Бейне жазулары	
Кіріспе абзац	
Негізгі абзацтар	

Қорытынды абзац		
Макет ерекшеліктері (мысалы, веб-сайттарға сілтемелер)		
Дәйексөздер		
Курсив, қалың қаріп, тырнақшалар, жақшадағы ақпарат.		

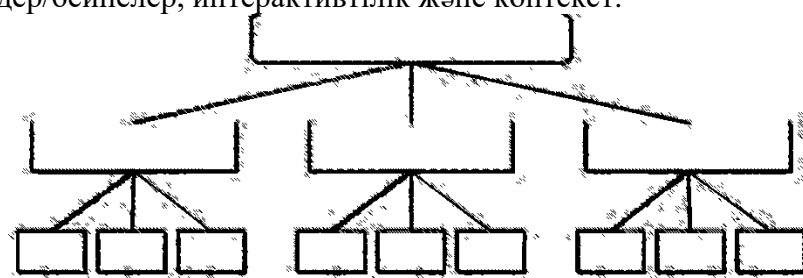
Қосымша тапсырма: оқушылар ғылыми-көпшілік мәтіндер негізінде бірнеше жауап нұсқалары бар сұрақтар қатары құрады, олардың құрдастары жауап беруі керек.

4. Мұғалім тапсырманы орындағаннан кейін оқушылардың жауаптарын талқылайды.

ВЕБСАЙТТЫ ТАЛДАУ

1. Мультимодальды элементтерге бай веб-сайтты тауып, сол веб-сайттағы бетті таңдаңыз. Мысалы, Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) веб-сайты — «жаһандық ЖИ саммитіне қатысушылар жалған ақпаратпен күресуге назар аударды».

2. Веб-сайт бетін келесі үш элементке бөлу үшін *иерархиялық диаграмманы* пайдаланыңыз: сөздер/бейнелер, интерактивтілік және контекст.

3. Әр санатты құрамдас бөліктерге бөліңіз:

Санат	Компоненттер
Сөздер / Бейнелер	Сендіретін және баяндайтын элементтер: эмоционалды сөздер, сын есімдер, әрекетке шақыру, суреттер, риторикалық сұрақтар. Бейне: түс, композиция, таңбалар, векторлар, көрініс, кадр өлшемі, түсіру бұрышы, қимыл. Құрылымдық элементтер: тақырып, қолтаңба, навигациялық тізбек (бастапқы элементтен жолды көрсететін қолданбалар мен сайттардағы интерфейс элементі), еренсілтемелер, түс, композиция.
Интерактивтілік	Подкасттар, сұхбаттар, бейнелер, твиттер, Instagram.
Контекст	Негізгі сайттың құрылымы мен мақсаты қандай? Аудитория кім? Бұл бетке сайттың басты бетінен қалай өтуге болады? Ол қанша рет шертеді? Негізгі беттен қандай навигациялық тізбекті ұстану керек?

4. Иерархиялық схемадағы ақпаратты пайдаланып, келесілерге назар аудара отырып, басқа веб-сайттарды бағалаңыз:

• БҰҰ жаңалықтарынан «жаһандық ЖИ саммитіне қатысушылар жалған ақпаратпен күресуге назар аударды» сияқты белгілі бір веб-беттің мақсаты мен аудиториясы қандай: <https://news.un.org/ru/story/2024/06/1452891>

• Оның маңыздылығын негізгі веб-сайт контекстінде бағалаңыз, мысалы, БҰҰ жаңалықтары веб-сайтының бірінші беті. Негізгі веб-сайттағы басқа веб-беттермен бірдей маңыздылық беріле ме? Негізгі сайттың жалпы құрылымында оған маңызды орын беріле ме? Неліктен? Неліктен жоқ? Сондай-ақ, мұғалім оқушыларға веб-дереккөздер мен баспа дереккөздері арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды талқылауды ұсына алады.

БАЯНДАУ (КӨРКЕМ) МӘТІНДЕРІН ТАЛДАУ

1. Ғылыми фантастика жанрын (немесе қазіргі оқу бөліміне қатысты кез келген басқа жанрды) сыныппен талқылаңыз. Бұл жанрдағы мәтіндерді бірден ғылыми фантастика ретінде танымал ететін не нәрсе? Неліктен бұл жанр жанкүйерлер арасында өте танымал деп ойлайсыз? Сыныпта миға шабуыл жасаңыз және осы жанрдағы кітаптардың, фильмдердің және сериалдардың мысалдарын келтіріңіз.

2. Оқушыларға әртүрлі кітап мұқабаларын немесе фильм постерлерін таратыңыз және жанрдың типтік сипаттамаларын анықтаңыз. Бұл кейіпкерлерді, сюжетті, жағдайды, тақырыптарды және сөздік қорын қамтуы мүмкін. Сынып бойынша әр мәтіннің мақсаты мен аудиториясын, сондай-ақ ғылыми фантастикалық аудиторияны тарту үшін тіл мен визуалды ерекшеліктерді қалай қолданғанын талқылаңыз және бағалаңыз.

3. Оқушылар топтарда баяндау / көркем мәтіндерді сәйкестендіру және сұрыптау арқылы жұмыс істейді.

Көркем мәтіндердің мақсаты	Ойын-сауық және / немесе ақпараттандыру
Бейнелі мәтіндердің мысалдары	Ертегілер, аңыздар, қиялдар, ертегілер, пьесалар, мифтер, көркем әдебиет, тарихи фантастика
Тақырып	Мәтіннің тақырыбын немесе алғышарттарын көрсететін қысқа фраза
Басталуы	Кейіпкерлерді, жағдайды және тарихты ұсынады
Әрекет орны мен уақыты	Уақыт пен орынды, тарихи, физикалық және / немесе географиялық орынды белгілейді
Кейіпкерлер	Мәтіндегі адамдар, жануарлар немесе басқа тіршілік иелері. Негізгі және қосалқы кейіпкерлер. Басты кейіпкер және антагонист
Сюжет	Шешілуі керек фокус пен дағдарыс немесе асқыну оқиғаларының реттілігі
Әрекеттің асқынуы / дағдарыс	Мәселе, өсіп келе жатқан әрекет және шарықтау шегі-Жоғары кернеу сәті
Ішкі конфликт	Кейіпкердің өзімен күресі
Сыртқы конфликт	Кейіпкердің басқа кейіпкермен немесе жағдаймен күресі
Байланыс	Шарықтау шегіне жетелейтін оқиғалар-мәселені шешуге тырысу
Шарықтау шегі	Тарихтағы ең шиеленісті сәт-қақтығыс немесе асқыну шешіліп, шешуші әрекеттер жоспарланған
Шешім	Сюжеттің шарықтау шегінен туындаған салдары немесе оқиғалары
Мәселені шешу	Соңғы нәтиже

4. «Ойланыңыз - жұпқа бөліңіз – бөлісіңіз» әдісі: жұпта оқушылар көркем мәтіндердің құрылымдық және тілдік ерекшеліктерін қарап, талқылайды. Оқушылар «міндетті» және «қосымша» сипаттамалардың тізімін жасай алады.

5. Оқушыларға үш көркем мәтіннен бөлек, дерексіз көшірмелерін беріңіз. Оқушылар үзінділерді оқиды және оларды ғылыми фантастика жанрымен сәйкестендіретін сөздік/сөз тіркестерін, кейіпкерлерді, параметрді және сюжет бөлшектерін бөлектейді.

6. Содан кейін оқушылар үзінділерді реттеп, әрқайсысын баяндау құрылымының компонентімен (бағдарлау, шиеленіс, оқиғалар сериясы, шешім) байланыстырады және өз таңдауын дәлелдейді.

7. Оқушылар әңгіменің сюжетін үзінділер мен баяндау құрылымы туралы білімдерін қолдана отырып болжауы керек.

Дереккөз: Жаңа Оңтүстік Уэльстің білім бөлімі (Австралия). 2024. <https://education.nsw.gov.au/teaching-and-learning/curriculum/literacy-and-numeracy/teaching-and-learning-resources/literacy/teaching-strategies/stage-5/reading/stage-5-text-structure-and-features>

Негізгі идеялар мен мәліметтер

Дауыстап ойлау – мұғалім мәтіннен үзінді оқу кезінде өзінің ойлау процестерін ауызша модельдейді. Бұған визуализация, бейтаныс сөздерді анықтау, декодтау және мәтін бойынша сұрақтар қою кіруі мүмкін. Оқушылар мұғалімнің ойлау процесіне куә бола алады және бұл стратегияны өз оқуына қолдана алады.

Өзара оқыту – оқушылар 4 адамнан тұратын топтарға бөлінеді және әр оқушы мәтінді оқуда әр түрлі рөл атқарады: 1) Болжаушы: мәтіннің атауы/мұқабасы негізінде не болатынын болжайды және ұзын мәтіннің келесі бөлімдерінде не пайда болатынын болжайды; 2) Түсіндіруші – топпен талқылау қажет белгісіз сөздерді немесе түсініксіз қиын идеяларды жазады; 3) Сұрақ қоюшы – топтың оқығанын түсінуін тексеру үшін мәтін бойынша 3 ашық сұрақ құрастырады; 4) Қорытындылаушы – мәтіннің негізгі идеяларын жеткізеді немесе қорытындыларын қысқаша тұжырымдайды.

Негізгі идеяларды сұрыптау – мәтінді оқығаннан кейін мұғалім мәтіннің негізгі идеялары мен қосымша мәліметтерін жеке карталарға жазады. Оқушылар жеке немесе шағын топтарда карточкаларды сұрыптайды және негізгі идеялардың қай жерде және қай жерде қосымша мәліметтер бар екенін анықтайды. Оқушылар карталарды неге осылай сұрыптағаны туралы өз дәлелдерімен бөліседі.

Эскиз – ғылыми-көпшілік мәтіннің үзіндісін оқығаннан кейін оқушылар тез эскиз салу арқылы оқығандарының суреттелген түйіндемесін жасайды, соның ішінде мүмкіндігінше егжей-тегжейлі. Оқушыларға өз суреттерін басқалармен бөлісуге және сипаттауға рұқсат етіледі. Мұғалімге бұл стратегияны оқушыларға ұсынбас бұрын бірнеше рет модельдеу пайдалы.

Қызыл карта, Жасыл карта – мұғалім әр оқушыға кішкентай қызыл және жасыл карталарды таратады. Ғылыми-көпшілік мәтіннің үзіндісін оқығаннан кейін мұғалім сыныпқа мәтін туралы сұрақ қояды және оқушылардың біреуінен жауап беруін сұрайды. Ашық сұрақтар немесе бірнеше ықтимал жауаптары бар жоғары деңгейлі сұрақтар Бұл әрекетті пайдалы әрі қызықты етеді. Оқушы сұраққа жауап бергеннен кейін, мұғалім басқа оқушылардан келіспесе қызыл картаны, ал келіссе жасыл картаны көтеруді сұрайды. Оқушылар карточканы таңдауы туралы дауласуы керек.

Қандай атау? – Оқушыларға мәтінді оқуға ұсынбас бұрын, мұғалім кітаптың алдыңғы мұқабасын және титул бетін жауып қояды және оқушыларға мәтіннің атауын хабарламайды. Оқып болғаннан кейін, мұғалім оқушылардан мәтінге атау ұсынуды сұрайды, «мәтін не туралы болды?», «негізгі идеялар қандай болды?» деген сұрақтар қояды және т.б. Кейін оқушылардың жауаптары автордың түпнұсқа атауымен салыстырылып, талқыланады.

Қар лақтыру – Бірнеше негізгі идеялары бар мәтінді оқығаннан кейін мұғалім оқушылармен бірге барлық негізгі идеялардың тізімін зерттеп, жасайды және әрбір негізгі идеяны бөлек қағаз парағына жазады. Оқушыларды 3 немесе 4 адамнан тұратын топтарға бөліп (негізгі идеялар мен топтардың саны бірдей болатындай), мұғалім негізгі идеялар жазылған қағаздарды «қар кесектеріне» айналдырады. Содан кейін «қар кесектері» сыныпқа тасталады, әр топ біреуін алады. Мұғалім топтарға қағаздарды ашып, негізгі идеяны оқуды ұсынады. Содан кейін әр топ мәтіннен бір растайтын мәлімет тауып, қағазға жазуы керек. Содан кейін топтар «қар кесектерін» ауыстырады, осылайша әр топқа әрбір негізгі идеяға жауап беру мүмкіндігі беріледі.

Хронология – Мұғалім білім алушыларға дәйекті мәтіндегі оқиғалардың кестесін құруды немесе оқиғаларды қағазға түсіруді ұсынады және оқушыларға оларды ретімен орналастыруды ұсынады.

Шығу парақтары - Мәтіннің үзіндісін оқығаннан кейін оқушылар мәтін бойынша мұғалімнің екі-үш маңызды сұрағына жазбаша түрде өз бетінше жауап беруі керек. Мұғалім оқытуды одан әрі түзету мақсатында оқушылардың жауаптарын жинайды және талдайды.

1-2-3-4 – Мәтінді оқығаннан кейін білім алушылар келесі форматты қолдана отырып, мәтінді 4 абзацта көрсетуі керек: 1-абзац – Үлкен идея, 2-абзац – Маңызды мәліметтер, 3-абзац – Мәтінмен жеке байланыстар және 4-абзац – Оқушыларда қалған кез келген сұрақтар. Мұғалім оқушыларға өз жұмыстарын құрдастарымен, топпен немесе бүкіл сыныппен бөлісуді ұсынады.

Құрылымы

Құрылымды іздеу – Мұғалім оқушылар оқып жатқан ғылыми-көпшілік мәтінде кездесетін бірнеше құрылымдық бөлімдердің атауларын бөлек карточкаларға жазады (мысалы, тақырып, атау, іздеу көрсеткіші, глоссарий, диаграмма, кірістірме және т.б.). Карточкалар ескертпелермен әр оқушыға біреуін таратады. Оқу барысында оқушы өз карточкасындағы құрылымдық бөлімді мәтіннен табады. Содан кейін карточканың артқы жағына осы нақты құрылымдық бөлімнің мәтінді түсінуге қалай көмектескенін жазады.

Венн диаграммасы – Венн диаграммасының бір жағына мұғалім «автор» сөзін, ал екінші жағына «иллюстратор» сөзін жазады. Содан кейін мұғалім оқушылардан әрқайсысының стильдерін сипаттап, мәтінді түсінуге қалай көмектесетінін түсіндіре отырып, диаграмманы толтыруға көмектесуді сұрайды. Оқушылар автор мен иллюстратордың бірдей / әртүрлі рөлдері бар екенін көреді.

Контексттік кеңес – Оқушылар 3-4 адамнан тұратын топтарға біріктіріледі. Мұғалім топтарға оқылған мәтіннен 3-4 қиын сөздердің тізімін береді, сөздік, глоссарий немесе басқа сілтемелерді пайдаланбай, олардың тізіміндегі сөздердің анықтамаларын жазуды сұрайды. Ресурстар ретінде олар тек бірлескен талқылауды және мәтіннің өзін пайдалана алады. Әрі қарай, топтар өздерінің анықтамаларымен бөлісу және екі топ келісетін әрбір сөздің жалпы анықтамасын ойлап табу үшін бірігеді.

3-2-1 Strategy – Мұғалім оқушылардан 3 жаңалық, 2 қызықты идея және мәтінді оқығаннан кейін қалған 1 сұрақ жазуды сұрайды. Стратегияны бірнеше рет алдын-ала модельдеу қажет.

Төрт бұрыш – Оқушылар даулы тақырыптағы мәтінді оқығаннан кейін (мысалы, жануарларды хайуанаттар бағында ұстау керек пе?), мұғалім оқушылармен автордың көзқарасын талқылайды. Содан кейін сыныпты 4 бұрышқа бөледі: «толық келісемін», «белгілі бір дәрежеде келісемін», «белгілі бір дәрежеде келіспеймін» және «мүлдем келіспеймін». Оқушылар бөлменің бұрышына жақындауы керек, бұл олардың автормен келісу немесе келіспеу дәрежесін жақсы көрсетеді. Әрі қарай, мұғалім білім алушыларді өз тобымен өз ойларын талқылауға шақырады, содан кейін өз парталарына оралып, өз позицияларын қорғау үшін қысқаша тезистер жазады (мысалы, «мен (автормен) мүлдем келіспеймін, өйткені...»).

Күтілетін нәтижелер жөніндегі нұсқаулықтар – Мұғалім оқушылар оқитын мәтінге қатысты мәлімдемелер жиынтығын жасайды. Оқымас бұрын оқушылар мәлімдемелермен келісетінін немесе келіспейтінін және бұл мәлімдемелерді шын немесе жалған деп санайтынын шешуі керек. Мәтінді оқығаннан кейін оқушылар оқу нәтижесінде олардың ойлауы өзгергенін білу үшін мәлімдемелерге және жауаптарына қайта оралуы керек.

Білім мен идеяларды біріктіру

Иллюстрацияның пайдалылығы – Кейбір иллюстрациялар мәтіннен тыс ақпаратты қосуы мүмкін, ал басқалары мәтіндегі тұжырымдаманың көрнекі көрінісін түсіндіруі немесе қамтамасыз етуі мүмкін. Кейбір иллюстрациялар пайдалы, кейбіреулері пайдалы емес. Мұғалім оқушыларға мәтінде ұсынылған иллюстрациялардың пайдалылығын, сұрақтарға жауаптарды талқылауды ұсынады: мен иллюстрацияда қандай белгілерді көремін? Неліктен иллюстратор оны бояды? Бұл иллюстрациядан не үйренуге болады?

Иллюстрацияға тақырып – Мұғалім оқушыларға мәтінде атауы жоқ иллюстрацияларға тақырып / қолтаңба беруді ұсынады. Әрі қарай, қолтаңбалар иллюстрациялардың түпнұсқа атауларымен салыстырылады.

Автордың көзқарасы – Мәтінді оқығаннан кейін мұғалім оқушыларға автордың мақсаты туралы мәлімдеме (дұрыс немесе жалған) береді (мысалы: «Менің ойымша, автор осы мәтінді жазу арқылы бізді жаһандық жылырудың шын мәнінде болып жатқан жоқтығына сендіруге тырысты»). Оқушылар мәтінге оралып, мұғалімнің тұжырымының шынайылығын немесе жалғандығын растайтын автордың нақты сөздерін табуы керек.

Көзқарас – Мұғалім ғылыми-көпшілік мәтіннің үзіндісін ұсынады, автордың негізгі ойларын тақтаға тізімдейді. Әрі қарай ол осы ережелерді оқушылармен бірге қарастырады. Оқушыларды жұптастыра отырып, мұғалім олардың біреуінен мәтіннің кішкене бөлігін оқуды бастауды сұрайды. Бір оқушы оқып жатқанда, екінші оқушы автордың кез-келген негізгі тезистерін қолдайтын сөйлемдерді белгілейтін стикерлермен белгілейді. Оқушылар кезекпен сөйлемдерді оқиды және белгілейді. Әрі қарай, мұғалім білім алушыларға ұсыныстарды негізгі ойлар бойынша сұрыптауды немесе оқушылар бүкіл сынып бойынша тапқан ұсыныстарды талқылауды ұсынады.

Бөл де биле – Мұғалім оқушыларды 2 адамнан тұратын топтарға біріктіреді және әр топқа мәтін үзіндісінен кескін (иллюстрация, диаграмма, карта және т.б.) таратады. Кескінді зерттегеннен кейін бір адам кескін жеткізуге тырысатын негізгі идеяны айтуы керек. Екінші адам кескіннің мәтінді нақтылайтынын немесе кеңейтетінін сезінетінін немесе жоқ екенін, егер солай болса, қандай жолмен екенін айтуы керек.

2-2-2 – Мұғалім оқушыларға бір тақырып бойынша екі мәтінді оқуды ұсынады. Аяқтағаннан кейін олар мәтіндер арасындағы 2 ұқсастық пен 2 айырмашылықты тізімдеуі керек.

Үш факт және бір қиял – Ғылыми-көпшілік мәтіннің үзіндісін оқып немесе мәтіннен сурет немесе иллюстрацияны зерттегеннен кейін оқушылар мәтіннен/иллюстрациядан алған 3 фактіні және бір «қиялды» өздігінен жазады. Мұғалім оқушыларға өз фактілері мен қиялдарын басқа бір оқушымен бөлісуді ұсынады. Басқа оқушының міндеті – қай тұжырымның қиял екенін анықтау.

Тыңдаңыз, көріңіз немесе жазыңыз – Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша мәтінді оқиды, содан кейін сол тақырып бойынша ақпаратты (бейне, жазба және т.б.) тыңдайды немесе қарайды (мысалы, Кингтің «Менің арманым бар» сөзін оқып, содан кейін Кингтің сөз сөйлеуін көру). Әрі қарай, бұл екі форматтың қалай бірдей екендігі және олардың айырмашылығы, қай форма оларға жақсы болып көрінетіні және неге екендігі талқыланады.

Жоғарыда аталған кейбір стратегияларды қолданудың практикалық мысалы 6-қосымшада келтірілген.

Дереккөз: Bemidji Area Schools. 2013. <https://www.bemidji.k12.mn.us/wp-content/uploads/2013/11/Teaching-Reading-with-Nonfiction.pdf>

ҚОСЫМША

Қосымша 1

Оқу сауаттылығын дамыту жөніндегі республикалық және жергілікті бастамалар

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БАСТАМАЛАР	
«Бір ел – бір кітап»	«Бір ел-бір кітап» республикалық акциясы 2007 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Ұлттық Академиялық Кітапханасы мен ҚР кітапхана қауымдастығының бастамасымен ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің қолдауымен өткізіліп келеді. Акцияның мақсаты-қазақ әдебиетін дәріптеу, қоғамның оқуға деген қызығушылығын арттыру, Қазақстанның әдеби мұрасын зерттеуге деген зерттеу қызығушылығын дамыту, сондай-ақ өскелең ұрпақтың интеллектуалды-рухани дамуына ықпал ету ⁵¹ .
«Кітап-AMANAT»	2023 жылдың қазан айынан бастап «AMANAT» партиясы «Кітап-AMANAT» жобасын іске қосты. Жоба отандық әдебиетке қызығушылықты арттыруға, адамдарды оқу мен қазақ авторлары мен баспагерлерді қолдауға бағытталған. Жоба аясында «AMANAT» партиясы мен Баспа, полиграфия және кітап тарату ассоциациясы арасында өзара ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды. Осы құжатқа сәйкес, баспалар дүкендерге қажетті кітап қорының қолжетімді бағамен қамтамасыз етілуін қамтамасыз етеді. Кітап орталықтары еліміздің барлық аймақтарында ашылды, бұл отандық әдебиетті халық үшін қолжетімді етеді ⁵² .
«Буккроссинг»	Буккроссинг – бұл кітаптарды еркін алмасу мақсатында құрылған дүниежүзілік қоғамдық қозғалыс. Акция аясында мектеп оқушылары оқыған кітаптары туралы өз ұсыныстарымен бөлісіп, жаңа шығармалармен танысады, «Оқып шықтым – басқаға сыйла» принципін ұстана отырып. Акция оқушылардың оқу қызығушылығын арттыруға және кітаптарға деген сүйіспеншілікті бөлісуге арналған. Мектеп кітапханалары оқушылар кітаптармен алмасатын арнайы бұрыштар жасайды. Оқушылар өздерінің сүйікті шығармаларымен достарымен бөлісу үшін түрлі іс-шараларды ұйымдастырады, оның ішінде бейнерекламалар, презентациялар, театрландырылған көріністер және басқа форматтар бар ⁵³ .
ЖЕРГІЛІКТІ БАСТАМАЛАР	
«8 минуттық көркем әдебиет оқу»	2023 жылдан бастап Астана білім басқармасының бастамасымен елорданың барлық білім беру ұйымдарында «8 минуттық көркем әдебиет оқу» жобасы басталды. Жоба оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыруға, олардың ой-өрісін кеңейтуге және оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған. Осы бастама аясында балалар оқу сабақтарын бастамас бұрын күн сайын 8 минуттан кітап оқиды. Оқушылар өздерінің қызығушылықтары мен

⁵¹ <https://arkalyk-ounb2.kz/ru/proekty-aktsii/proekty-aktsii-2.html>

⁵² <https://amanatpartiasy.kz/news/news-detail/303401?lang=ru>

⁵³ <https://optimism.kz/2024/05/18/pochitaem-knigu-na-kanikulah-v-shkolah-astany-startoval-bukcrossing/>

	қажеттіліктеріне сәйкес келетін кітаптарды өз бетінше таңдайды, бұл олардың жеке әдеби қалауларын ескеруге мүмкіндік береді ⁵⁴ .
READx	<p>READx жобасы Қазақстанның кейбір мектептерінде өткізіледі және оқуға қатысты ойларымен, идеяларымен және жаңалықтарымен бөлісетін қызықты тұлғалардың шабыттандыратын сөз сөйлеулерінен тұрады. Жобаның негізгі мақсаты – оқушылар арасында оқу қызығушылығын арттыру, көркем әдебиетке деген сүйіспеншілікті қалыптастыру және әдеби тіл мәдениетін дамыту. READx жобасының форматы оқуды насихаттаудың дәстүрлі және заманауи әдістерін біріктіреді, оқырманның бенефисі мен TEDx тәрізді дербес іс-шаралардың элементтерін қосады. Жобаға 5 спикер қатысады, олардың арасында оқушылар, педагогтар, мектеп қызметкерлері, қонақтар және ата-аналар болуы мүмкін. Спикерлер оқыған кітаптары акт залында жеке көрмелерде ұсынылады. Кітапхана волонтерлері қатысушыларға «Оқимын!» және «Ойланамын!» деген жазулары бар екі карточканы таратады. Әр сөз сөйлеуден кейін қонақтар карточкалардың бірін көтеру арқылы спикердің оқуға қатысты идеялары мен тәжірибесіне өз әсерлерін білдіреді. Мұндай кездесулерде оқушыларды әлеуметтік желілерде, компьютерде және теледидарда өткізілетін уақытты азайтып, кітап оқуға көбірек уақыт бөлуге шақырады⁵⁵.</p>

⁵⁴ <https://www.gov.kz/memleket/entities/astana/press/news/details/648133?lang=ru>

⁵⁵ http://lib.kzlib.edu.kz/?page_id=191

Құрметті оқушы!

Оқу сауаттылығы туралы сұрақтарға жауап беруіңізді сұраймыз. Сауалнама анонимді, сондықтан адал жауап беруіңізді сұраймыз. Еліміздің оқушыларының пікірі біз үшін өте маңызды!

Зерттеушілер маған зерттеудің негізгі ақпараты мен мақсаттарын нақты түсіндірді. Мен бұл зерттеуге қатысуым ерікті екенін түсінемін. Мен кез келген уақытта және ешқандай себепсіз келісімді қайтарып ала аламын және бұл мен үшін теріс әсер етпейді. Мен бұл зерттеуде жиналған ақпарат құпия түрде пайдаланылатынын түсінемін.

1. Жынысыңызды көрсетіңіз:

- Ұл
- Қыз

2. Қазақстанның қай аймағында тұрасың:

- Астана қ.
- Алматы қ.
- Шымкент қ.
- Абай облысы
- Ақмола облысы
- Ақтөбе облысы
- Алматы облысы
- Атырау облысы
- Шығыс Қазақстан облысы
- Жамбыл облысы
- Жетісу облысы
- Батыс Қазақстан облысы
- Қарағанды облысы
- Қостанай облысы
- Қызылорда облысы
- Маңғыстау облысы
- Павлодар облысы
- Солтүстік Қазақстан облысы
- Түркістан облысы
- Атырау облысы

3. Сіздің мектебіңіз қайда орналасқан?

- қала
- ауыл

4. Сіздің мектебіңіз қандай түрге жатады?

- Жалпы білім беретін мектеп
- Гимназия, мектеп-гимназия
- Лицей, мектеп-лицей
- Шағын жинақталған мектеп
- Мамандандырылған мектеп

5. Сіз мектепте қай тілде оқисыз?

- Қазақ тілі
- Орыс тілі
- Басқа

6. Биылғы оқу үлгеріміңізді көрсетіңіз?

- Өте жақсы («5»)
- Жақсы («4»)
- Қанағаттанарлық («3»)

7. Сіз қандай сыныпты бітірдіңіз?

- 4 сынып
- 8 сынып
- басқа сынып

Оқу сауаттылығын қабылдау:

8. Сіз оқығанды ұнатасыз ба? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Мен оқығанды қатты жақсы көремін
- Мен оқығанды жақсы көремін
- Мен оқығанды онша ұнатпаймын
- Мен оқығанды ұнатпаймын

9. Сіздің түсінігіңізде «оқу сауаттылығы» дегеніміз не? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Бұл мәтіндерден алынған ақпаратты түсіну, пайдалану, талдау, бағалау қабілеті
- Бұл мәтіндерді еркін, дұрыс (қатесіз) және мәнерлеп оқу және түсіну қабілеті
- Бұл көркем әдебиеттегі сюжетті түсіну және оқудан ләззат алу қабілеті
- Бұл мәтіннен ақпаратты тез есте сақтау және оқығанды баяндап беру қабілеті
- Жауап беру қиын

10. Күніне әдетте оқуға қанша уақыт бөлесіз? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Мен мүлдем оқымаймын
- Кемінде 10 минут
- 10-нан 30 минутқа дейін
- 30 минуттан 1 сағатқа дейін
- 1-ден 2 сағатқа дейін
- 2 сағаттан астам

Мектеп бағдарламасындағы оқу:

11. Мектеп бағдарламасы бойынша кітаптарды / әңгімелерді міндетті түрде оқуға қалай қарайсыз? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Маған мектеп бағдарламасында ұсынылған кітаптардың көпшілігі ұнайды.
- Кейбір кітаптар қызықты, бірақ басқалары аз қызығушылық тудырады.
- Маған кітаптарды ұнататын кездер сирек кездеседі, көбінесе мектеп шығармаларына құмар болу қиынға соғады.
- Маған мектеп бағдарламасы бойынша оқу ұнамайды, мен кітаптарды өзім таңдағанды жөн көремін.
- Жауап беру қиын

12. Оқу дағдыларын дамыту үшін сабақтарда не алғыңыз келеді? (Бір немесе бірнеше жауап нұсқасын таңдауға болады)

- Оқушылардың әртүрлі қызығушылықтарын ескеретін көбірек кітап таңдау
- Қосымша интерактивті және сандық оқу ресурстары
- Қосымша бірлескен оқулар немесе оқылған пікірталастар

- Сабақтарда әр түрлі өнер түрлерімен (мысалы, кино, музыка, бейнелеу өнері) оқудың көбірек интеграциясы
- Веб-сайттар, ақпараттық сілтемелер, блогтар, форумдар және т. б. сияқты заманауи мәтіндермен көбірек жұмыс жасаңыз.
- Маңызды тақырыптар бойынша мәтіндермен көбірек жұмыс істеу, мысалы, ғылым, әлемдік трендтер, технологиялар және т. б.
- Жауап беру қиын

13. Тапсырмаларды орындау кезінде қандай қиындықтар туындайды, мәтіндерді қайдан оқу керек? (Бір немесе бірнеше жауап нұсқаларын таңдауға болады)

- Қиындық жоқ
- Мен үшін мәтін әдетте тым күрделі
- Оқу тапсырмаларының үлкен көлеміне байланысты оқуға уақыт жетіспейді
- Мәтін қызықсыз немесе менің хоббиіме сәйкес келмейді
- Мен жиі алаңдаймын, мысалы, телефон, интернет, үй жұмыстары, спорт
- Басқа мәселелер (көрсетіңіз: _____)
- Жауап беру қиын

14. Тапсырманы күрделі мәтінмен орындау қажет болса, әдетте не істейсіз? (Бір немесе бірнеше жауап нұсқасын таңдауға болады)

- Ақпаратты жақсы меңгеру үшін мәтінді қайта оқып шығамын
- Бейтаныс сөздердің немесе терминдердің анықтамаларын іздеймін
- Мен негізгі ойларды жазамын немесе жазбалар жазамын
- Мәтінді жақсы түсіну үшін басқалармен талқылаймын
- Қосымша ақпарат пен түсініктеме алу үшін ChatGPT пайдаланамын
- Мен ештеңе жасамаймын, мұндай қиын тапсырмаларды өткізіп жіберемін
- Басқа (көрсетіңіз)
- Жауап беру қиын

15. Өткен жылы әдеби мәтіндер (романдар, прозалар, поэзия және т. б.) бойынша оқу тапсырмаларын орындау дағдыларыңыз жақсарды деп ойлайсыз ба? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Иә, айтарлықтай жақсарды
- Иә, сәл жақсарды
- Өзгерген жоқ
- Нашарлады
- Жауап беру қиын

16. Өткен жылы ақпараттық мәтіндер (веб-сайттар, электрондық хаттар, мақалалар, блогтар және т. б.) бойынша оқу тапсырмаларын орындау дағдыларыңыз жақсарды деп ойлайсыз ба? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Иә, айтарлықтай жақсарды
- Иә, сәл жақсарды
- Өзгерген жоқ
- Нашарлады
- Жауап беру қиын

17. Мұғалімдер сабақта келесі мәтіндермен қаншалықты жиі жұмыс істеуге мүмкіндік береді? (әр жолда бір жауап нұсқасын таңдаңыз) жолдан бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Көркем мәтіндер					
Ғылыми мәтіндер					
Журналдардың, газеттердің және интернет-беттердің мақалалары					
Веб-сайт беттері					
Электрондық хабарламалар					
Интернеттегі блогтар мен форумдар					
Рецензиялар мен пікірлер					
Кестелер, графиктер, диаграммалар					
Хабарландырулар, кестелер, каталогтар, нұсқаулар					
Инфографика					
Ресми құжаттар					

18. Шет тіліндегі мәтіндерді (мысалы, ағылшын тілінде, француз тілінде) оқуда қаншалықты жиі қиындықтарға тап боласыз? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Мен жиі бейтаныс сөздерден, күрделі грамматикадан және т. б. қиындықтарға тап боламын.
- Кейде мәтіннің күрделілік деңгейіне немесе менің дайындығыма байланысты
- Сирек, мен әдетте шет тіліндегі мәтіндерді үлкен қиындықсыз оқимын
- Ешқашан, мен шет тіліндегі мәтіндерді оқуда қиындық көрмеймін
- Жауап беру қиын

Мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы:

19. Сіз өзіңіздің мектебіңіздегі кітапхана туралы келесі мәлімдемелермен келісесіз бе? Әр жолдан бір жауапты таңдаңыз

	Мүлдем келіспеймін	Келіспеймін	Жауап беру қиын	Келісемін	Толық келісемін
Біздің кітапханада кітаптардың кең					

және әр түрлі тандауы бар					
Біздің кітапхана компьютерлермен, сканерлермен, принтерлермен және т. б. жабдықталған.					
Кітапхана оқушыларға ыңғайлы сағаттарда жұмыс істейді					
Біздің кітапхананың интерьері заманауи, оқушыларды оған баруға ынталандырады					
Біздің кітапхананың мектеп ішіндегі орналасқан жері оқушыларға баруға ыңғайлы					
Біздің мектепте онлайн кітапханаға бару мүмкіндігі бар					

20. Сіздің мектебіңізде кітап оқуға арнайы уақыт бар ма? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Ия, бізде белгілі бір оқу сағаттары бар, мен бұл уақытты үнемі қолданамын.
- Ия, оқу уақыты беріледі, бірақ мен оны сирек қолданамын.
- Жоқ, оқу сабақ кестесінде жоқ, бірақ мен оған өзім уақыт бөлемін.
- Жоқ, біздің мектепте кітап оқуға арнайы уақыт жоқ.
- Жауап беру қиын

21. Сіздің мектебіңізде конкурстар, кітап клубтары немесе авторлық кездесулер сияқты оқуды ынталандыратын іс-шаралар бар ма? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Иә, біз әртүрлі оқу іс-шараларына қатысамыз және бұл мені жаңа кітаптарды зерттеуге итермелейді.
- Ия, бірақ мұндай іс-шаралар сирек кездеседі, мен оларға жиі қатыспаймын.
- Жоқ, мұндай іс-шаралар іс жүзінде жоқ
- Біздің мектепте осындай іс-шаралар өткізіліп жатқанын білмеймін.
- Жауап беру қиын

Ата-аналардың қатысуы:

22. Сіздің ата-анаңыз оқуға қызығушылық таныта ма? Олар үйде кітаптарды немесе басқа мәтіндерді жиі оқиды ма? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Иә, олар оқуға құмар және жиі оқиды

- Жоқ, олар оқуға онша қызығушылық танытпайды
- Олар кейде оқиды, бірақ бұл олардың негізгі хоббиі емес

23. Ата-аналар сіздің оқуға деген қызығушылығыңызды қалай сақтайды? (Бір немесе бірнеше жауап нұсқаларын таңдауға болады)

- Олар маған таңдаған кітаптарымды және оқуға байланысты сыйлықтарды сатып алады
- Менімен бірге қызықты кітаптар оқиды
- Мен үнемі жаңа кітаптар алу үшін кітап клубтарына немесе оқу бағдарламаларына жазылады
- Қызықты кітаптарды табу үшін кітапханаға немесе кітап дүкеніне отбасылық сапарларды үнемі ұйымдастырады
- Олар оқыған кітаптардан қызықты әңгімелерді маған айтады
- Оқығандарымды талқылау және тәжірибелеріммен бөлісу үшін достарыммен кітап күндерін ұйымдастырады
- Үйде ыңғайлы оқу орнын жасайды, мен ыңғайлы оқи алатын орын
- Неліктен оқу маңызды екенін түсіндіреді
- Менің оқуға деген қызығушылығымды іс жүзінде қолдамайды

Құрметті ұстаз!

Оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша оқу жетістіктеріне әсер ететін факторларды зерттеу шеңберінде сауалнамаға қатысуыңызды сұраймыз. Сауалнама анонимді, нәтижелер жалпыланған түрде қолданылады. Адал жауап беруіңізді сұраймыз, Сіздің пікіріңіз біз үшін өте маңызды.

1. Жынысыңызды көрсетіңіз:

- Еркек
- Әйел

2. Тұрақты тұратын жеріңіз бен жұмысыңыздың аймағын көрсетіңіз:

- Астана қ.
- Алматы қ.
- Шымкент қ.
- Абай облысы
- Ақмола облысы
- Ақтөбе облысы
- Алматы облысы
- Атырау облысы
- Шығыс Қазақстан облысы
- Жамбыл облысы
- Жетісу облысы
- Батыс Қазақстан облысы
- Қарағанды облысы
- Қостанай облысы
- Қызылорда облысы
- Маңғыстау облысы
- Павлодар облысы
- Солтүстік Қазақстан облысы
- Түркістан облысы
- Атырау облысы

3. Сіздің мектебіңіз қайда орналасқан?

- қала
- ауыл

4. Қазіргі уақытта жұмыс істейтін білім беру ұйымының түрін көрсетіңіз:

- Жалпы білім беретін мектеп
- Гимназия, мектеп-гимназия
- Лицей, мектеп-лицей
- Шағын жинақталған мектеп
- Мамандандырылған мектеп

5. Педагогикалық тәжірибеңізді көрсетіңіз:

- 3 жылға дейін
- 4-10 жыл
- 11-20 жыл
- 20 жылдан жоғары

6. Өзіңіздің біліктілік санатын көрсетіңіз:

- Педагог-тағылымдамашы

- Педагог
- Педагог-модератор
- Педагог-сарапшы
- Педагог-зерттеуші
- Педагог-шебер

7. Сіз оқытатын сыныптардың оқу тілін көрсетіңіз?

- Қазақ тілі
- Орыс тілі
- Аралас
- Басқа

8. Сіз оқытатын пән қандай білім беру саласына жатады?

- Тіл және әдебиет
- Математика және информатика
- Жаратылыстану ғылымдары
- Дене шынықтыру
- Технология және өнер
- Адам және қоғам

9. Сіз қандай білім деңгейінде сабақ бересіз?

- Бастауыш білім
- Негізгі орта / жалпы орта

Оқу сауаттылығын қабылдауы

10. Сіздің ойыңызша, төмендегі анықтамалардың қайсысы «оқу сауаттылығы» терминін көбірек ашады? (Бір жауап нұсқасын тандаңыз)

- Бұл мәтіндерден алынған ақпаратты түсіну, пайдалану, талдау, бағалау қабілеті
- Бұл мәтіндерді еркін, дұрыс (қатесіз) және мәнерлеп оқу және түсіну қабілеті
- Бұл көркем әдебиеттегі сюжетті түсіну және оқудан ләззат алу қабілеті
- Бұл мәтіннен ақпаратты тез есте сақтау және оқығанды баяндап беру қабілеті
- Жауап беру қиын

11. Сандық технологияның оқушылардың оқу сауаттылығына әсерін қалай бағалайсыз? (Бір жауап нұсқасын тандаңыз)

- Оңды әсер, цифрлық технологиялар оқу дағдыларын жақсартады, мәтіндерді терең түсінуге ықпал етеді, оқушылардың аналитикалық және сыни дағдыларын жақсартады
- Бейтарап, жағымды да, жағымсыз да жақтары бар. Мен технологияның пайдасын мойындаймын, сонымен қатар оларды шамадан тыс пайдалану оқушыларды шоғырланған оқудан алшақтатуы мүмкін екенін байқаймын
- Теріс әсер, цифрлық технологиялар ақпаратқа жылдам қол жеткізу үшін ыңғайлы, бірақ олар оқушылардың оқуды терең және мағыналы талдау қабілетін төмендетеді
- Жауап беру қиын

Педагогикалық қызмет

12. Сіз соңғы 3 жылда оқу сауаттылығы бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өттіңіз бе? (Бір жауап опциясын тандаңыз)

- Ия
- Жоқ

13. Сабақта оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру үшін келесі әрекеттерді қаншалықты жиі ұйымдастырасыз? (Әр жолдан бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Сыныпта бірге оқуды немесе оқылған мәтінге талқылау ұйымдастырамын					
Сабақтарда оқуды әр түрлі өнер түрлерімен (мысалы, кино, музыка, бейнелеу өнері) біріктірумен бірге ұйымдастырамын					
Әртүрлі сандық форматтағы мәтіндермен (веб-сайттар, сілтемелер, блогтар, форумдар және т. б.) жұмысты ұйымдастырамын					
Өзекті әлеуметтік және ғылыми тақырыптар бойынша (мысалы, климаттың өзгеруі, технология, жасанды интеллект және т. б.) тек көркем әдебиеті ғана емес, басқа мәтіндермен де жұмыс ұйымдастырамын.					
Сабақтарға геймификация элементтерін қосамын, мысалы, конкурстар, квесттер, ойындар					
Оқушыларға басқа пәндерді және нақты өмір жағдайларын зерттеу бойынша білімді қолдануға көмектесетін мәтіндермен жұмыс ұйымдастырамын					

14. Сабақтан тыс уақытта оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру үшін келесі әрекеттерді қаншалықты жиі ұйымдастырасыз? (Әр жолдан бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Мен әдеби клубтар мен пікірталастар ұйымдастырамын: оқушылармен оқыған кітаптарымды үнемі талқылаймын					
Мен жеке мысал келтіремін: мен өзім					

оқыған кітаптар туралы айтамын					
Мен мектеп кітапханасын дамытуға қатысамын, мысалы, кітапханаға қосу үшін кітаптарды ұсынамын					
Мен ата-аналарды тартамын: оқу сауаттылығы тақырыбында ата-аналар жиналыстарын өткіземін, үйде оқу ортасын құру бойынша ұсыныстар беремін және т. б.					

15. Сабақ барысында қандай мәтін түрлерін және қаншалықты жиі қолданасыз (әр жолдан бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Көркем мәтіндер					
Ғылыми мәтіндер					
Журналдардың, газеттердің және интернет-беттердің мақалалары					
Веб-сайт беттері					
Электрондық хабарламалар					
Интернеттегі блогтар мен форумдар					
Рецензиялар мен пікірлер					
Кестелер, графиктер, диаграммалар					
Хабарландырулар, кестелер, каталогтар, нұсқаулар					
Инфографика					
Ресми құжаттар					

16. Оқу сауаттылығын дамыту үшін оқу процесіне келесі технологияларды қаншалықты жиі қосасыз? (Әр жолдан бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

	Ешқашан / іс жүзінде ешқашан	Сирек (тоқсанына 1-2 рет)	Кейде (айына 1-2 рет)	Жиі (аптасына 1-2 рет)	Әрқашан (әр сабақта)
Интерактивті тақталар					
Білім беру қосымшалары мен бағдарламалары					
Электрондық кітаптар					
Мультимедиялық презентациялар мен бейнелер					
Ойын платформалары					
Мобильді құрылғылар					
Әлеуметтік медиа және онлайн форумдар					
Жасанды интеллект (мысалы, GPT чаты)					
Аудиокітаптар мен подкасттар					

17. Мектеп бағдарламасы бойынша кітаптарды / әңгімелерді міндетті түрде оқуға қалай қарайсыз?

- Бағдарламада ұсынылған әдебиеттердің көпшілігі негізгі оқу құзыреттерін қалыптастыру үшін маңызды
- Бағдарлама бойынша әдебиеттер әдетте қызықты және пайдалы, бірақ қазіргі жағдайда кейбір кітаптардың өзектілігі жеткіліксіз
- Бағдарлама бойынша әдебиеттер көбінесе оқушыларға қызықсыз, көбінесе олар ұсынылған кітаптарды оқуда қиындықтарға тап болады
- Жауап беру қиын

18. Сіздің тәжірибеңізге сүйене отырып, оқушылардың сабақта қандай оқу дағдыларын қалыптастыру қиын? (Бірнеше жауап нұсқасын таңдауға болады)

- Мәтінде қажетті ақпарат бар орынды анықтау (мәтіннің үзіндісі, гиперсілтеме, сайтқа сілтеме және т. б.)
- Фактологиялық ақпаратты түсіну (сюжет, оқиғалар тізбегі және т. б.)
- Тақырыпты, негізгі ойды, мәтін идеясын табу
- Себеп-салдарлық байланыстар орнату, қорытындылар шығару

- Мәтінде талқыланатын мәселе бойынша өз көзқарасын білдіру және негіздеу
- Әртүрлі мәтіндерде берілген ақпаратты салыстыру және сәйкестендіру
- Мәтіндегі ақпаратты нақты өмірде қалай қолдануға болатындығын түсіндіру (сапарды жоспарлау, өнімді таңдау және т. б.)
- Мәтіннің мазмұны мен құрылымын бағалау
- Тапсырма тұрғысынан мәтіннің тиімділігін бағалау
- Мәтіннің тілдік ерекшеліктерін сипаттау (метафоралар, тон және т. б.)
- Мәтіндегі / веб-сайттағы графикалық элементтердің әсерін сипаттау
- Мәтіндегі / веб-сайттағы ақпараттың дұрыстығын бағалау

Мектепте оқытуды ұйымдастыру жағдайы

19. Сіз өзіңіздің мектебіңіздегі кітапханаға қатысты келесі мәлімдемелермен келісесіз бе? Әр жолдан бір жауапты таңдаңыз

	Мүлдем келіспеймін	Келіспеймін	Жауап беру қиын	Келісемін	Толық келісемін
Біздің кітапханада кітаптардың кең және әр түрлі таңдауы бар					
Біздің кітапхана компьютерлермен, сканерлермен, принтерлермен және т. б. жабдықталған.					
Кітапхана оқушыларға ыңғайлы сағаттарда жұмыс істейді					
Біздің кітапхананың интерьері заманауи, оқушыларды оған баруға ынталандырады					
Біздің кітапхананың мектеп ішіндегі орналасқан жері оқушыларға баруға ыңғайлы					
Біздің мектепте онлайн кітапханаға бару мүмкіндігі бар					

20. сіздің мектепте оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған іс-шаралар, мысалы, конкурстар, кітап клубтары және т. б. өткізіле ме? (Бір жауап нұсқасын таңдаңыз)

- Иә, оқушылар әртүрлі оқу іс-шараларына қатысады
- Ия, бірақ мұндай іс-шаралар сирек кездеседі

- Жоқ, мұндай іс-шаралар іс жүзінде жоқ
- Біздің мектепте осындай іс-шаралар өткізіліп жатқанын білмеймін
- Жауап беру қиын

21. Оқу сауаттылығын дамыту үшін оқушылардың ата-аналарымен өзара әрекеттесудің қандай әдістерін қолданасыз? (Бірнеше жауап нұсқасын таңдауға болады)

- Жоқ / дерлік жоқ
- Тұрақты ата-аналар жиналысы, оның ішінде оқу сауаттылығы мәселелеріне арналған
- Ата-аналарға, оның ішінде оқу сауаттылығы мәселелері бойынша жеке консультациялар
- Оқудың маңыздылығы және тиімді оқу стратегиялары туралы ақпараттық бюллетеньдер мен жадынамалар жіберу
- Оқу сауаттылығы туралы материалдарды мектеп сайтында және әлеуметтік желілерде жариялау
- Ата-аналар мен балаларға арналған бірлескен оқулар мен әдеби кештер
- Ата-аналар мен балалардың қатысуымен өтетін конкурстар мен викториналар
- Отбасылық кітап алмасу
- Баланың жасына және қызығушылығына сәйкес әдебиеттерді таңдау бойынша кеңестер
- Ата-аналарды мектеп кітап жобаларына қатысуға тарту
- Мектеп кітапханасын немесе оқу бұрышын құру бойынша жобаларды бірлесіп әзірлеу және іске асыру
- Басқа _____

АТА-АНАЛАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТТАНДЫРЫЛҒАН КЕЛІСІМ НЫСАНЫ

Келісім туралы өтініш

Сауалнама

Зерттеу тақырыбы: Қазақстан мектептеріндегі оқу нәтижелерін бағалау бойынша оқушылардың оқу сауаттылығына әсер ететін факторларды зерттеу.

Сипаттама: Оқушылардың оқу сауаттылығының деңгейі бірнеше факторға байланысты: ерте араласу және оқу сауаттылығын дамытуға қолдау көрсету; мектеп ортасы; оқытудағы цифрлық технологиялар; педагогтардың кәсіби дамуы; оқушылардың оқуға деген қатынасы мен мотивациясы; оқу сауаттылығын дамыту бойынша оқу практикасы; отбасының әлеуметтік-мәдени және экономикалық жағдайы (ӘМӘ, отбасының қатысуы мен оқуға деген қатынасы, ата-аналардың білім деңгейі, мәдени ерекшеліктер және т.б.). Осы факторлардың оқу сауаттылығына әсерін зерттеу нәтижелері мектептерде, ата-аналар мен білім беру саласының басқа да мүдделі тараптары тарапынан пайдаланылуы мүмкін. Зерттеу қорытындылары бойынша аналитикалық есеп мектеп оқушыларының оқу жетістіктерін талдау үшін, оқу сауаттылығын дамыту практикасын жақсарту, күшті және әлсіз тұстарын түсіну және мектептік және сынып ішілік стратегияларды әзірлеу үшін көмек көрсетеді.

Сіздің балаңызға осы зерттеуге қатысу ұсынылады, бұл зерттеу баланың оқу сауаттылығына әсер ететін факторлар туралы 23 сұрақтан тұратын сауалнама болып табылады. Сауалнама анонимді және оның нәтижелері жинақталған түрде пайдаланылады. Зерттеу нәтижелері бойынша мектептер мен басқа мүдделі тараптарға әдістемелік көмек көрсетіледі.

Егер сіздің балаңыз сауалнама сұрақтарына жауап беруге келіссе, өтініміз, келіскеніңізді растаңыз:

Мен, _____
(Зерттеу қатысушысының/ата-ананың немесе қамқоршының толық аты-жөні) осы зерттеуге қатысуға ерікті түрде келісемін. Мен баламның/қамқорлығымдағы тұлғаның осы зерттеуге қатысуы ерікті екенін түсінемін. Мен кез келген уақытта және себепсіз келісімді қайтарып алуға құқылымын және бұл менің немесе баламның/қамқорлығымдағы тұлғаның жағдайына теріс әсер етпейді. Осы зерттеу барысында жиналған ақпараттың құпия сақталатынын түсінемін.

Қолы: _____ Күні: _____

Мәтінге арналған сұрақтардың мысалдары**Жалпы түсінік**

- Мәтіннің негізгі идеясы/тақырыбы қандай? Дәлелдер қандай?
- Автор өз идеяларын қалай жүйеледі / құрылымдады?

Негізгі мәліметтер

- Негізгі идеяны қандай мәліметтер қолдайды? Сұрақтарға жауап беріңіз - кім? Не? Қашан? Қайда? Неліктен? Қанша?
- Автор дәлелдеуді, түсіндіруді немесе баяндауды қалай дамытты?
- Мәтін бойынша қандай да бір өзгерістер немесе үлгілер бар ма? Сигналдық сөздер мен сөз тіркестерін іздеңіз.
- Белгілі бір сөз тіркестерінің / сөздердің мағынасында қандай да бір нюанстар бар ма?

Лексика және мәтін құрылымы

- Жеке абзацтар, сөйлемдер, сөз тіркестері немесе сөздер қандай рөл атқарады?
- Мәтін құрылымы оның мағынасына қалай әсер етеді?
- Неліктен авторлар әңгімені осылай бастайды және аяқтайды?
- Сөздердің мағынасы белгіленген мәннен асып кете ме? Сөздердің коннотативті мағынасы қандай?
- Мәтінде бейнелі тіл қайда және қандай мақсатта қолданылады?
- Негізгі сөздерді өзгерту арқылы мәнді қалай өзгертуге болады?

Автордың мақсаты

- Бұл мәтінді жазу кезінде автордың мақсаты қандай - ойын-сауық, ақпараттандыру, сендіру? Неліктен сіз осындай қорытындыға келдіңіз?
- Мәтін кімнің көзқарасы бойынша айтылады? 1-ші тұлғадан? үшінші тұлғадан?
- Баяндауыш қаншалықты сенімді? Неліктен сіз осындай қорытындыға келдіңіз?

Қорытындылар

- Мәтіндегі қай тұстары түсініксіз немесе анықталмаған болып қалады?
- Мәтіннің бөліктері қалай біртұтас болып қалыптасады?
- Кімнің оқиғасы / көзқарасы көрсетілмеген?

Мәтін ішіндегі пікірлер, дәлелдер, байланыстар

- Мәтін туралы сіздің пікіріңіз қандай? Сіздің пікіріңізді растайтын қандай дәлелдер бар?
- Риториканың қандай түрлері қолданылады? Қандай мақсатпен?
- Осы мәтінде айтылған мәлімдемелер мен қарсы сұрақтарды растайтын немесе жоққа шығаратын басқа қандай мәтіндер бар?
- Тағы қандай мәтіндер ұқсас немесе керемет тәжірибені/көзқарасты көрсетеді?
- Бұл мәтіндегі қандай сұрақтар жауапсыз/қаралмай қалды, олар зерттеуге лайық болуы мүмкін бе?

Мәтіндерге сұрақтар мен оқу тапсырмаларының жіктелуі:

Ақпаратты іздеу (ақпарат алу, ақпарат дереккөздерімен жұмыс істеу, «навигациялық сауаттылық») – бұл интернетте ақпараттық сұраныс жасау, алынған ақпаратты сақтау (немесе сақтамау), ақпаратты уақыт бойынша тарату дағдыларын қалыптастыруға бағытталған оқу тапсырмалары;

Ақпаратты іздеуге арналған тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Қандай кітапта бұл ақпарат болуы мүмкін?
- ... үшін қандай сөздік қажет болады?

Ақпаратты табу (ақпаратты алу, орналасуын анықтау, декодтау, тану, қабылдау, меңгеру) – бұл бірінші кезекте мәтінде ашық ақпаратты табу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған оқу тапсырмалары, әдетте синонимдік тәсілмен сұрақты білдіреді;

Ақпаратты табуға арналған тапсырмалардың типтік мысалдарын келтірейік:

- ... кейіпкерлерінің қайсысы?
- Мәтінде қалай аталады...?
- Оқиғаларды хронологиялық ретпен орналастырыңыз.
- Қай тұжырым мәтінге сәйкес келмейді?
- ... туралы қате мәлімдемені таңдаңыз

Ақпаратты интерпретациялау (интеграция, синтез, жалпылау, талдау, түсіндіру, түсіну, ұғыну, өңдеу, меңгеру) – бұл оқу тапсырмалары, тереңірек түсінік алу үшін оқылған материалды жалпы және детальді түрде меңгеруге бағытталған.

Ақпаратты интерпретациялауға арналған тапсырмалардың типтік мысалдарын келтірейік:

- Автордың мәтіндегі мақсаты қандай?
- Төмендегі атаулардың қайсысы мәтінге тақырып бола алады?
- Мәтінде қандай ақпарат басты, ал қандайы – қосымша?
- Төмендегі сұрақтардың қайсысына мәтінді оқып жауап алуға болмайды?
- Қай иллюстрация мәтінге ең сәйкес келеді?
- Мәтінге иллюстрацияның мақсатын түсіндіріңіз.
- Мәтіндегі келесі сөйлемді түсіндіріңіз...
- Диалогқа қатысушының қай тұжырымы мәтін ақпаратына негізделмеген?
- Неге кейіпкер осылай әрекет етеді...?
- Ұсынылған мәтіндерде 1 ұқсастық және 1 айырмашылық табыңыз.
- Кейіпкерлердің пікірлері қалай сәйкес келеді...?

Ақпаратты рефлексиялау (бағалау, пайдалану, ойлану, қайта өңдеу, түрлендіру, меншіктеу) – бұл оқу тапсырмалары, ақпаратты сын көзбен бағалауға (оның дұрыстығын және сапасын тексеру, мәтіннің мазмұнын және түрін бағалау), мәтіннен тыс (контекстік, фондық) білімдерді қолдануға, ақпаратты болжауға және түрлендіруге бағытталған;

Ақпаратқа рефлексия жасауға арналған тапсырма мысалдары мыналар болып табылады:

- Мәтіндегі сұраққа жауабыңызды жазыңыз және өз пікіріңізді негіздеңіз.
- Кейіпкерлердің бірінің көзқарасын өз өмірлік немесе оқу тәжірибеңіз негізінде растаңыз немесе теріске шығардыңыз.
- Мәтіннің бірнеше оқушы жасаған мазмұнын қайта айтуын талдаңыз. Қай оқушы сіздің пікіріңізше, мазмұнын ең дұрыс баяндады? Өз жауабыңызды түсіндіріңіз.
- Оқиганың жалғасы қандай болуы мүмкін? Әңгімеге аяқтау жазыңыз.
- Жарнама жасап, бейнелеңіз...

Зерттейтін оқу (толық, егжей-тегжейлі, баяу, асықпай оқыту) – бұл мәтінді толық әрі дәл түсіну мақсатында мұқият және ойланып оқу тапсырмалары. Бұл тапсырмалар негізгі және қосымша ақпаратты толық қабылдауды қамтиды;

Зерттейтін оқуға арналған тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Мәтінді мұқият оқып шығыңыз.
- Мәтінді мағыналы бөліктерге бөліңіз.
- Әрбір мағыналық бөлімдегі негізгі сөздерді бөлектеніңіз.

- Мәтіннің мазмұны мен түрі бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.
- Мәтіннен келесі сөздердің лексикалық мағынасын анықтаңыз...
- Мәтін туралы бірқатар пікірлерге түсініктеме беріңіз

Таныстырмалы оқылымы (танымдық, еркін, жеңіл) – бұл тек негізгі (егжей-тегжейлі емес) ақпаратты алуды көздейтін және оқырманнан мәтіннің мазмұны ішінара толтырылатын қиялдың дамыған дағдысын талап ететін оқу тапсырмалары; сонымен қатар, таныстыру оқылымы көбінесе қатаң анықталған ақпаратты алуға орнатпай оқу ретінде пайда болады, осылайша алынған ақпаратты кейіннен пайдалану немесе көбейту үшін алдын ала арнайы орнатусыз «өзін үшін» оқу арқылы;

Таныстырмалы оқылымға арналған тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Мәтінмен танысып, оның негізгі идеясын анықтаңыз.
- Мәтінде қандай мәселе қойылады?
- Мәтіндегі ең маңызды ақпаратты белгілеңіз.
- Әр абзацтағы бірінші және соңғы сөйлемдер сияқты зат есімге назар аудару арқылы мәтінді оқыңыз. Мәтіннің не туралы екендігі туралы қорытынды жасаңыз.

Оқуды қарап шығу (сканерлеу, «диагональ бойынша оқу») – бұл оқуды қарастыруды көздейтін оқу тапсырмалары, оның мақсаты мәтіндегі ақпарат туралы ең жалпы түсінік алу; Оқуды қарап шығуға арналған тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Мәтінді парақтап шығып, оның мақсатын анықтаңыз.
- Мәтіндегі «құнды орындарға» назар аударыңыз: тақырып, авторлық мәліметтер, шығу деректері, аннотация. Қорытынды жасаңыз.
- Эпиграфты талдаңыз, оған мәтіннің мазмұнын болжаңыз.
- Мәтіндегі сызбалар мен әртүрлі таңдауларды қарап шығыңыз. Олар не туралы хабарлайды?
- Мәтін неше бөліктен тұрады? Мәтіннің басы мен соңын оқыңыз. Сіз қандай қорытындыға келе аласыз? Келесі әдістемелік фактіге назар аударыңыз: мәтіннен бір немесе бірнеше ақпарат бірлігін табу үшін кез-келген жағдайда бүкіл мәтінді қарап шығу керек (сканерлеу), содан кейін ғана оның бөлігін таңдау керек (мысалы, көрсетілген мәтіннің бетін, кестесін немесе тізімін), онда қажетті ақпарат бар.

Іздеу оқылымы (таңдамалы, фокусты, мақсатты) – бұл мәтінде белгілі бір аса міндетті тапсырманы шешу үшін қажетті, маңызды ақпарат элементтерін орнатуды көздейтін оқу тапсырмалары;

Іздеу оқылымға арналған тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Мәтіннен өзіңіз білетін географиялық атауларды табыңыз.
- Мәтінде көрсетілген... сөзінің мәнін таңдаңыз.
- Мәтіннен осы суреттерді бейнелейтін сөйлемдерді табыңыз.
- Мәтінде идеяны жеткізетін сөйлемді көрсетіңіз (идея, қойылған мәселе бойынша авторлық ұстаным).

Мәтінмен алдын ала жұмыс (бағдарлау және жоспарлау) – оқу процесін ұйымдастырғанға дейін білім алушыларға ұсынылатын оқу тапсырмалары;

Мәтінмен алдын ала жұмыс тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Сіздің алдыңызда мәтін үзіндісі бар. Бүгінгі сабақта оны оқудың мақсаты қандай болады?
- Мақсатқа жету үшін дұрыс оқу стратегиясын таңдаңыз.
- Мәтіннің атын оқыңыз. Оның мазмұнын болжаңыз.
- Мәтін қай жанрда жазылған?
- Мәтін авторы туралы не білесіз?
- Мәтінді түсіну үшін қандай қосымша (фондық) ақпарат қажет? Бұл ақпаратты қайдан алу/алуға болады?
- Мәтіні туралы... пікірмен танысыңыз... Мәтінді оқуға қызығушылық туды ма?

Өзіндік мәтінмен жұмыс (іс-әрекетті орындау, жоспарды іске асыру, мағыналық оқу) – оқу процесін ұйымдастыру кезінде білім алушыларға ұсынылатын оқу тапсырмалары;

Өзіндік мәтінмен жұмыс тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Мәтінді бөліктерге бөліңіз. Жеке бөліктерге түсініктеме беріңіз.

- Сіз бұрын дұрыс оқиғаны болжадыңыз ба?
- Мәтіннің бөліктерін автордың ниетімен байланыстырыңыз.
- Контексте... сөзінің мағынасына,... сөз тіркесінің мағынасына, кейіпкердің рөліне сүйене отырып түсіндіріңіз...
- ...мәтінде қандай функцияны орындайды?

• Өңгімеге қатысушылар бірдей немесе басқаша ойлай ма?

Мәтіннен кейінгі жұмыс (бақылау, қорытындылау, қайталама мәтіндер жасау) – оқу процесін ұйымдастырғаннан кейін білім алушыларға ұсынылатын оқу тапсырмалары; 25

Мәтіннен кейінгі тапсырмалардың типтік мысалдары:

- Сіз оқу мақсатына қол жеткіздіңіз бе немесе жете алмадыңыз ба? Егер жоқ болса, неге?
- Мәтіннің арқасында қандай сұрақтарға жауап алдыңыз?
- Мәтіннің мазмұнын көрсететін аннотацияны таңдаңыз.
- Мәтін туралы пікір дайындаңыз.
- Мәтін кейіпкерлерімен бірге мәселені талқылауға қатысыңыз.
- Мәтінге сәйкес иллюстрацияларды таңдаңыз.
- Кесте түрінде кейіпкерлердің салыстырмалы сипаттамасын жасаңыз.
- Алынған ақпаратты ..... жағдайында қалай пайдаланасыз?

Дереккөз: Оқу сауаттылығын дамыту әдістемесі. Әдістемелік ұсынымдар. ФГАОУ ДПО «Академия Минпросвещения России». 2021.

http://osh24-maikop.ru/root/Методика_развития_читательской_грамотности.pdf

Ғылыми-көпшілік мәтіндерді қолдана отырып, оқыту стратегиясын жүзеге асырудың мысалы

Мәтін (үзінді “Атомдық әдеттер” Дж.Клир):

“Жақсы әдеттерді қалыптастырудың төрт қарапайым қадамды 1898 жылы психолог Эдвард Торндайк әдеттер қалай қалыптасатынын және мінез-құлықты қандай принциптер басқаратынын түсінуге негіз болатын эксперимент жүргізді. Торндайк жануарлардың мінез-құлқын зерттеуге қызығушылық танытты және зерттеулерін мысықтармен жұмыс істеуден бастады. Ол әр мысықты «мәселелік жәшік» деп аталатын құрылғының ішіне орналастырды. Қорап мысық есіктен тек «ілемекті тарту, тұтқаны басу немесе платформаны басу сияқты қарапайым әрекетті орындау арқылы» шыға алатындай етіп жасалған. Мысалы, бір тартпада тұтқасы бар, ол басылған кезде тартпаның бүйіріндегі есікті ашады. Есік ашылғаннан кейін, мысық қораптан шығып, тамақ ыдысына қарай жүгіре алады. Мысықтардың көпшілігі қорапқа салынғаннан кейін бірден қашқысы келді. Олар мұрындарын барлық бұрыштарға соғып, аяқтарын тесіктерге жабыстыруға тырысты және қораптағы заттарды тырнап алды. Бірнеше минуттық тәжірибеден кейін мысықтар кездейсоқ тұтқаны басып, есік ашылып, олар қашып кетті. Торндайк бірнеше әрекетте әр мысықтың мінез-құлқын бақылаған. Бастапқыда жануарлар қорапты кездейсоқ айналып өтті. Бірақ мысық тұтқаны басып, есікті аша алғаннан кейін, оқыту процесі басталды. Бірте-бірте әрбір мысық әрекетті – тұтқаны сыйақымен басуды-қораптан қашып, тағамға қол жеткізу мүмкіндігін байланыстыруды үйренді. Жиырма-отыз әрекеттен кейін бұл мінез-құлықтың автоматты және таныс болғаны сонша, мысық қорапты бірнеше секунд ішінде тастап кетуі мүмкін. Мысалы, Торндайк былай деп жазды: «№ 12 мысық әрекетті орындау үшін келесі уақытты алды: 160 секунд, 30 секунд, 90 секунд, 60, 15, 28, 20, 30, 22, 11, 15, 20, 12, 10, 14, 10, 8, 8, 5, 10, 8, 6, 6, 7». Алғашқы үш әрекетте мысық қораптан орта есеппен 1,5 минутта шықты. Соңғы үш әрекетте оған орта есеппен 6,3 секунд қажет болды. Тәжірибемен әр мысық аз қателіктер жібере бастады және оның әрекеттері тезірек және автоматты бола бастады. Мысық бірдей қателіктерді қайталамады – керісінше, ол бірден дұрыс шешім қабылдады. Осы зерттеулерге сүйене отырып, Торндайк оқыту процесін былай сипаттады: «белгілі бір әрекеттен кейін жағымды салдарлар пайда болған кезде, оны қайталау үрдісі пайда болады, ал егер жағымсыз салдарлар орын алса, қайталанбау пайда болады». Оның жұмысы өмірде әдеттер қалай қалыптасатыны туралы пікірталас үшін тамаша бастама болып табылады. Ол сонымен қатар кейбір негізгі сұрақтарға жауап береді. Мысалы: әдеттер дегеніміз не? неліктен ми оларды қалыптастыруға алаңдайды?

Төменде ғылыми-көпшілік мәтіндерді зерттеу мен оқуды талдау әдістері келтірілген:

• Негізгі идеяны сұрыптау:

Негізгі идеялар

Торндайк эксперименті:

- Психолог Эдвард Торндайк 1898 жылы мінез-құлықты басқаратын әдеттер мен принциптердің қалыптасуын зерттеу үшін мысықтармен тәжірибе жүргізді.
- Торндайк мысықтарды «мәселелік жәшіктерге» орналастырды, онда олар шығу үшін қарапайым әрекетті (тұтқаны басу) орындап, тамақ түрінде сыйақы алуы керек еді.

Оқыту процесі:

- Эксперименттің басында мысықтар ретсіз әрекет етті, бірақ уақыт өте келе тұтқаны басуды сыйақымен байланыстыруды үйренді.
- Бірнеше рет тырысқаннан кейін мысықтар әрекетті автоматты және жылдам орындай бастады.

Эксперимент нәтижелері:

- Іс-әрекетті орындауға кететін уақыт айтарлықтай қысқарды.
- Мінез-құлық қателер санының азаюымен тезірек және автоматты болды.

Торндайктың тұжырымдары:

- Жағымды әсерлермен бірге жүретін әрекет қайталануға бейім.
- Жағымсыз салдармен бірге жүретін әрекет болдырмауға бейім.
- Бұл принциптер әдеттердің қалыптасуын түсіндіреді.

Қорытындыларды қолдану:

- Торндайкты зерттеу өмірдегі әдеттердің қалай қалыптасатынын түсінуге негіз болып табылады.
- Сондай-ақ, бұл әдеттердің табиғаты мен мағынасы туралы негізгі сұрақтарға жауап беруге көмектеседі.

Толығырақ

Мәселелік жәшіктің сипаттамасы:

- Мысық тартпадан тек тұтқаны басу сияқты белгілі бір әрекетті орындау арқылы шыға алады.
- Мысалы: бір тартпада бүйірлік есікті ашатын тұтқа болды.
- Эксперименттің басында мысықтардың мінез-құлқы:
  - Мысықтар мұрындарын барлық бұрыштарға қағып, аяқтарын тесіктерге жабыстыруға тырысты және заттарды тырнап алды.
  - Тұтқаны басу және есікті ашу кездейсоқ болды.
- Бірнеше әрекеттен кейін мысықтардың мінез-құлқы:
  - Мысықтар тұтқаны басуды есіктің ашылуымен және тағамға қол жеткізумен байланыстыруды үйренді.
  - 20-30 әрекеттен кейін әрекет автоматты болды.
- Мысықтың №12 әрекетін орындау уақытының мысалдары:
  - Басында: 160 секунд, 30 секунд, 90 секунд.
  - Кейінірек: 10 секунд, 8 секунд, 6 секунд.
- Әрекеттің орташа орындалу уақыты:
  - Алғашқы үш әрекетте: 1,5 минут.
  - Соңғы үш әрекетте: 6,3 секунд.
- Оқыту процесінің сипаттамасы:
  - Тәжірибемен мысықтар аз қателіктер жіберді, олардың әрекеттері тезірек және автоматты болды.
  - Мысықтар бірдей қателіктерді қайталамады, бірден дұрыс шешім қабылдады.

● **«Үш факт және бір қиял» стратегиясы:**

Мәтінді оқығаннан кейін білім алушылар келесі мәлімдемелерді жасай алады:

Фактілер:

1. Психолог Эдвард Торндайк әдеттердің қалыптасуын зерттеу үшін «мәселелік жәшікті» пайдаланып, мысықтармен тәжірибе жасады.
2. Эксперименттің басында мысықтар кездейсоқ тұтқаны басып, есікті ашып, оларға шығуға және тамақ алуға мүмкіндік берді.
3. Уақыт өте келе мысықтар тартпадан шығуға кететін уақытты бірнеше секундқа дейін қысқартып, тұтқаны тез басуды үйренді.

Жалған:

4. Торндайктың «мәселелік жәшік» эксперименті мысықтарға емес, иттерге жүргізілді.

Басқа оқушының міндеті - осы тұжырымдардың қайсысы жалған екенін анықтау (№4 мәлімдеме).

● **«3 жаңалық, 2 қызықты идея, 1 сұрақ» стратегиясын модельдеу»:**

Жаңалық 1

Эдвард Торндайк 1898 жылы «мәселелік жәшік» деп аталатын құрылғыны пайдаланып мысықтармен тәжірибе жасады. Мысық қораптан ілмекті тарту немесе тұтқаны басу сияқты қарапайым әрекетті орындау арқылы ғана шыға алады.

Жаңалық 2

Әр әрекетте мысықтар барған сайын тиімдірек болып, есікті тезірек ашты, бұл тәжірибе арқылы әдетті қалыптастыру әрекетті автоматты және жылдам ететінін дәлелдейді.

Жаңалық 3

Торндайк оқыту принципін тұжырымдады: жағымды әсерлерден кейінгі әрекеттер қайталанады және жағымсыз әсерлерден кейінгі әрекеттер тоқтайды.

Қызықты идея 1

Торндайк сипаттаған оқыту процесі жануарларға ғана емес, адамдарға да қатысты. Бұл біздің күнделікті әдеттеріміздің қалай қалыптасатынын түсінуге көмектеседі.

Қызықты идея 2

Торндайк эксперименті әдеттерді қалыптастыру процесінде сыйақының маңыздылығын көрсетеді. Жағымды әсерлер мінез-құлықты күшейтеді, оны автоматты етеді.

Сұрақ

Торндайктың мысықтармен жүргізген тәжірибесінде сипатталған принциптерді қандай заманауи зерттеулер немесе мысалдар растауы немесе жоққа шығаруы мүмкін?

● **Бөл де биле:**

Тапсырманы орындауға арналған нұсқаулар

1 кезең: топтарға бөлу

1. Оқушыларды 3-4 адамнан тұратын топтарға біріктіріңіз.
- 2 кезең: Қиын сөздерді тарату
2. Әр топқа оқылған мәтіннен 3-4 қиын сөздердің тізімін беріңіз. Қиын сөздердің мысалдары мыналарды қамтуы мүмкін:
  - Мәселелік жәшік
  - Автоматты
  - Оқыту
  - Тенденция

3 кезең: Сөздерді анықтау

3. Әр топтан сөздікті, глоссарийді немесе басқа сілтемелерді пайдаланбай осы сөздердің анықтамаларын жазуды сұраңыз. Ресурстар ретінде олар тек бір-бірін және мәтінді қолдана алады.

4 кезең: нәтижелермен алмасу

4. Барлық топтар аяқталғаннан кейін, анықтамаларыңызды бірлесіп талқылау үшін екі топты біріктіріңіз.
5. Біріккен топтардан өз анықтамаларымен бөлісуді және әр сөз туралы жалпы келісімге келуді сұраңыз. Тапсырманың шамамен орындалу барысы

1 топ

Сөздер:

1. Мәселелік жәшік
2. Автоматты
3. Оқыту
4. Тенденция

Анықтамалар:

1. Мәселелік жәшік – бұл мысық сыртқа шығу үшін белгілі бір әрекетті (мысалы, тұтқаны басу) орындауы керек құрылғы.
2. Автоматты – мысық көптеген қайталаулардан кейін тез және ойланбастан орындайтын әрекеттер.
3. Оқыту – бұл мысық сыйақыға әкелетін әрекетті орындауды үйренетін процесс.
4. Тенденция – жағымды салдарға әкелетін әрекеттерді қайталауға бейімділік.

2 топ

Сөздер:

1. Мәселелік жәшік
2. Автоматты
3. Оқыту
4. Тенденция

Анықтамалар:

1. Мәселелік жәшік – мысық белгілі бір әрекеттерді орындау арқылы шығуы керек қорап.
2. Автоматты – қайталау арқылы саналы түрде ойланбастан орындалатын әрекеттер.
3. Оқыту – бұл оң нәтижелерге әкелетін әрекеттерді есте сақтау және орындау процесі.
4. Тенденция – жақсы нәтижеге әкелген әрекеттерді қайталау әдеті.

Топтарды бірлесіп талқылау

Жалпы келісілген анықтама:

1. Мәселелік жәшік – жануар тұтқаны басу сияқты белгілі бір әрекетті орындау арқылы шыға алатын қорап.
2. Автоматты – саналы рефлексиясыз және бірнеше рет қайталаудың арқасында тез орындалатын әрекеттер.
3. Оқыту – бұл жануар қайталау арқылы сыйақыға әкелетін әрекетті орындауды үйренетін процесс.
4. Тенденция – оң нәтижелерге әкелетін әрекеттерді қайталауға бейімділік.

Қорытынды

- Білім алушыларға терминдер туралы жалпы түсінік қалыптастыру үшін талқылау мен пікір алмасудың маңыздылығын түсіндіріңіз.

- Оқу және ой-өрісті кеңейту процесінде бірлесіп жұмыс істеудің рөлін атап өтіңіз.

Тапсырманың мақсаттары

- Бірлескен жұмыс дағдыларын дамыту.

- Талқылау арқылы мәтінді түсінуді тереңдету.

- Контекстке негізделген сөздердің мағынасын анықтау және түсіндіру дағдыларын жетілдіру.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ

- Alisaari, J., Turunen, T., Kajamies, A., Korpela, M., & Hurme, T. (2019). Reading comprehension in digital and printed texts. *Journal of English Teaching*, 5(2), 77-90.
- Arya, D., McClung, N., Maul, A., & Cunningham, A. (2014). The effects of early home literacy environments on fourth-grade literacy achievement: an international comparison. , 2, 1-1. <https://doi.org/10.1504/IJQRE.2014.060971>.
- Becker, R., & Sylvan, L. (2021). Coupling Articulatory Placement Strategies With Phonemic Awareness Instruction to Support Emergent Literacy Skills in Preschool Children: A Collaborative Approach. *Language, speech, and hearing services in schools*, 1-14.
- Bharuthram, S. (2012). Making a case for the teaching of reading across the curriculum in higher education. *South African Journal of Education*, 32, 205-214. <https://doi.org/10.15700/SAJE.V32N2A557>.
- Bigozzi, L., Tarchi, C., Vagnoli, L., Valente, E., & Pinto, G. (2017). Reading Fluency As a Predictor of School Outcomes across Grades 4–9. *Frontiers in Psychology*, 8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00200>.
- Bracken, S., & Fischel, J. (2008). Family Reading Behavior and Early Literacy Skills in Preschool Children From Low-Income Backgrounds. *Early Education and Development*, 19, 45 - 67. <https://doi.org/10.1080/10409280701838835>.
- Brannon, D., & Dauksas, L. (2014). The Effectiveness of Dialogic Reading in Increasing English Language Learning Preschool Children's Expressive Language. *Early Childhood Education*, 5, 1-10. <https://doi.org/10.4225/03/5817D8A638FE4>.
- Breton, T. (2021). The role of national culture in student acquisition of mathematics and reading skills. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 53, 55 - 71. <https://doi.org/10.1080/03057925.2020.1870100>.
- Buckingham, J., Wheldall, K., & Beaman-Wheldall, R. (2013). Why poor children are more likely to become poor readers: The school years. *Australian Journal of Education*, 57, 190 - 213. <https://doi.org/10.1177/0004944113495500>.
- Chen, Q., Kong, Y., Gao, W., & Mo, L. (2018). Effects of Socioeconomic Status, Parent–Child Relationship, and Learning Motivation on Reading Ability. *Frontiers in Psychology*.
- Chiao, C., & Chiu, C. (2018). The Mediating Effect of ICT Usage on the Relationship Between Students' Socioeconomic Status and Achievement. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 27, 109-121. <https://doi.org/10.1007/S40299-018-0370-9>.
- Cao, H., Kwon, C., & An, Y. (2020). Impact of Information Technology Various Use on Students Digital Reading Achievement. 2020 International Conference on Big Data and Informatization Education (ICBDIE), 457-460. <https://doi.org/10.1109/ICBDIE50010.2020.00113>.
- Cooper, B., Moore, J., Powers, C., Cleveland, M., & Greenberg, M. (2014). Patterns of Early Reading and Social Skills Associated With Academic Success in Elementary School. *Early Education and Development*, 25, 1248 - 1264. <https://doi.org/10.1080/10409289.2014.932236>.

Geske, A., & Ozola, A. (2020). PARENTS' IMPACT ON STUDENTS' READING ACHIEVEMENT, 3, 656. <https://doi.org/10.17770/SIE2020VOL3.5049>.

Firat, T., & Koyuncu, İ. (2023). The Influence of Student-Level Factors on Reading Literacy: A Comprehensive Study. *Kuramsal Eğitim*.

Day, S., Connor, C., & McClelland, M. (2015). Children's behavioral regulation and literacy: The impact of the first grade classroom environment.. *Journal of school psychology*, 53 5, 409-28 . <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2015.07.004>.

Department for Education (2023). The reading framework. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/664628a04f29e1d07fadc9b6/The_reading_framework.pdf.

Dubinina, M. (2020). SIMULATING THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE EDUCATION QUALITY METRICS., 15, 528-557. <https://doi.org/10.33873/2686-6706.2020.15-4.528-557>.

Frankel, K., Brooks, M., & Learned, J. (2021). A Meta-Synthesis of Qualitative Research on Reading Intervention Classes in Secondary Schools. *Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education*, 123, 31 - 58. <https://doi.org/10.1177/01614681211048624>.

Graham, S., Graham, S., Liu, X., Aitken, A., Ng, C., Bartlett, B., Harris, K., Harris, K., & Holzapfel, J. (2018). Effectiveness of Literacy Programs Balancing Reading and Writing Instruction: A Meta-Analysis. *Reading Research Quarterly*, 53, 279-304. <https://doi.org/10.1002/RRQ.194>.

Hampden-Thompson, G., Guzman, L., & Lippman, L. (2013). A cross-national analysis of parental involvement and student literacy. *International Journal of Comparative Sociology*, 54, 246 - 266. <https://doi.org/10.1177/0020715213501183>.

Harris, L., Slate, J., Moore, G., & Lunenburg, F. (2020). Differences in the Reading Performance of Texas Grade 4 Students as a Function of Their Economic Status: A Multiyear, Statewide Analysis. , 3, 83-102. <https://doi.org/10.34256/ajir2016>.

Hayward, L. A. (2019). The Digital Reading Experiences of Middle School Readers: A Phenomenological Study (Doctoral dissertation, The University of Texas Rio Grande Valley).

Herawati, Y. (2023). SCHOOL LITERACY MOVEMENT AND IMPACT ON STUDENTS' READING INTEREST ELEMENTARY SCHOOL. *Jurnal Pendidikan dan Pengajaran Guru Sekolah Dasar (JPPGuseda)*. <https://doi.org/10.55215/jppguseda.v6i1.7530>.

Hurry, J., Sylva, K., & Riley, J. (1999). Focused Literacy Teaching at the Start of School. , 293-314. https://doi.org/10.1007/978-94-011-4826-9_18.

Jeong, S., & Park, H. (2023). An Examination of Individual and School Factors Influencing Immigrant Students' Literacy Skills. *Korean Comparative Education Society*. <https://doi.org/10.20306/kces.2023.3.31.109>.

Laličić, A., & Dubravac, V. (2021). The Role of Reading in English Language Classrooms. *MAP Social Sciences*, 1(1), 23. DOI: 10.53880/2744-2454.2021.1.1.23.

Lang, V., Špernjak, A., & Šorgo, A. (2023). Does Daily Use of Digital Technologies Influence the Reading and Information Literacy of 15-year-old

Students?. 2023 46th MIPRO ICT and Electronics Convention (MIPRO), 716-721. <https://doi.org/10.23919/MIPRO57284.2023.10159853>.

Liu, H., Chen, X., & Liu, X. (2022). Factors influencing secondary school students' reading literacy: An analysis based on XGBoost and SHAP methods. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.948612>.

Loera, G., Rueda, R., & Nakamoto, J. (2011). The Association Between Parental Involvement in Reading and Schooling and Children's Reading Engagement in Latino Families. *Literacy Research and Instruction*, 50, 133 - 155. <https://doi.org/10.1080/19388071003731554>.

Marinelli, H., Berlinski, S., Busso, M., & Correa, J. (2022). Improving Early Literacy through Teacher Professional Development: Experimental Evidence from Colombia. *Journal of Public Economics Plus*. <https://doi.org/10.18235/0004514>.

Myrberg, E., & Rosén, M. (2009). Direct and indirect effects of parents' education on reading achievement among third graders in Sweden.. *The British journal of educational psychology*, 79 Pt 4, 695-711 . <https://doi.org/10.1348/000709909X453031>.

Mudrak, J., Zabrodska, K., & Takács, L. (2020). Systemic Approach to the Development of Reading Literacy: Family Resources, School Grades, and Reading Motivation in Fourth-Grade Pupils. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00037>.

McClelland, M., Acock, A., & Morrison, F. (2006). The impact of kindergarten learning-related skills on academic trajectories at the end of elementary school. *Early Childhood Research Quarterly*, 21, 471-490. <https://doi.org/10.1016/J.ECRESQ.2006.09.003>.

Misnati, M., Fauziyah, Y., & Fahyuni, E. (2022). Reading Literacy Improves Student's Intelligence. *KnE Social Sciences*. <https://doi.org/10.18502/kss.v7i10.11244>.

Nippold, M., Duthie, J., & Larsen, J. (2005). Literacy as a leisure activity: free-time preferences of older children and young adolescents. *Language, speech, and hearing services in schools*, 36 2, 93-102 . [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2005/009\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2005/009)).

OECD (2021). '21st-century readers: Developing literacy skills in a digital world' Paris: OECD

Orkin, M., Pott, M., Wolf, M., May, S. & Brand, E. (2018). 'Beyond Gold Stars: Improving the Skills and Engagement of Struggling Readers through Intrinsic Motivation' *Reading & Writing Quarterly* 34.3 203-217; Hebbecker, K., Förster, N. and Souvignier, E. (2019) Reciprocal Effects between Reading Achievement and Intrinsic and Extrinsic Reading Motivation *Scientific Studies of Reading* 23,(5):, 419–436. <https://doi.org/10.1080/10888438.2019.159841> doi: 10.1080/10888438.2019.1598413

Osabinyi, D., & Ouko, O. (2023). PARENTAL PARTICIPATION PRACTICES AS PRECURSORS OF PUPILS' EARLY READING LITERACY SKILLS ACHIEVEMENT KIAMBAA SUB-COUNTY, KIAMBU COUNTY, KENYA. *European Journal of Special Education Research*. <https://doi.org/10.46827/ejse.v9i1.4629>.

Palamar, S., & Nezhyva, L. (2020). METHODOLOGICAL MODEL OF APPLYING AUGMENTED REALITY AT READING LESSONS IN PRIMARY SCHOOL. *Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy.* <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.34.1>.

Pillay, J. (2017). Bullying experiences and literacy achievement amongst primary school children. *Journal of Psychology in Africa*, 27, 561-563. <https://doi.org/10.1080/14330237.2017.1399549>.

Rahmasari, B. (2023). Using Digital Stories in Reading Class. *Journey: Journal of English Language and Pedagogy.* <https://doi.org/10.33503/journey.v6i3.3491>.

Richter, L. M., Behrman, J. R., Britto, P., Cappa, C., Cohrssen, C., Cuartas, J., Daelmans, B., Devercelli, A. E., Fink, G., Fredman, S., Heymann, J., Boo, F. L., Lu, C., Lule, E., McCoy, D. C., Naicker, S. N., Rao, N., Raikes, A., Stein, A., Vazquez, C., & Yoshikawa, H. (2021). Measuring and forecasting progress in education: What about early childhood? *Npj Science of Learning*, 6(27). <https://doi.org/10.1038/s41539-021-00106-7>.

Rindermann, H., & Ceci, S. (2018). Parents' Education Is More Important Than Their Wealth in Shaping Their Children's Intelligence: Results of 19 Samples in Seven Countries at Different Developmental Levels. *Journal for the Education of the Gifted*, 41, 298 - 326. <https://doi.org/10.1177/0162353218799481>.

Rojas-Drummond, S., Mazon, N., Littleton, K., & Vélez, M. (2014). Developing Reading Comprehension through Collaborative Learning.. *Journal of Research in Reading*, 37, 138-158. <https://doi.org/10.1111/J.1467-9817.2011.01526.X>.

Salas, N., & Pascual, M. (2023). Impact of school SES on literacy development. *PLOS ONE*, 18. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0295606>.

Santosa, H., & S. (2023). Evaluation of the School Literacy Movement Program in Senior High School. *Jurnal Penelitian dan Pengembangan Pendidikan.* <https://doi.org/10.23887/jppp.v7i1.60170>.

Sasabone, C., Rachmad, Y., Kemal, F., Fatmawati, E., & Safar, M. (2023). Implementation of Literacy Activities in Establishing Character of Students. *Journal on Education.* <https://doi.org/10.31004/joe.v5i3.1456>.

Schiefele, U., Stutz, F., & Schaffner, E. (2016). Longitudinal relations between reading motivation and reading comprehension in the early elementary grades. *Learning and Individual Differences*, 51, 49-58. <https://doi.org/10.1016/J.LINDIF.2016.08.031>.

Seitz, L. (2010). Student Attitudes Toward Reading: A Case Study. *Journal of Inquiry and Action in Education*, 3, 3.

Sénéchal, M., & LeFevre, J. (2002). Parental involvement in the development of children's reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development*, 73(2), 445-460. DOI: 10.1111/1467-8624.00417.

Shanahan, T. and Lonigan, C.J. (2010). 'The national early literacy panel report: summary, commentary, and reflections on policies and practices to improve children's early literacy' *Educational Researcher: volume 39, issue 4, pages 279–285.*

Smith, M., & Barrett, A. (2011). Capabilities for Learning to Read: An Investigation of Social and Economic Effects for Grade 6 Learners in Southern and

East Africa. *International Journal of Educational Development*, 31, 23-36.
<https://doi.org/10.1016/J.IJEDUDEV.2010.06.006>.

Sukarni, S. (2019). Reading Attitude and Its Influence on Students' Reading Comprehension. *Edukasi: Jurnal Pendidikan dan Pengajaran*.
<https://doi.org/10.19109/EJPP.V6I1.2935>.

Sukma, E., Rahmatina, R., Indrawati, T., Suriani, A., & Fadillah, N. (2019). Difficulties in Learning Early Literacy in Primary Schools. *Proceedings of the Proceedings of the 2nd International Conference on Language, Literature and Education, ICLLE 2019, 22-23 August, Padang, West Sumatra, Indonesia*.
<https://doi.org/10.4108/eai.19-7-2019.2289491>.

Tammaro, R., Iannotta, I., & Ferrantino, C. (2019). IMPROVING DIGITAL LITERACY IN PRIMARY EDUCATION. *EDULEARN19 Proceedings*.
<https://doi.org/10.21125/EDULEARN.2019.2472>.

Turunen, T., Poskiparta, E., Salmivalli, C., Niemi, P., & Lerkkanen, M. (2021). Longitudinal associations between poor reading skills, bullying and victimization across the transition from elementary to middle school. *PLoS ONE*, 16.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249112>.

Vernon-Feagans, L., Bratsch-Hines, M. E., Varghese, C., Cutrer, E. A., & Garwood, J. D. (2018). Improving Struggling Readers' Early Literacy Skills through a Tier 2 Professional Development Program for Rural Classroom Teachers: The Targeted Reading Intervention. *The Elementary School Journal*, 118, 525-548.

Volpe, R., Young, G. I., Piana, M. G., & Zaslofsky, A. F. (2012). Integrating Classwide Early Literacy Intervention and Behavioral Supports. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 14, 56-64.

Wigfield, A., & Guthrie, J. (1997). Relations of Children's Motivation for Reading to the Amount and Breadth of Their Reading.. *Journal of Educational Psychology*, 89, 420-432. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.3.420>.

Xiao, Y., & Hu, J. (2019). The influence of ICT attitudes on closing the reading literacy gap of students from different economic, social, and cultural backgrounds. *2019 14th International Conference on Computer Science & Education (ICCSE)*, 60-64. <https://doi.org/10.1109/ICCSE.2019.8845359>.

Žakelj, A., Cotic, M., Felda, D., & Mešinović, S. (2019). The Importance of Reading Literacy in Learning Mathematics. In *Implicit Pedagogy for Optimized Learning in Contemporary Education* (pp. 1-10). IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-5225-5799-9.CH011.

Морозова М.И., Николаев С.В., Чупина Т.И. Оценка эффективности формирования читательской грамотности с использованием цифровых технологий // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-effektivnosti-formirovaniya-chitatelskoy-gramotnosti-s-ispolzovaniem-tsifrovyyh-tehnologiy> (дата обращения: 21.05.2024).